

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tidsskrift for
kulturhistorie og
lokalhistorie
Udgivet af
Dansk historisk
Fællesforening

fortid og
nutid

BIND XXIV
HEFTE 6
SIDE 633-776
1971

fortid og nutid

*Tidsskrift for kulturhistorie
og lokalhistorie*

Bind XXIV

Udgivet af
Dansk Historisk Fællesforening

Andelsbogtrykkeriet i Odense
1969–1971

Indhold

KOMMENTARER

Nr. 517 (J. Slettebo)	1
Kontingenter og honorarer (Knud Prange)	121
»H.K.« [H. K. Kristensen] (Knud Prange)	209
Det lokalhistoriske institut (Olaf Olsen) ..	377
Fællesudvalgets status (Knud Prange) ..	473
Hvem er vi? (Finn H. Lauridsen) ..	633

ARTIKLER

<i>Andersen, Vald</i> : Tingbøgerne – extensoudgivelse eller registrering ..	671
<i>Clausen, H. P.</i> : Den historiske forskning og dens serviceapparat	22
<i>Dybdahl, Vagn</i> : De amtshistoriske årbøgers økonomi ..	379
– Socialhistorie i købstæderne	643
<i>Engberg, Jens</i> : Historiens nytte	3
– Det 17. århundredes generelle politiske krise og striden mellem det danske rigsråd og landkommisærerne 1647–49	388
<i>Faarborg, Birte</i> : Om udgivelse af ting- og dombøger	517
<i>Illsøe, Grethe</i> : Tingbogsregistrering for edb – et forsøg	675
– Tingbøger i Landsarkivet for Sjælland før år 1700	700
<i>Jensen, Berhardt</i> : Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde	635
<i>Markussen, Ingrid</i> : Institut for Dansk Skolehistorie ..	141
<i>Michelsen, Peter</i> : Frilandsmuseet møder Rødvovre Centrum	134
<i>Nielsen, Viggo</i> : Status for den antikvariske lovgivning	475
<i>Ochsner, Bjørn</i> : Det kongelige Biblioteks Kort- og Billedafdeling ..	123
<i>Prange, Knud</i> : Hulkort til hjemmebrug ..	499

<i>Rasmussen, Erik</i> : Historiens virkninger ..	285
<i>Saxtorph, Niels M.</i> : Kalkmaleriers kildeværdi ..	211
<i>Skrubbeltrang, Fridlev</i> : Tradition og nyindstilling ved benyttelsen af kilder til dansk landbohistorie	230
<i>Stoklund, Bjarne</i> : Europæisk etnologi mellem Skylla og Charybdis	659
<i>Sørensen, John Kousgård</i> : Institut for Navneforsknings samlinger	412
<i>Thestrup, Anna</i> : Kirkebøgernes til- og afgangslister	529
<i>Thrane, Henrik</i> : Skal museerne have dobbeltmoral? ..	710
<i>Ørberg, Paul G.</i> : Kancelli og brev-bøger ..	520

ANMELDELSER

a. Litteraturoversigter

Litteratur om Danmarks forhistorie (C. J. Becker)	243

b. Enkeltanmeldelser

<i>Admiral Henri Konows Erindringer 1877–1927</i> (Knud Klem)	49
<i>Albrechtsen, Erling</i> : Fynske jernaldergrave III. Yngre romersk jernalder (Hans Neumann)	437
– Fynske jernaldergrave IV (C. J. Becker) ..	726
<i>Askgaard, Helle</i> : Den sønderjyske industris udvikling fra 1920 til 1970 (Dorrit Andersen)	739
<i>Atlas over en del af middelalderlandsbyen Borups agre i Borup Ris Skov ved Tystrup Sø, Sjælland 1000–1200 e. Kr.</i> (Viggo Nielsen) ..	439
<i>Barfod, Jørgen H. P.</i> : Danmark-Norges handelsflåde 1650–1700 (Aa. Rasch) ..	40

<i>Bendixen, Kirsten: Danmarks Mønt</i> (Fritze Lindahl)	155	<i>Glamann, Kristof: Otto Thott's ufor-</i> <i>gribelige tanker om kommerciens</i> <i>tilstand (Thelma Jexlev)</i>	171
<i>Bibliografi for Folkelivsforskere</i> (Bjarne Stoklund)	149	<i>Guide to the Contents of the Public</i> <i>Record Office III (C. Rise Hansen)</i>	428
<i>Brandforsikringsarkivalier for Køb-</i> <i>steder og Landbygninger indtil ca.</i> <i>1872 (Poul Strømstad)</i>	159	<i>Handels- og Søfartsmuseet på Kron-</i> <i>borg, Årbog 1966 (Aa. Rasch) ..</i>	36
<i>Brewington, M. V. & Dorothy: The</i> <i>marine Paintings and Drawings in</i> <i>The Peabody Museum (Henning</i> <i>Henningsen)</i>	41	<i>Hansen, Hans Jürgen: Kunstge-</i> <i>schichte der Seefahrt (Henning</i> <i>Henningsen)</i>	41
<i>Brochmann, Odd: Huse (Poul Strøm-</i> <i>stad)</i>	560	<i>Hede, Holger: Danmarks og Norges</i> <i>mønter 1541 – 1814 – 1963 (Jørgen</i> <i>Steen Jensen)</i>	426
<i>Bro-Jørgensen, J. O.: Matriklerne</i> <i>1664 og 1688 (H. K. Kristensen)..</i>	427	<i>Henningsen, Henning: Sømand og</i> <i>Sømandskirke (C. Rise Hansen) ..</i>	310
<i>Brooke, John: The Prime Ministers</i> <i>Papers 1801–1902 (C. Rise Hansen)</i>	428	<i>Historien. Gyldendals opslagsbog</i> (Jørgen Slettebo)	718
<i>Bruns, Friedrich og Hugo Weczerka:</i> <i>Hansische Handelsstrassen (Poul</i> <i>Enemark)</i>	34	<i>Holm, Bent Torben: Af Melgaards</i> <i>Billedbog I–II (Knud Prange) . . .</i>	323
<i>Bulletin of the National Register of</i> <i>Archives (C. Rise Hansen)</i>	428	<i>– Vor bys fabrik igennem 100 år</i> (Knud Prange)	323
<i>Bæksted, Anders: Danske Indskrifter</i> (Erik Moltke)	152	<i>Holm-Petersen, F.: Skibsportrætma-</i> <i>lere (Henning Henningsen)</i>	41
<i>Crumlin-Pedersen, Ole, se Olsen,</i> <i>Olaf og Ole Crumlin-Pedersen.</i>		<i>Hvass, Frants Jørgen: Mænd i sorte</i> <i>kapper (Aage Trommer)</i>	174
<i>Dahlby, Frithiof: Svensk heraldisk</i> <i>oppslagsbok (Knud Prange)</i>	291	<i>Håndskriftsamlingen (Svend Gissel).</i>	720
<i>Dahlby, Frithiof og Jan Raneka: Den</i> <i>svenska adelns vapenbok (Knud</i> <i>Prange)</i>	291	<i>Ilsøe, Grethe og Hans H. Worsøe:</i> <i>Lysbilledserie af slægts- og perso-</i> <i>nalhistorisk grundmateriale (Aage</i> <i>Bonde)</i>	297
<i>Dahlerup, Troels: Det danske syssel-</i> <i>provsti i middelalderen (Poul Ras-</i> <i>mussen)</i>	307	<i>Index to the Correspondance of the</i> <i>Foreign Office for the Year 1920</i> <i>(–1938) (C. Rise Hansen)</i>	428
<i>Dalum sogns historie II bind – 2. del</i> (Aage Fasmer Blomberg)	173	<i>Index to the »Green« or Secret Pa-</i> <i>pers among the General Corre-</i> <i>spondence of the Foreign Office</i> <i>1921 (–1938) (C. Rise Hansen) . . .</i>	428
<i>Danske Museumsskatte (Knud Pran-</i> <i>ge)</i>	160	<i>Jakobsen, Ejnar, se Ørberg, Paul G.</i> <i>og Ejnar Jakobsen</i>	
<i>Det kgl. reitertings domme og rigens</i> <i>forfølgninger fra Christian III's tid</i> (Birte Faarborg)	546	<i>Japsen, G.: Det dansksprogede skole-</i> <i>væsen i Sønderjylland indtil 1814</i> (Ingrid Markussen)	304
<i>Dollerup, Preben: Brugsforeningerne</i> <i>1866–96 (Andreas Jørgensen)</i>	46	<i>Jeansson, Gabrielle og Inga Kind-</i> <i>blom: Kring livets høgtider i</i> <i>Örkelljunga Församling (Bjarne</i> <i>Stoklund)</i>	150
<i>Ek, Sven B.: Östra Torn (Bjarne</i> <i>Stoklund)</i>	582	<i>Jensen, Gillian Fellows: Scandinavi-</i> <i>an Personal Names in Lincolnshire</i> <i>and Yorkshire (Kristian Hald) ..</i>	733
<i>Engquist, Hans Henrik: Aalborg Bin-</i> <i>dingsværk (Grith Lerche)</i>	320	<i>Jessen-Klingenberg, Manfred: Eider-</i> <i>stedt 1713–1864 (H. V. Gregersen)</i>	326
<i>Eriksen, Erling: Vår gamle sjøfarts-</i> <i>kultur (Henning Henningsen)</i>	38	<i>Jexlev, Thelma, Peter Riismøller og</i>	
<i>Fang, Arthur: Roskilde, bd. II (Olaf</i> <i>Olsen)</i>	738		
<i>Fältarbetet (Bjarne Stoklund)</i>	157		

<i>Mogens Schlüter: Dansk glas i re- næssancetid 1550–1650 (Gudmund Boesen)</i>	554	<i>Michelsen, Peter: Ildsteder og op- varmning (Lilli Friis)</i>	167
<i>Jonsson, Bengt R.: Svensk balladtra- dition I (Lørn Piø)</i>	32	<i>Moltke, Erik: Bernt Notkes altertav- le i Århus Domkirke og Tallinn- tavlen (Mogens Bencard)</i>	434
<i>Jørgensen, Harald: Nordiske Arkiver (Per Kristian Heggelund Dahl)</i>	289	<i>Nielsen, Knud Erik: Store Torv (Knud Prange)</i>	323
<i>Jørgensen, Johan: Skifter og Testa- menter (Helle Linde)</i>	294	<i>Nørlund, Poul: Gyldne Altre (Nyt genoptryk) (Erik Moltke)</i>	162
<i>Kiil, Alf: Arkivkunnskap. Statsarkiva (Knud Prange)</i>	549	<i>Ochsner, Bjørn: Fotografer i og fra Danmark indtil år 1900. Revideret og forøget udgave (Hans H. Wor- søe)</i>	573
<i>Kindblom, Inga, se Jeansson, Gabri- elle og Inga Kindblom</i>		<i>Odense Amts Bebyggelsesnavne (Christian Lisse)</i>	301
<i>Koch-Olsen, Ib: Danmarks Kulturhi- storie. I–II. (Holger Rasmussen)</i>	146	<i>Olsen, Anker, se Linde, Helle og An- ker Olsen</i>	
<i>Kristensen, H. K.: Hovedgården Es- trup i Malt herred (C. Rise Han- sen)</i>	324	<i>Olsen, Olaf og Ole Crumlin-Peder- sen: Fem vikingeskibe fra Roskilde Fjord (Knud Klem)</i>	161
<i>Køster, Jørgen Sprogø: Sadelmage- riet (Svend Nielsen)</i>	312	<i>Pedersen, Axel H.: Birketing i Gl. Københavns Amt 1521–1965 (Jør- gen Nybo Rasmussen)</i>	315
<i>Kaae, Alfred: Hover. Sognet ved åen, Hing herred, Ringkjøbing amt (H. K. Kristensen)</i>	447	<i>Prange, Knud: Hvorfor Lokalhisto- rie? (Vagn Dybdahl)</i>	717
<i>Lagerqvist, Lars O.: Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca. 995–1521) samt gotländska mynt (ca. 1140–1565) (Jørgen Steen Jen- sen)</i>	551	<i>Rambusch, Sigurd: Esbjerg Havn 1868–1968 (Knud Klem)</i>	178
<i>Lassen, Hans, se Ramskou, Thor- kild og Hans Lassen</i>		<i>Ramløv, Preben: Brødrene og Slaver- ne (Holger Rasmussen)</i>	309
<i>Lehrmann, Gustav: Inden for porte- ne (Poul Strømstad)</i>	581	<i>Ramskou, Thorkild og Hans Lassen: Kunsten i håndværket (Henning Henningsen)</i>	43
<i>Levnedsløb i Sørbymagle og Kirke- rup kirkebøger 1646–1731 (Hans H. Worsøe)</i>	318	<i>Raneke, Jan, se Dahlby, Frithiof og Jan Raneke</i>	
<i>Linde, Helle og Anker Olsen: Manu- skripter og arkivalier i danske sam- linger (Harald Ilsøe)</i>	30	<i>Rasmussen, Anna William: Hollæn- derbyen og Store Magleby Kirke (Steffen Linvald)</i>	317
<i>List of Accessions to Repositories in 1967 (C. Rise Hansen)</i>	428	<i>Rasmussen, Holger: Limfjordsfiskeri- et før 1825 (Bjarne Stoklund)</i>	567
<i>Litteratur om Søllerød Kommune (Knud Prange)</i>	322	<i>Rasmussen, Poul: Mål og Vægt (Frit- ze Lindahl)</i>	154
<i>Madsen, Otto: Brundlund Slot (Flemming Jerk)</i>	741	<i>Rerup, Lorenz: Grænsen (Christian Oldenburg)</i>	328
<i>Manuscripts and Men (C. Rise Han- sen)</i>	428	<i>Riismøller, Peter, se Jexlev, Thelma, Peter Riismøller og Mogens Schlü- ter</i>	
<i>Meddelanden från svenska Riksarki- vet för åren 1962–66 (Harald Jør- gensen)</i>	290	<i>Roskilde Amtsråd 1842–1967 (Grethe Ilsøe)</i>	176
<i>Meddelelser om rigsarkivet og lands- arkiverne for årene 1961–1965 (Holger Rasmussen)</i>	545	<i>Schade, Caspar: Bidrag til et jydsk idioticon (Kristian Hald)</i>	743
		<i>Scheffer, C. G. U.: Svensk vapenbok för landskap, län och städer (Knud Prange)</i>	292

<i>Schlüter, Mogens</i> , se Jexlev, Thelma, Peter Riismøller og Mogens Schlüter	
<i>Sjællandske rådstuearkiver indtil ca. 1868. Frederiksborg amt I</i> (Knud Klem)	721
<i>Skautrup, Peter</i> : Det danske sprogs historie IV (Rikard Hornby)	298
<i>Slott och Herresäten i Sverige</i> (C. Rise Hansen)	449
<i>Stednavne i tekster</i> (Bent Søndergaard)	732
<i>Stoklund, Bjarne</i> : Bondegård og byggeskik før 1850 (Jørgen Slettebo) . .	565
<i>Storå, Nils</i> : Massfångst av sjöfågel i Nordeurasien (Bjarne Stoklund) . .	572
<i>Svendborg Amts Bebyggelsesnavne</i> (Christian Lisse)	301
<i>Sydsløvigske egne og byer I. Nørre og Sønder Gøs herred</i> (Hans H. Worsøe)	180
<i>Söderpalm, Kristina</i> : Värpinge by, Lund (Bjarne Stoklund)	582
<i>Søllerød i billeder</i> (Knud Prange) . .	323
<i>Tegninger samlet eller utført av Gerhard Schøning</i> (Hakon Lund)	169
<i>Tenth Report of the Advisory Council on Public Records 1968</i> (C. Rise Hansen)	428
<i>The tenth annual Report of the Keeper of Public Records 1968</i> . (C. Rise Hansen)	428
<i>Thygesen, Frants</i> : Tysk strafferets indtrængen i Sønderjylland mellem 1550 og 1800 (Paul G. Ørberg) . .	444
<i>Tilegnet Mogens Koch</i> (Knud Prange)	296
<i>Tønnesen, Allan</i> : Helsingørs bomærker (Thelma Jexlev)	724
<i>Ulsig, Erik</i> : Danske adelsgodser i middelalderen (Knud Prange)	576
<i>Vad sker i glesbygden</i> (Bjarne Stoklund)	157
<i>Wansch, Ole</i> : Møbelkunsten (Inge Mejer Antonsen)	314
<i>Weczerka, Hugo</i> , se Bruns, Friedrich og Hugo Weczerka	
<i>Weise, Lis</i> : Efterstillet adjektiv i danske stednavne (Kristian Hald) . .	729
<i>Worsøe, Hans H.</i> , se Ilsøe, Grethe og Hans H. Worsøe	

<i>Ørberg, Paul G. og Ejnar Jakobsen</i> : En by ved havet. Sæby købstads historie (Anna Thestrup)	446

HISTORISKE NOTER

53, 182, 332, 452, 584, 745

BERIGTIGELSE	630

INSTITUTIONERNES VIRKSOMHED

a. <i>Museernes virksomhed</i> 1968 og 1969	
Nationalmuseet,	
1. afd.	61, 343
2. afd.	62, 345
3. afd. Dansk Folkemuseum	63, 346
Frilandsmuseet	64, 347
Den kgl. Mønt- og Medaillesamling	64, 348
Naturvidenskabelig afd.	65, 348
Nationalmuseets Konserveringsanstalt 2	348
Landbrugsmuseet	65, 349
Vikingskibshallen i Roskilde	349
Forhistorisk Museum, Moesgård	66, 350
Købstadsmuseet »Den gamle By«	66, 350
Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg	67, 352
Fiskeri- og Søfartsmuseet – Saltvandsakvariet, Esbjerg	67, 353
Orlogsmuseet	67, 353
Dansk Pressemuseum og Arkiv	68,
Kunstindustrimuseet	68, 354
Frederiksborgmuseet	69, 355
De danske kongers kronologiske samling paa Rosenborg	70, 356
Tøjhusmuseet	70, 356
Jagt- og Skovbrugsmuseet	71, 357
Dansk Post- og Telegrafmuseum	71, 357
Københavns Universitets medicinsk-historiske museum	71, 357
Teaterhistorisk Museum	72, 358
Musikhistorisk Museum	72, 358
Danmarks tekniske Museum	359
Det danske Hedeselskabs Museum	359
Kong Frederik den Syvendes og grevinde Danners mindestuer på Jægerspris Slot	360
Bakkehusmuseet	72, 360

Willemoesgaardens Mindestuer, Assens	73	Viborg Stiftsmuseum	85, 375
Djursland Museum, Grenaa ..	74, 360	Værløse Museum	374
Ebeltoft Museum	73,	Ølgod Egnsmuseum	85, 374
Esbjerg Museum	73, 360	Øregaard Museum	376
Falsters Minder	73, 361	Aabenraa Museum	85,
Fanø Museum	73,	Aalborg historiske Museum ..	85, 376
Fredericia Museum	74,		
Bangsbomuseet, Frederikshavn.	74, 361	b. Arkiver, biblioteker m. fl.'s virksomhed	
Den gamle Gård, Faaborg . . .	74, 361	1968 og 1969-70	
Museet Gilleleje	74, 361	Rigsarkivet	86, 593
Haderslev Amts Museum . . .	75, 362	Landsarkivet for Sjælland m. m.	91, 594
Helsingør Bymuseum	75, 362	Landsarkivet for Fyn	92, 595
Herning Museum	362	Landsarkivet for Nørrejylland.	93, 597
Museet for Holbæk og Omegn.	75, 363	Landsarkivet for de sønderjyske	
Holstebro Museum	76, 364	landsdele	94, 598
Hørsholm Egns Museum	76, 364	Erhvervsarkivet, Statens er-	
Kalundborg og Omegns		hvervshistoriske arkiv	88, 599
Museum	76, 364	Københavns Stadsarkiv	98, 601
Museet på Koldinghus Slot . . .	77, 365	Andst sognehistoriske Arkiv ..	602
Københavns Bymuseum	77,	Dragør - St. Magleby Biblioteks	
Langelands Museum	365	lokalhistoriske arkiv	94,
Lolland-Falsters Stiftsmuseum .	78, 366	Ebeltoft byhistoriske Arkiv . . .	95, 602
Marstal og Omegns Museum ..	367	Det lokalhistoriske Arkiv, Ejby	603
Middelfart by- og egnshistoriske		Lokalhistorisk Arkiv for Ellids-	
Museum	78, 367	høj og Svenstrup Sogne	603
Møns Museum	78,	Esbjerg byhistoriske Arkiv	95, 604
Nordfyns Museum i Bogense..	78,	Faxe herreds lokalhistoriske Ar-	
Nordsjællands Folkemuseum ..	78,	ktiv	95, 604
Næstved Museum	367	Frederiksværk byhistoriske Ar-	
Odder Museum	367	ktiv	96,
Odsherreds Folkemuseum,		Fuglebjerg egnshistoriske Arkiv	604
Nykøbing Sjælland	80, 368	Faaborg byhistoriske Arkiv . . .	96, 605
Odense Bys Museer	79, 368	Lokalhistorisk Samling for Gjel-	
Kulturhistorisk Museum, Ran-		lerup Sogn	605
ders	80, 369	Grindsted egnshistoriske Arkiv.	605
Den antikvariske Samling i Ribe	80, 370	Helsingør byhistoriske Arkiv ..	96, 606
Ringkjøbing Museum	82,	Lokalhistorisk Arkiv for Herføl-	
Roskilde Museum	82, 371	ge og Sædder Sogne	96, 606
Silkeborg Museum	82,	Det lokalhistoriske Arkiv i Her-	
Skagens Fortidsminder	82, 371	ning	607
Skanderborg Museum	82, 371	Hillerød byhistoriske Arkiv ..	97, 607
Svendborg Amts Museum	83,	Hjortshøj-Egå Egnarkiv	97, 607
Sydsjællands Museum	372	Lokalhistorisk Samling, Hjørring	97, 608
Sæby Museum	83, 372	Haastrup Folkemindesamling .	608
Museet på Sønderborg Slot . . .	83, 372	Kalundborg by- og egnshistori-	
Museet for Thy og V. Han-her-		ske Arkiv	97, 608
red	373	Kolding byhistoriske Arkiv	97, 608
Tikøb Kommunes historiske		Lokalhistorisk Arkiv for Korsør	
samling	84, 373	og Omegn	98, 609
Museet for Varde By og Omegn	84, 375	Køge byhistoriske Arkiv	98, 609
Vendsyssels historiske Museum	84, 375	Middelfart by- og egnshistoriske	
Vestfyns Hjemstavnsgård	85,	Arkiv	99, 610

Molsbibliotekets lokalhistoriske Arkiv, Knebel	99, 610	Institut for Navneforskning (Stednavneudvalget)	117
Næstved by- og egnhistoriske Arkiv	99, 610	Institut for dansk Kirkehistorie	117, 627
Det historiske Arkiv for Odder og Omegn	100	Institut for dansk Skolehistorie	118, 628
Randers lokalhistoriske Arkiv..	100, 611	Institut for Presseforskning og Samtidshistorie	628
Rind-Arnborg Egnarkiv	611	Selskabet for udgivelse af kilder til dansk Historie	119, 629
Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv, Ringsted	101, 612	Landbohistorisk Selskab	119, 629
Roskilde lokalhistoriske Arkiv ..	101, 613	Det danske Sprog- og Litteraturselskab	119, 629
Lokalhistorisk Samling, Silkeborg Bibliotek	613	Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie	119, 630
Skejby-Lisbjerg Sognearkiv ...	613	Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie	120,
Skive byhistoriske Arkiv	102, 614		
Skælskør egnhistoriske Arkiv..	102, 614	FORENINGSMEDDELELSER	
Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn	102, 614	Dansk kulturhistorisk Museumsforening	
Solbjerg Kommunes Egnarkiv.	103	årsmøde i Esbjerg 1969	188
Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn	103	- i Gentofte, Gladsaxe og Lyngby-Taarbæk kommuner 1970	455
Sæby byhistoriske Arkiv	103, 615	- i Århus 1971	753
Historiske Samlinger for Sønderjylland	103, 615	Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver	
Thisted byhistoriske Arkiv ...	104, 615	årsmøde i Esbjerg 1969	193
Varde byhistoriske Arkiv ...	104, 616	- i Gentofte, Gladsaxe og Lyngby-Taarbæk kommuner 1970	459
Veerst-Bække Sognearkiv	105	- i Århus 1971	759
Vejle byhistoriske Arkiv	105, 616	Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger	
Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune	105, 617	årsmøde i Esbjerg 1969	195
Ølgod-Strellev Sognearkiv	617	- i Gentofte, Gladsaxe og Lyngby-Taarbæk kommuner 1970	461
Aabenraa byhistoriske Arkiv ..	106, 617	- i Århus 1971	761
Århus Kommunes lokalhistoriske samling	106, 618	Dansk historisk Fællesforening	
Det kongelige Bibliotek	107, 618	årsmøde i Esbjerg 1969	198
Universitetsbibliotekets 1. afd.	624	- i Gentofte, Gladsaxe og Lyngby-Taarbæk kommuner 1970	465
Statsbiblioteket	110, 624	- i Århus 1971	765
Odense Universitetsbibliotek ..	111, 625	Dansk historisk Fællesforening regnskab 1968/69	205
Lokalhistorisk Afdeling	625	- 1969/70	471
Dansk Folkemindesamling	112	- 1970/71	773
Foreningen »Danmarks Folke-minder«	114		
Nordisk Institut for Folkedigtning	114, 626		
Institut for dansk Dialektforskning	115, 626		
Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning	116		

Da Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger i 1971 bad bestyrelserne om at være behjælpelige med et forsøg på en erhvervsopdeling af vore medlemmer, var tanken ikke den, at vi skulle sidde og fryde os over, hvor »fine« vi er – hvis altså undersøgelsen havde dokumenteret overvejende tilslutning til vort arbejde på de øverste sociale lag. En enkelt skrev til os, at han ikke kendte sine medlemmers erhvervsfordeling – og i øvrigt heller ikke ønskede at kende den: »Jeg synes, at det er sagen helt uvedkommende, om det er en arbejdsmand eller en direktør. Vi samles om sagen«. Ak ja, det kan vel ingen være uenig i. Men det var heller ikke det, der var meningen. Når vi gerne ville vide, *hvem* – eller måske rettere – *hvad* vi er, var det, fordi vi havde fornemmelsen af, at vi taler forbi ret store samfundsgrupper. Vi ville have disse grupper frem i tal for på baggrund heraf at kunne overveje, hvad vi skulle gøre for at få dem med. Var det f. eks. de samme grupper, som vore årbogsforfattere aldrig havde interesseret sig synderligt for – i hovedsagen fordi de i årtier kom fra det grundtvigske landbo- og skolemiljø? Kunne vi ved at give os til at skrive om dem regne med, at de så blev interesserede? Eller skulle vi gå helt nye veje og da hvilke? For at komme videre måtte vi kende disse grupper; men vi var godt klar over, at det ville være en vanskelig opgave at få dem afdækket.

17 foreninger med ca. 15.000 medlemmer besvarede elskværdigt vor henvendelse. Det var ikke nok, og en stor del af materialet var upræcist – hvilket ikke skyldtes foreningernes uvilje, slet ikke, men karakteren af de oplysninger de havde for hånden. For pensionister og enlige af begge køn må man f. eks. kende deres tidligere tilhørsforhold for at kunne drage nytte af dem. Disse grupper er ret store og vil kun kunne klares ved direkte henvendelse, og det er nok for meget at gøre ud af det. Et andet problem er forholdet mellem selvstændige og ansatte. Når der opgives blikkenslager eller murer, kan det ikke ses, om der er tale om en faglært arbejder eller om en mester. Direktører kan være embedsmænd, fabrikanter og grosserere, og også landbrugere kan være svære at adskille (flere meddelere havde slået godsejere, gårdejere, husmænd og proprietærer sammen).

Ti grupper blev som et forsøg taget ud af materialet, og de fordelte sig procentvis således:

Arbejds mænd, gennemsnit 0,9 pct. Mange ubenævnte hører givet til denne gruppe, så tallet er næppe alt for godt. Århus Stift har 2,25 pct., Bornholm og Søllerød 0,1 og Sønderjylland 0,75 pct.

Direktører, gennemsnit 1,66 pct. Søllerød har 4,50 pct., Randers 0,3.

Fabrikanter, gennemsnit 0,6 pct. Århus Stift har 1,3 pct., Randers, Ribe, Sønderjylland og Østjysk Hjemstavn 0,4, Skive 0,25.

Grosserere, gennemsnit 0,4 pct. På ny har Søllerød flest, 2 pct., de øvrige fordeler sig med fra 1,2 (Bornholm) til 0,1 (Frederiksberg og Sorø).

Handlende, gennemsnit 5 pct. Heri er også medregnet ekspedienter. Bornholm står øverst med hele 13 pct., og Haderslev kommer lige efter med 12. Værløse, Østjysk Hjemstavn og Århus Stift har 2.

Håndværkere, gennemsnit 5 pct. Her viser Skiveforeningens særlige karakter sig med 13 pct. De øvrige ligger fra 10 (Haderslev) og ned til 3 (Bornholm, Randers og Roskilde).

Landbrugere, gennemsnit 10 pct. Det er den gamle gruppe, hvor Himmerland og Kær Herred endnu har 22 pct. tilbage, Østjysk Hjemstavn 18. Bornholm og Århus Stift har kun 4. Store tal kan også Ribe, Ringkøbing, Skive og Sorø mønstre, nemlig henholdsvis 12, 13, 14 og 13 pct.

Dyrlæger, læger, sagførere og tandlæger, gennemsnit 4 pct. Her er Viborg først med 10 pct. Randers, Ribe, Roskilde og Sønderjylland har omkring 5, Østjysk Hjemstavn 1,3.

Lærere, gennemsnit 16 pct. Gruppen rummer såvel folkeskolelærere som gymnasielærere. Den har gennem årene sammen med landbrugerne været bærende i arbejdet. Øverst ligger Ribe med 23 pct., dernæst følger Sønderjylland med 21, Himmerland og Kær Herred og Sorø med 20. Nederst finder man Birkerød med 7 pct., Østjysk Hjemstavn ligeledes med 7 og Værløse med 4.

Præster, gennemsnit 2,4 pct. Sønderjylland 4,5 pct. – Værløse 0,3.

De to sidste tal afslører i og for sig materialets svaghed – for *alle* præster i Værløseforeningens område kan udmærket være medlemmer, mens de ikke behøver at være det i Sønderjylland. I så fald kan den sidste forening ændre sit tal ved agitation, den første ikke. Dertil kommer også, at de københavnske omegnsforeninger i snart sagt alle forhold står noget for sig selv.

Skal man på det foreliggende grundlag – selv om man kvier sig lidt ved det – drage nogen konklusion, så må det være den, at arbejderne ikke interesserer sig for lokalhistorien. Det er bare ikke sandt; det har 16 års arbejde i Århus byhistoriske Udvalg vist (jfr. overarkivar Vagn Dybdahls foredrag i Frederikshavn – trykt i *Fortid og Nutid*, bd. 23, s. 275–96 – og på kurser under DHF og SLF). Om disse og andre grupper kan vindes ved at skrive om dem og deres historie er vel et spørgsmål. Men vi må i al fald have opmærksomheden henvendt på dem, når de lokalhistoriske problemer diskuteres, og også hvis vi skal til at forsøge at uddanne vore flittige gamle og kommende nye forfattere, således som Vagn Dybdahl har foreslået det i en artikel i det sidste hæfte af det norske tidsskrift »Heimen«.

Finn H. Lauridsen

Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde

AF BERNHARDT JENSEN

På Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Århus 1971 holdt byens borgmester, Bernhardt Jensen, et foredrag der her gengives efter manuskriptet. Ved de senere års kommunesammenlægninger er der skabt organer af en sådan størrelse, at de kan drive kulturpolitik. Borgmester Bernhardt Jensen foreslår derfor, at DHF får foretaget en stor, systematisk undersøgelse, hvis resultater kan være vejledende i den kulturpolitiske udvikling. Indtil da kan man reformere det allerede eksisterende – der nævnes årbøgernes indhold og geografiske virkefelt, museernes udstillingsvirksomhed og endelig en eventuel oprettelse af arkiver ved de større kommuner. Der vil herved kunne skabes nye kraftcentre for det lokalhistoriske arbejde.

Når man fra de lokalhistoriske foreningers og arkivers side har ønsket at drøfte emnet »Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde«, må det være udtryk for, at der med den omfattende kommunale reform, som gennemførtes i 1970, er opstået nye problemer for de lokalhistorisk interesserede: Måske nye muligheder. Og måske også en vis uro for det fremtidige arbejde.

Mange har spurgt sig selv, om dannelsen af de større administrative enheder ikke vil indebære en risiko for, at det lokale foreningsliv, herunder også det lokalhistoriske virke, går i stykker eller sygner hen. Vil den kommunale sammensmeltning føre med sig, at man udvisker de små enheders særpræg og sogneliv, så også de følelser og tilskyndelser, der bærer den lokalhistoriske interesse, ikke længere har noget at leve af? Jeg, som ud fra en række begrundelser af økonomisk og byplanmæssig art, er gået ind for kommunesammenlægningerne, erkender blankt, at risikoen er der. Men den var der desværre i forvejen. Jeg kan tage Dem med ud i nogle af vore nærmest beliggende forstæder og vise Dem, at der allerede før sammenlægningen var sket en så fuldstændig udradering af de gamle landsbymiljøer, at den frygtede store kommune ikke kunne have gjort det mere effektivt end sognerådene gjorde det. For sagen er jo den, at selv den lille hyggelige landkommune ikke har haft noget højere ønske end at blive større. Alle havde de vokseværk, og derfor måtte det ende med sammenlægningen. I hvert fald i de større byers nær-

hed er den lille enheds egetliv forsvundet. Samtidig med, at der fra landet stadig går en strøm mod byerne, går der også en strøm fra byerne ud i alle de omgivende landsbyer og stationsbyer med bosætning for øje.

Alle disse flytninger og adskillelsen mellem boligby og arbejdsplads-by fremmer en vis rodløshed, som umiddelbart ikke skulle synes gunstig for oparbejdelse af en interesse for hjemstavnens eller dens historie. Den bofaste, oftest lidt ældre del af befolkningen, kan ikke i længden bære arbejdet oppe. Men heldigvis er der samtidig visse tegn på, at rodløsheden som alment, generelt fænomen også hos den unge generation kan føde en interesse for den historiske baggrund for tilværelsen. Interessen for det stedlige miljø, for bevaring af bybilleder i stedet for totalsaneringer, for bevaring af allétræer i stedet for motorveje, er meget stor hos en del af ungdommen, bl. a. også hos arkitekter og byplanlæggere, og det kan føre til et frugtbart samspil med lokalhistorien.

Tilbage står så spørgsmålet, om denne interesse for miljø og for stedlig historie også er så levende hos kommunalpolitikere, at man tør overlade ansvaret for disse spørgsmåls rette løsning til dem. Her må jeg som kommunalpolitiker udtrykke en stor tvivl. Når sandheden skal frem, må det desværre siges, at kommunalpolitikere ofte har en særdeles ringe lokalhistorisk ballast – til trods for, at det faktisk burde være enhver lokalpolitikers pligt at kende hovedtrækkene i sin bys og egns historie. Ethvert kommunalbestyrelsesmedlem burde have stedets historie udleveret til pligtlæsning.

For lokalhistorikerne er det i hvert fald af afgørende betydning, at byplanlægningen ikke foregår under fuldstændig tilsidesættelse af historiens krav på at blive hørt. Vi har desværre ikke som i mange tyske og svenske byer stadsantikvarer til at beskytte de historiske minder. Men arbejder man med byhistorie, ved man, hvor afgørende det er for at kunne levendegøre en lokalitets fortid, at man har fikspunkter at støtte sig til. Man kan vanskeligere fortælle på en levende måde om en gade, der er helt udraderet, end om en gade, der er bevaret i sit forløb og med enkelte gamle hjørnестene i den nyere bebyggelse. Man kan ikke få folk til at føle det samme for et butikscenter, hvor der engang lå en landsbyidyl, som for en samling gårde, der stadig ligger omkring det gamle gadekær. Uden at vi skal forlange byernes udvikling standset, kan vi godt fordre, at den ikke behøver at foregå hen over alt det, som giver de gamle lokaliteter deres særpræg, og som er en forudsætning for menneskets trivsel og for en sammenhæng bagud og fremad.

Så meget, indtil videre, om lokalhistoriens ideologiske placering i den kommunale sektor. Derefter kan vi gå til den side af sagen, der hedder økonomi og bevillinger. Her kan vi straks stille to spørgsmål:

Hvorfor bevilger f. eks. Århus kommune i det hele taget et vist beløb til Historisk Samfund for Århus Stift? og hvorfor er bevillingen lige akkurat på 800 kr.?

Det første spørgsmål – hvorfor der ydes en bevilling – må vistnok besvares med: det gør man nu engang af tradition, og det andet – om beløbets størrelse – må besvares med: véd ikke!

Svarene er lidet oplysende. Men de er uden tvivl karakteristiske for den praksis, der kendetegner både den statslige og kommunale bevillingspraksis – i hvert fald når det gælder kulturelt arbejde.

Det er gammel skik, at når et vist antal borgere samler sig om et ideelt og kulturelt arbejde, så yder det offentlige støtte til det. Beløbets størrelse bliver da gerne bestemt af, hvad man hidtil har ydet til beslægtede formål. Så formløst og – om man vil – uovervejnet er sagen. Det er ubestrideligt, at de kulturelle bevillinger hidtil har været præget af tilfældigheder. Det er imidlertid ikke holdbart i det lange løb. Vi kan ikke fortsætte med det, vi kunne kalde et levn fra det gamle nationalliberale bystyre, hvor man hjælper sig frem fra tilfælde til tilfælde. Kommunerne må overveje, hvordan og hvilken kulturpolitik man vil drive. I fremtiden må en stigende del af de kulturpolitiske bestræbelser ligge i kommunerne – dermed er ikke sagt noget om byrdefordelingen. Det er nemlig væsentligt, at det kulturelle arbejde har en så nær tilknytning til befolkningen som muligt, og først nu har vi med storkommunerne fået lokale organer af en sådan størrelsesorden, at de kan drive kulturpolitik.

Bliver der så nogen plads for lokalhistorien i den nye kulturpolitik? Det er ganske givet, at Dansk historisk Fællesforening har en særlig forpligtelse til at søge at bringe klarhed omkring dette problem.

Klarheden skabes ikke ved, at medlemmerne i denne forsamling kommer med en række trosbekendelser. Det vil være nødvendigt, at der foretages en systematisk undersøgelse i lighed med f. eks. Danmarks Radios store lytter- og seerundersøgelser.

I øjeblikket udgives en række lokalhistoriske årbøger, og spredt landet over er der et stort antal kulturhistoriske museer. Det er imidlertid en kendsgerning, at vi ikke ved, om årbøgerne læses, og at vi ikke ved, om publikum oplever museerne. Om de lokalhistoriske årbøger ved vi dog, at de spredes på egnen; men om museerne i særlig grad har et lokalt publikum eller blot er mål for flygtige turistbesøg, det ved vi ikke.

Der er mere, vi heller ikke ved. Vi ved f. eks. ikke, om folk begynder på at læse årbøgerne, men så giver op, fordi de ikke kan forstå dem. Eller om de står i museerne og savner forklaring på eller forståelse af de ting, de ser.

En virkelig tilbundsående undersøgelse ville sikkert bringe artige ting frem. Den ville måske også klarlægge, hvorfor der er den stagnation i de lokalhisto-

riske samfund, som Vagn Dybdahl påviste i sit foredrag på årsmødet i Frederikshavn for nogle år siden.

Undersøgelsen burde imidlertid ikke standse ved de historiske samfunds medlemmer og ved museumsgæsterne. Den skulle også omfatte den del af befolkningen, man ikke har forbindelse med. Her måtte man søge klarlagt, hvorfor den ikke har forbindelse med det lokalhistoriske arbejde, og hvad den kunne ønske sig for at udnytte de forskellige tilbud.

En undersøgelse af en sådan karakter ville i højeste grad være vejledende både for politikere og dem, der arbejder med lokalhistorien. Vi vil komme til at stå på en meget solidere grund, og vi vil få et indtryk af, hvor der fra begge parter side skal sættes ind i fremtiden.

Det er klart, at den foreslåede undersøgelse vil kræve en stor indsats. Det er ikke noget, man blot kan bede et par bestyrelsesmedlemmer om at ordne. Der må etableres et hold af historikere og sociologer, som gives de fornødne midler, f. eks. gennem en bevilling fra forskningsrådene.

Ud fra undersøgelsen måtte det derefter overvejes, hvilken plads lokalhistorien bør have i kulturpolitikken. Denne behøver naturligvis ikke at være afstemt efter undersøgelsens resultat. Det kunne tænkes, at man af flere grunde ønskede ligefrem at skabe større interesse for lokalhistorie. Og dernæst er der det særlige forhold, at mange investeringer i lokalhistorie ikke alene kommer den nuværende generation til gode. Mens en bevilling til en koncert giver borgerne en engangsoplevelse, så vil bevillinger til publikationer, til bevarelse af miljøer, til arkiver osv. være investeringer, som der hæves udbytte af gennem mindst årtier.

Med dette er vi inde i den nye videnskab, som hedder kulturøkonomi. Den er taget op i flere lande, navnlig har Tjekkoslovakiet været førende, og sidst har man i Sverige sat et hold forskere i gang med spørgsmålet. Det, man bl. a. vil frem til, er at fastslå nogle måleenheder, så de bevilgende myndigheder kan dømme om effektiviteten i f. eks. teatre, orkestre, museer. Yderligere vil man kunne se, om befolkningen får et rimeligt udbytte af pengene. Man vil eksempelvis altså vurdere, om et tilskud på 5.000 kr. til en maleriudstilling giver større eller mindre behovstilfredsstillelse end 5.000 kr. til en lokalhistorisk publikation.

Stillet op på den måde, lyder det uhyre koldt og sagligt. Mange af os vil også instinktivt reagere imod det. Man må dog se i øjnene, at en sådan kulturøkonomi vil trænge frem. Dertil kommer, at mange bevilgende myndigheder mere eller mindre bevidst har anvendt den i sin praksis, men på et løst grundlag. Måske vil en sådan mere rational vurderingsmåde også skabe mere respekt om nogle kulturinstitutioner, selv om det omvendt vil kunne ramme andre institutioner.

Den skitserede undersøgelse vil ikke kunne laves fra dag til dag. Indtil da, og indtil resultaterne kan vurderes, bør det hele ikke standse. For mig at se kræves der en række reformer, og dem, jeg nu vil pege på, er samtidig sådanne, som jeg tror, undersøgelsen vil vise hen imod. De er samtidig et udtryk for en kommunalpolitikers vurdering.

Lad os først tage det allerede eksisterende. De lokalhistoriske årbøger har hidtil været den akse, hvorom arbejdet har drejet sig. Mange af dem er i de senere år i det ydre blevet stærkt moderniseret, og de bringer gennemgående yderst lødige afhandlinger. Men jeg har allerede nævnt, at de er stagneret; opslutningen om dem har ikke kunnet følge med væksten hverken i folketallet eller i andre kulturelle aktiviteter. Dette kan heller ikke undre. Sagen er jo den, at det er en ganske håbløs opdeling af landet, som er sket med årbøgerne. Se blot årbogen her i Århus; den dækker samtidig Skanderborg, Horsens og Silkeborg, og det kan kun blive lejlighedsvis, at der kommer stof om disse byer, og selv om de gode borgere i Horsens og Silkeborg selvfølgelig med sympati føler sig knyttet til Århus, så tvivler jeg på, at tilknytningen også rækker til Århus bys historie.

Dette, den geografiske opdeling, er én ting, der hæmmer årbøgerne. Noget andet er indholdet. Blandt de tre, fire, fem afhandlinger, hver årbog bringer, kan man ikke regne med, at der hvert år vil være noget, som interesserer enhver modtager, heller ikke selv om man indskrænkede området geografisk. Det gør heller ikke noget, hvis man er tilfreds med at holde et jævnt og beskeden medlemstal, hvor en stor del blot er med for at støtte den gode sag. Vil man derimod ekspandere, og vil man skabe større forståelse hos de bevilgende myndigheder, ja, så går det ikke.

Skal der være større interesse om den årlige bog, må et stort antal føle, at den, som man siger, kommer dem ved. Der er to veje at gå. *Enten* skal man skifte over til at udsende bøger, eventuelt hæfter, om et enkelt emne, *eller* også skal man, hvis man endelig vil bevare en årbog, samle bidragene om et enkelt tema. Eksempelvis skolerne og skolevæsenet, trafikken, forlystelser, forbrydelser og politi. Og så må man tage springet og arbejde med mere snævre geografiske enheder; i mange tilfælde vil en enkelt storkommune kunne bære publikationen. I andre må storkommuner, der er snævert sammenknyttet, arbejde sammen. Det vil også være mere naturligt for et kommunalstyre at støtte publikationer, der henter deres emner fra kommunen, end det er at støtte en årbog, hvor kommunens forhold aldrig kommer med.

Nogle vil måske sige, at man på den måde prisgiver store landkommuner, som ikke kan klare en publikation (jeg ved i øvrigt ikke, om de ikke kan). Men det gør man allerede med de nuværende årbøger. Det er en illusion at tro, at de dækker deres områder. Tag eksempelvis »Fra Himmerland og Kær

Herred«; her har der ikke i flere år været noget bidrag om så store bysamfund som Års og Farsø, eller tag Hardsyssels årbog, der ikke i en årrække har bragt en linje om Struer.

At fremtiden ligger i en ændring som den, jeg her peger på, viser også den udvikling, der har været de steder, hvor man har taget denne linje op. Jeg skal blot minde om Søllerød, Gentofte, Middelfart, Århus og Aalborg.

For de lokale museer er problemerne af samme natur som for årbøgernes vedkommende. De store tvær- og længdegående samlinger gør dem til nationalmuseer en miniature, men uden at de derved ligefrem bliver til turistattraktioner.

Muserne og andre historiske institutioner kan imidlertid få store skarer i tale, når der arrangeres særudstillinger. Sagt meget brutalt kunne man udmærket i mange tilfælde nedlægge de kostbare permanente opstillinger, som man jævnligt og med store udgifter og med indsats af betydelig arbejdskraft omorganiserer. I stedet skulle man da indrette sig nogle magasiner (tingene vil da også blive mere betryggende opbevaret) og samle kraften om særudstillinger.

Denns virksomhed ville også kunne knytte en mere levende forbindelse til nutiden. Vi skal snart have valg; en udstilling om valgkampen i byen gennem tiderne vil have en appel til mange. Og vil en udstilling om butikken i byens historie ikke være en rimelig måde at fejre en handelsforenings jubilæum på? Der er talrige muligheder, og både kommnestyre og andre organer i byen vil uden tvivl hellere støtte den slags initiativer end betale til et museum eller en samling, blot fordi det nu engang hører sig til.

Årbøgerne og museerne er gammelkendte institutioner rundt i landet. Noget anderledes stiller det sig, når det drejer sig om arkiverne. Vi har siden 1890-erne haft de fire landsarkiver og har i de seneste år fået de mange egnhistoriske arkiver. Landsarkiverne har i særlig grad haft til formål at bevare den statslige lokaladministrations arkiver og har dertil samlet et stort antal godsarkiver.

De egnhistoriske arkivers virke er meget forskelligartet, og mange af dem har mere karakteren af at være billed- og tryksagssamlinger.

Næsten overalt er de egnhistoriske eller lokalhistoriske samlinger knyttet til folkebibliotekerne. Jeg kan nævne, at vi i den nye Århus kommune har lokalsamlinger i 11 biblioteker. Ved deres tilknytning til bibliotekerne har samlingerne opnået en fastere økonomisk basis, bl.a. i kraft af bibliotekslovens tilskudsbestemmelser. Der må imidlertid snarest tages stilling til en række problemer vedrørende de lokalhistoriske samlingers geografiske områder, sagsområder, afgrænsning til andre arkiver og museer, registrering lokalt og centralt osv.

Man skal nok være opmærksom på, at en *for* kraftig inddragning af det lokalhistoriske indsamlingsarbejde under biblioteket kan rumme en fare for, at de frivillige kræfter, der her gør en pionérintsats, ikke bliver fastholdt og udnyttet. Her kræves der en balancekunst og et godt samarbejde for at få det rette udbytte.

De samlinger, der arbejder under bibliotekernes beskyttelse, kan imidlertid ikke i storkommunen magte den anden vigtige arkiv-opgave: De kommunale arkiver. Disse *kan* afleveres til landsarkiverne. Det er kun sket i beskedent omfang, og man må stille sig selv det spørgsmål: Vil landsarkiverne over en bank kunne modtage de kommunale arkiver? Det må formentlig besvares benægtende, i hvert fald når det gælder de store bysamfund; alene her fra Århus har de opbevaringspligtige arkiver et omfang omtrent svarende til det fynske landsarkiv.

Også bevillingsmæssigt er der problemer knyttet til spørgsmålet. Det er åbenbart, at staten har en forpligtelse til at modtage og forvalte de kommunale arkiver, også selv om de er så store, at man i realiteten ikke er i stand til at tage imod dem uden meget store udvidelser af landsarkiverne. Samtidig må det indrømmes, at kommunerne er nødsaget til selv at forvalte de nyere arkiver. Med fare for at køre ind i problemer, der bør løses, men som er for komplicerede til en nøjere drøftelse i dag, vil jeg lægge frem til overvejelse, at der i de store kommuner bør oprettes arkiver, hvis drift fortrinsvis betales af staten efter en ordning svarende til statens refusion af udgifterne til skolevæsenet.

Inden jeg omtaler fordelene ved en sådan ordning, må jeg straks sige, at den fremfor alt ikke må nedbryde den nugældende opbygning af arkivvæsenet. Den skal kun supplere dette. Det er åbenbart, at der knytter sig mange fordele til de nuværende landsarkiver og til Erhvervsarkivet. Hvis man begynder at udstykke for stærkt af den statslige administration, vil sikkert meget blive slået i stykker. Og når det gælder Erhvervsarkivet, så kræver udnyttelsen af erhvervslivets arkiver en sådan specialviden, at den ikke kan spredes. De kommunale arkiver skulle kun tage sig af de rent kommunale sager, dog i en koordination med egnsarkivernes opgaver. Om egnsarkiverne på et eller andet tidspunkt så bør flyttes fra bibliotek til kommunearkiv, afhænger helt af, hvilken karakter dette sidste får, om det i sin indretning og sin politik lægger an på at være en udadvendt, åben institution.

Det er min opfattelse, at sådanne nye kommunearkiver *vil* kunne blive kraftcentre for det lokalhistoriske arbejde. Alene det forhold, at man derved rundt om vil få historikere med tilknytning til stedets historie, vil være en umådelig fordel. Man vil nemlig samtidig få personer, der vil kunne gå ind i arbejdet med de lokalhistoriske publikationer og med at arrangere særudstil-

linger sammen med museumsfolkene, og de vil kunne være det konstante element i det lokalhistoriske arbejde. Man kan nemlig ikke regne med, at der til enhver tid vil være den fornødne frivillige arbejdskraft, og jo heller ikke, at enhver bibliotekar vil være historiker.

Det er på den anden side nødvendigt, at den frivillige arbejdskraft bevarer og yderligere stimuleres. Der vil stadig være brug for den dygtige lokalhistoriker, som selv forsker og fremlægger sine resultater. Vi må dog se i øjnene, at ikke alle historisk interesserede kan gøre dette. Ledet af en fagmand – her kommer de nye arkivarer atter ind i billedet – vil mange flere kunne drages ind i historiske undersøgelser. Den nye samfundsfagligt orienterede historieforskning vil også slå igennem i den lokalhistoriske forskning, og her vil der være brug for en interesseret frivillig arbejdskraft til brug for de mange masseundersøgelser, den nye forskning kræver.

Jeg har kun kunnet pege på enkelte af de problemer, der i dag består for lokalhistorien i kommunerne. Jeg har nævnt områder, hvor der trænges til reformer og en mere bevidst overvejelse af målene. Det er ganske givet, at der er store muligheder, og at mange flere ønsker at følge eller deltage i det lokalhistoriske arbejde. Griber vi denne chance, vil det kunne få vidtrækkende følger for det videre kulturarbejde.

En større lokalhistorisk bevidsthed vil væsentlig ændre mulighederne for at bevare bygninger og gadepartier. Ikke for at vort daglige liv skal udspilles i en museumsby, men for at give vor dagligdag øget fylde og glæde.

Lokalhistorien vil også styrke tilknytningen til det sted, hvor vi lever. Det skal ikke ske for at skabe en selvglad lokalpatriotisme, men for at vi ikke skal føle os mere – for at bruge et modeord – fremmedgjorte, end det moderne samfund tvinger os til.

Lokalhistoriens muligheder og rækkevidde er ikke udtømt hermed. Men for at den kan blive en integreret del af den nye kulturpolitik, må der sættes nye mål og tages nye former i brug inden for de nyskabte kommunale rammer.

Socialhistorie i købstæderne

A F V A G N D Y B D A H L

Dansk historisk Fællesforenings sommerkursus 1971 havde som emne: »Købstaden – det lokalhistoriske indsamlings- og registreringsarbejde i købstæderne«. Her holdt overarkivar, dr. phil. Vagn Dybdahl foredrag om, hvordan de sociale forhold belyses. Nedenfor gengives foredraget efter manuskriptet. Emnet er søgt belyst på den måde, at der først drøftes nogle principper for socialhistorisk forskning, og dernæst behandles muligheden for at dele bybefolkningen i klasser. Herunder drøftes de forskellige kriterier, der kan anlægges og de muligheder, kildematerialet rummer. Endelig peges på forskellige forskningsopgaver; foredraget slutter med at opfordre til en central tilrettelægning af arbejdet i og ved de egnhistoriske arkiver.

Det er en kendt sag, at når historikere skal skrive om sædeligheden i gamle dage, bliver det gerne usædeligheden, de skriver om. Noget lignende gælder, når emnet er de sociale forhold; der er da en tendens til at rette søgelyset mod de dårligst stillede samfundsgruppers forhold og lade det alene være socialhistorie.

Så meget lettere føres vi til dette, som kildematerialet har en overvægt i den retning.

Først skyldes denne skævhed kildematerialet i sig selv. Tænk på dagens avis. Her er det kriminalitet, narkomisbrug, uheldige boligforhold og andet vederstyggeligt, der fylder op. Det samme gælder, når det offentlige skaber arkivalier; der skrives meget mere papir om forbryderen eller om den ulykkelige, der ikke kan klare sig selv, end om den raske, glade og jævnt arbejdsomme.

Dernæst skyldes skævheden i kildematerialet det udvalg, som arkiverne bevarer for eftertiden. Der har været en tendens til at sikre bevarelsen af kilderne til belysning af det unormale, mens man har kasseret de ved første tanke endeløse og ensformige sager om det normale.

Nu er det selvfølgelig ikke tilfældigt, at aviserne hellere bringer en reportage om en familie i en fugtig og rottebefængt kælderlejlighed end om livet i en veludstyret 2 værelses med 2 kamre på 1. sal. Det første fanger læseren mere; skal det sidste kunne konkurrere, kræver det i hvert fald en lang dygtigere

skribent. Det er heller ingen nyhed eller noget drama, og det kræver man. Der går en historie om en redaktør, der afviste en ung journalists nyhed om en hund, der havde bidt en mand. Redaktøren sagde, at det først blev interessant, når en mand havde bidt en hund. Hvis opgaven er at skildre forholdet mellem hunde og mennesker har manden, der bed hunden, imidlertid kun ringe interesse; her er det mere oplysende at få at vide, hvor mange mennesker, der bliver bidt af hunde.

Umiddelbart gælder det samme, når det drejer sig om historie. Her vil man (historikeren og hans læser) også ofte søge det, der er iøjnefaldende ved at skille sig ud fra normen. Der er dog det særlige ved historien, at det normale i fortiden ofte adskiller sig så stærkt fra nutiden, at det i reglen er i stand til at konkurrere med det unormale, det påfaldende.

Denne omstændighed er vort held, når vi skal beskæftige os med socialhistorie. Her må vi nemlig fremfor alt interessere os for det normale, de dominerende træk. Som når det drejer sig om økonomisk historie, er det vigtigt at fastholde, at målet er at nå frem til det generelle. Der har været og er en tendens til at søge den gode historie; men den kan man roligt lade ligge. Finder vi i en retssag fra Kolding fra 1820-erne, at en mand spiste sin kone, fordi hun havde været ham utro, så har det ikke megen interesse at bringe dette videre til eftertiden. Er det imidlertid noget, man jævnligt støder på i datidens Kolding, så får det straks en anden interesse.

Vanskeligheden er imidlertid, at det er yderst svært at få klarlagt, hvad der er normen i ældre tid. Det var måske alligevel ingen dårlig idé at publicere, at man har set sagen om den konespisende mand i Kolding. Muligvis vil der være en række historikere landet over, som spredtvis er stødt på tilsvarende sager, og så begynder der at danne sig et mønster.

Det er nemlig umuligt på forhånd at sige, at dette eller hint var normen på den og den tid. Det er det jo allerede, når det gælder nutidige forhold. En lærebog i sociologi for gymnasiet nævner eksempler på, hvordan »sund fornuft« kan være ude af trit med de virkelige forhold. Uden videre, hedder det, vil man acceptere, at de gamle er ensomme, fordi de mister forbindelsen med børnene, når de rejser hjemmefra. En undersøgelse viser imidlertid, at de fleste gamle har en særdeles hyppig kontakt med deres børn. Ligeledes vil man umiddelbart acceptere, at ægteskaber med udearbejdende kvinder har en større skilsmisseprocent end andre ægteskaber; men det er ingenlunde tilfældet. Vi kan også tage et historisk eksempel. Det er vistnok en ret udbredt opfattelse, at 3-generationsfamilien tidligere ligefrem var noget normalt. En nylig foretaget undersøgelse af 1845-folketællingen viser dog, at det kun var omkring 7 pct. af husstandene, der var 3-generationsfamilier.

Disse indledende bemærkninger har skullet tjene til at understrege, dels at

vi skal søge normen, dels at vi ikke ved, hvad den er. Vi ved end ikke, hvor den snerper henad.

Hidtil har vi talt, som om vi dog i hvert fald vidste, hvad vi ville beskæftige os med. Altså, som om vi var klar over, hvad sociale forhold eller socialhistorie er for noget.

Socialhistorie er et meget uskarpt begreb. Mange har opfattet den som al den historie, der ikke er decideret politisk historie; i hvert fald når man slog den sammen med økonomisk historie og talte om »økonomisk og social historie«. I denne brede forstand samlede man under socialhistorie så vidt forskellige ting som eksempelvis fodtøj, lønforhold, kirkegang og sex. Der var altså meget med, som vi ellers kalder kulturhistorie. Ofte var der tale om fremstillinger, som enten var eksempelsamlinger uden tolkning eller udvikling, eller også var det fantasifulde syner, der uden fundament opstillede store samfundssystemer og tolkninger af dem.

I dag er der en anden tendens. For det første bliver det mere og mere almindeligt at indsnævre socialhistorien til de samme emner, som den moderne sociologi arbejder med – det er også nok! For det andet påvirkes socialhistorien også af sociologiens og andre samfundsvidenskabers metode. Navnlig giver dette sig til kende derved, at man bestandig søger at gøre så mange iagttagelser som muligt, og ud fra disse søger man at drage så generelle træk frem, som det er forsvarligt.

Der er mange sociale forhold i den gamle købstad, der kan belyses ad den vej og derved bringe solidere nyt om væsentlige forhold i fortiden. I aften kan der kun blive tid til at pege på enkelte temaer, og det vil desværre ikke være muligt at behandle disse emner blot nogenlunde dybtgående. Stort set må vi også holde os til en snæver periode, nemlig 1814–1914.

Et af de faste emner i sociologien er den sociale lagdeling – stratifikation – i samfundet. Det er i øvrigt også et af de emner, som med størst held er taget op af den moderne socialhistorie ude i verden.

Det, man vil, er at opstille de klasser, samfundet deler sig i. Man vil dernæst klargøre, hvad der bestemmer denne klassedeling, hvordan mulighederne er for at gå fra den ene klasse til den anden, om man gifter sig inden for sin klasse, om de forskellige klasser samarbejder, om deres samfundsmæssige indflydelse osv.

Nu er det ikke umiddelbart let at opdele en nutidig befolkning i klasser. Ikke mindre svært bliver det, når det gælder fortiden. En række af de forhold, vi har om nutiden, er sikkert nogenlunde rigtige; men det kan være ganske hasarderet uden videre at overføre dem på et bysamfund omkring

f. eks. 1850. Imidlertid vil vort udgangspunkt alligevel ofte være nutiden, og i bilag 1 er gengivet en rangfølge for 75 udvalgte stillinger; den er opstillet af sociologen Kaare Svalastoga. Et stort antal personer har hver ordnet 75 kort med disse stillinger i den rangfølge, som de fandt naturlig, og listen viser den dominerende tendens.

Det er åbenbart, at penge ikke giver den højeste placering, selv om de øverste er ret vellønnede. Først fra direktør og skibsreder (9 og 10) og med gods-ejer og grosserer (19 og 31) er pengene formentlig afgørende. Det bestemmen-de i alle led er øjensynlig sådan noget som graden af uafhængighed, fritagelse for direkte betjening af andre, uddannelse og lederfunktioner. De forskellige stillinger er igen grupperet i 9 klasser, som det er vist i bilag 2.

Det ville være bekvemt, hvis vi uden videre kunne overføre denne opstil-ling til samfundet omkring 1850; men det kan vi sikkert ikke – heller ikke selv om vi ser bort fra, at stillingsbetegnelser og antallet af stillinger på en række områder var færre end nu.

Et vidnesbyrd om vanskelighederne har vi i den officielle sociale lagdeling, den såkaldte rangfølge. Den benyttes især til at bestemme den orden, hvori de audienssøgende kommer ind til kongen; rangfølgen blev første gang fastsat i 1746 og er siden ajourført flere gange. I bilag 3 er opstillet rangfølgen for nogle udvalgte stillinger i 1860 og 1970 samt sket en jævnførelse med Sva-lastogas lagdeling.

Det er navnlig et forhold, der er iøjnefaldende. Det er militærpersonernes placering. I 1860 lå de væsentlig højere end grupper som højesteretspræsiden-ter, retspræsidenter, amtmænd, bisper, provster og landsdommere; men dette er ændret i dag – mest ved at de civile er rykket op, mens de militære er ble- vet stående. Hvis man samtidig skeler til stillingernes placering hos Svala- stoga, synes ændringerne at stå i et rimeligt forhold til opfattelsen ude i be- folkningen. Forandringerne i den officielle rangfølge skal naturligvis ses i sam- menhæng med lønforskydninger; men også heri ligger der en social vurdering. Når vi i det hele har opholdt os ved den officielle rangfølge er det først og fremmest, fordi den viser, at selv noget så stift som denne bringer vidnesbyrd om, at der sker forskydninger, at vi altså ikke kan stille et skema op, der kan dække lange tidsrum. For det er jo i øvrigt åbenbart, at vi selv skal stille ske- maer op for den sociale lagdeling. Den officielle rangfølge mangler tilmed de mange, der ikke er knyttet til statstjenesten; ganske vist havde en ældre tid til brug især for disse et vidtudbygget titelsystem (etatsråd, kancelliråd osv.), der også var indarbejdet i rangfølgen (dette titelsystem trænger i øvrigt til en his- torisk behandling); men heller ikke det slår til.

Når skemaet skal opstilles, må der tages hensyn til to kategorier af forhold, der bestemmer klassesdelingen: de umiddelbart målelige, de objektive, og de

mere følelsesbetonede, de subjektive. Måske kan dette udtrykkes på den måde, at hvis en mand skal være i overklassen i dag, skal han som den første forudsætning have en indkomst på 100.000 kr. Vi har hermed skabt et objektivt kriterium; men derefter bliver det vanskeligere. Der er næppe nogen tvivl om, at man vil placere en rigsarkivar med en løn på 150.000 kr. i overklassen; men mange vil afvise at give ejeren af et møntvaskeri den samme placering, selv om han har en tilsvarende indtægt. Hans stilling har altså ikke samme prestige.

Når vi skal behandle problemet historisk, må vi således først se på de økonomiske forhold. Dernæst se på andre objektive kriterier, der – hvis det havde været vore dages rigsarkivar – bestemmer placeringen: hans uddannelse, hans lederstilling (antal underordnede) osv. for sluttelig at anvende det mere u håndgribelige, at befolkningen tillægger rigsarkivarstillingen større prestige end f. eks. maskinfabrikantens, skønt denne som civilingeniør har en tilsvarende uddannelse, lige så mange underordnede og forvalter mange flere penge end rigsarkivaren. Allerede nu kan vi ane, at disse u håndgribelige faktorer vil blive de sværeste at få fat i, når det gælder fortiden.

Det store – økonomisk betingede – skel i befolkningen gik mellem arbejdere på den ene side og alle andre på den anden side. I reglen vil det ikke være svært for historikeren at trække denne grænse; men man må være klar over, at der også inden for arbejderklassen var skel, som erkendtes både af klassen selv og af andre. Det fundamentalt afgørende var forskellen mellem faglærte og ufaglærte, der som hovedregel også var markeret tydeligt gennem lønnen. Hvor dybtgående kløften var, ses også deraf, at de faglærte var altdominerende blandt Socialdemokratiets tillidsmænd i partiets første 30–40 år.

De komplicerede problemer dukker op, når vi forlader arbejdergruppen. Her må udgangspunktet være borgernes indtægtsforhold; men de er meget svære at bestemme. Først fra 1860-erne får vi et skattesystem, der årligt søger at fastslå den enkelte borgers indkomstforhold. Ligningen skete dog i mange tilfælde ikke efter nogen selvangivelse, og da navnlig ikke i de mindre byer. Ligningskommissionens medlemmer foretog derimod et skøn over borgernes indtægter; undertiden talte man med en og anden for at høre, om han havde haft et godt eller dårligt år. Efter dette fastlagde man indkomsten. Alt blev således meget skønsmæssigt, så meget mere som den enkelte i mange tilfælde heller ikke selv vidste, hvor stor hans indkomst havde været.

I sig selv er denne skatteansættelse i meget et udtryk for tidens vurdering af classeskellene. Man havde den opfattelse, at en købmand med så og så stort et folkehold havde den og den indkomst – det er i øvrigt nogenlunde samme princip, skattevæsenet bruger i dag, når det vurderer en erhvervsdrivendes

selvangivelse. Nyere undersøgelser har dog vist, at man graduerede ret stærkt, også inden for det enkelte erhverv. Man vil uden tvivl kunne nå langt, når det gælder at fastslå, hvordan indkomstfordelingen skaber de forskellige grupper (de absolutte talopgivelser skal derimod nok tages med megen varsomhed).

Indkomststatistikken hæmmes imidlertid af den tilfældighed, der hersker, når det gælder dette kildematerials bevarelse. Det er indtrykket, at ikke så nær alle købstadskommuner har bevaret ligningsarkivalierne; men det er endnu ikke muligt at danne sig et sikkert overblik.

Som nævnt er det imidlertid først fra 1860-erne, at skattesystemet åbner mulighed for nogenlunde at belyse indtægtsforholdene. Forud for dette har man visse muligheder for gennem skifterne at vurdere befolkningens økonomiske opdeling. Her bliver det altså formuen, man gør op; men det er en metode, der er meget usikker. Alene det forhold, at en væsentlig del af de døde i realiteten på grund af alder var ude af erhverv på dødstidspunktet, giver en skævhed; ydermere var nogle erhverv mindre formuekrævende end andre. Mest tydeligt gælder dette embedsmændene, som godt kunne have ret store løbende indtægter uden at være egentlig formuende; men dernæst kommer prokuratorer og visse håndværk, mens købmændene ofte måtte investere i varer, bygninger, skibe.

Man har hidtil, når man benyttede boopgørelser, interesseret sig for den samlede bomasse. Til brug for en belysning af den sociale lagdeling må man dog nok i højere grad komme ind på at betragte det private løløse; herved vil man frigøre sig fra de forskellige formuekrav og -vaner, der knytter sig til de enkelte erhverv. Hvis man bl. a. måler antal spisestuestole, sølvseer og vinglas, vil biskoppen uden synderlig formue og uden topindtægt rimeligvis ligge nær den store købmand med betydelige indkomster og store kapitalinvesteringer.

Ved at lægge hovedvægten på løløret nærmer vi os det, der i dag kaldes statussymboler. Inden vi går videre, bør det dog fastholdes, at det lidet, vi ved om den økonomiske lagdeling, peger på, at der er en deling i en overklasse bestående af ret mange embedsmænd og købmænd samt enkelte større håndværksmestre. Dernæst er der en middelklasse af håndværksmestre, handlende og bestillingsmænd (vore dages funktionærgrupper inden for stat og kommune); men der er meget store forskelle i denne gruppe. Nogle er på vej ind i overklassen, og andre på vej ned i det øverste lag af arbejderklassen. I denne er der som nævnt atter to lag: faglærte og ufaglærte. Uden for klasserne står de permanent understøttede, de prostituerede, omstrejfare, m.m. Det skal samtidig siges, at selv om pengene er bestemmende, behøver det næppe at være den aktuelle økonomiske situation, der er afgørende, også den forventede spil-

ler ind: premierløjtnanten og den unge herredsfuldmechtig, også ofte handelsbetjenten, har haft en større prestige, end indtægten berettigede til, netop fordi de var på vej mod de større indkomster.

Prestigemomentet gør sig også stærkt gældende, når vi betragter de klasser, vi lige stillede op især ud fra økonomiske kriterier:

- overklasse
- middelklasse
- arbejderklasse
 - a. faglærte
 - b. ufaglærte
- uden for klasserne

Denne opdeling er næsten så selvfølgelig, at den forekommer banal. Det er den dog ikke. Anvendt på to byer som f. eks. Viborg og Århus omkring 1900, vil den vise væsentlige forskelle i procentfordelingen. Men det er rigtigt, at det først bliver spændende, når vi tager prestigemomentet ind og måske forsøger en videregående opdeling svarende til den, der er vist i bilag 2. Vi kan dog næppe gøre det endnu. Vi kan nok ud fra vore studier have en almindelig fornemmelse af, at amtmanden rangerede over den store købmand; men om postmesteren gjorde det er mere usikkert. Og hvordan med de småhåndværkere og arbejdere, der var byrådsmedlemmer?

Vanskelighederne bliver ikke mindre af, at en ældre tids samfund var mere opdelt og aflukket rent geografisk. Ålborg har haft sin klassesdeling og Holstebro sin; en del af de personer, der efter stilling og indkomst var overklasse i Holstebro, var sikkert kun middelklasse i Ålborg.

Til dette kommer, at der dengang som nu også var klassesdeling inden for de enkelte »stænder« eller erhverv. De, der var overklasse, når håndværksmestrene mødtes, var det rimeligvis ikke, når de trådte ud i det øvrige samfund.

Det er ikke meningen, at disse vanskeligheder ikke skal søges løst; men indtil videre må vi arbejde videre med den opdeling, vi har. Er den end primitiv, så er den alligevel egnet som udgangspunkt. Dertil kommer, at vi ikke vil komme videre blot ved at spekulere; det er nødvendigt at efterprøve de forskellige kriterier i praktisk forskningsarbejde.

En konsekvens af det økonomiske skel er bopælen. I de danske byers udvikling er der groft taget tre stadier. Først er der det ældste mønster med en eller eventuelt flere hovedgader, hvor de større købmandsgårde ligger, og hvor den øvrige del af overklassen også søger hen. På hovedgaden var der ganske vist mere beskedne bygninger; men de søgte ellers ud i de tilstødende gader.

Næste stade er det begyndende etagebyggeri, ofte kombineret med spæde kvarterdannelser, der er sidste led.

I bilag 4 er foretaget en social gruppering af beboerne i tre gader i Århus i 1908. Tabellerne viser, at vi har en gade, der domineres af arbejdere, og to, hvor middel- og overklasse er fremherskende. I den ene af de to (Skt. Pauls Kirkeplads) er der det karakteristiske – hvad ikke fremgår af skemaet – at arbejderne især bor enten i kælderlejligheder, på øverste etage eller i side- og bagbygninger. En detailundersøgelse viser det mønster, som også kendes i europæiske storbyer: 1. og 2. sal er de fornemme. I det ydre er dette markeret med udsmykning omkring vinduerne, i det indre bl.a. med rigere loftstuk. Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at på dette stade bor alle samfundslag endnu i samme hus. I sidste stade sker der den ændring, bl. a. på grund af elevatoren, at alle etager bliver lige eftertragtede, hvorfor kvarterdannelser efter rene sociale kriterier bliver mere fremherskende; et sådant »kvarter« er Sjællandsgade i Århus med dens dominans af arbejdere. I Danmark er denne udvikling ikke helt så markeret, også fordi villakvartererne spiller en større rolle end i andre lande på Kontinentet.

Materialet til at belyse kvarterdannelser og – i egentligste forstand – den sociale lagdeling i etagebyggeri er naturligvis folketællinger og kommunale mandtal, hvor de er bevaret. Til dette kommer for en hel del byers vedkommende de trykte vejvisere (i vort århundrede i en række mindre byer også kaldet skattebøger, fordi de angav skatteansættelsen). De sidste giver imidlertid ikke mulighed for at vise, om bestemte gader er, om ikke beregnet for, så dog særlig søgt af indvandrede; det vil ofte vise sig at være tilfældet.

Folketællings- og mandtalslisterne røber også andre sociale karaktertræk. Det kan være noget i denne forbindelse så nærliggende som antallet af tjenestefolk og det lidt fjernere, men dog også væsentlige: aldersforskellen mellem mand og hustru samt antal børn i ægteskaberne.

Børnene er ikke alene ved deres antal en »statusindikator«; de er det også ved deres skolegang. I købstæderne var der fire skoletyper: friskolerne, borgerskolerne, realskolerne og latinskolerne (her er ikke taget hensyn til de mange små pøgeskoler med en enkelt lærerinde og ofte kun en halv snes elever); ikke alle byer havde alle fire skoletyper.

Friskolerne – ikke at forveksle med Kolds og Grundtvigs friskoler – havde gratis undervisning. I borgerskolerne, der også var kommunale, skulle der betales for undervisningen og oftest også for bøgerne; her lærte man ud over de centrale fag (læsning, regning, skrivning): tysk, historie og retskrivning samt undertiden matematik, mens disse fag ikke kendtes i friskolerne. I nogle byer er der bevaret elevprotokoller, der viser faderens sociale position. Det samme

er tilfældet for nogle private skolers vedkommende; men her øges mulighederne væsentligt, fordi de private skoler hvert år skulle indberette til byrådet, hvilke elever der gik i skolerne. Latinskolernes elever er optaget i de årlige, trykte beretninger – programmer – med angivelse af faderens stilling. Foretagne stikprøver for de forskellige skoler viser, at de hver står for deres socialt bestemte klientel.

Hidtil har vi opholdt os ved objektive kriterier, der adskiller de tre øverste lag. I samfundets bund er der også en række kriterier, som afgrænser. Her er der dels tale om de ulykkelige, der ikke kunne klare sig selv, dels om de såkaldte sociale afvigere.

Fattigvæsenernes arkiver er et vigtigt kildemateriale. Der forekommer to persongrupper: lejlighedsvis understøttede og de nogenlunde regelmæssigt almissenydende, som det hedder. Gennemgående er fattigvæsensarkiver fyldigt oplysende, således at man f. eks. blandt de lejlighedsvis understøttede kan se, hvordan visse grupper er særlig udsatte. Det gælder ældre, helt unge og indflyttede fra landet. Når det gælder de faste almissenydende, så rekrutteres de fortrinsvis blandt syge og gamle; den sidste gruppes sammensætning viser samtidig, hvilke erhverv der ikke har haft mulighed for selv at betrygge alderdommen.

I fattigvæsensarkiver træffes også den sociale afviger, som simpelt hen ikke har kunnet finde anden plads i samfundsmønstret. De afvigende optager også plads i byfogedarkiverne, der rummer et ofte forbløffende rigt materiale til belysning ikke alene af kriminaliteten, men også af livet på samfundets skygeside: hos kriminelle af nød, hos næsten professionelle kriminelle og hos de mange hel- og halvprostituerede i tidens provinsbyer. Det samme træffer man i de værgerådsarkiver, der findes fra 1905.

De sociale tilstande i de nederste lag er tillige belyst i de såkaldte medicinalberetninger. De blev årligt indsendt af embedslægerne til Sundhedskollegiet; alt efter den enkelte læges gemyt indeholdt de mere eller mindre fyldige beskrivelser af boligforhold, ernæring, drikfærdighed, arbejdsforhold, udstationerede plejebørns stilling osv.

De forhold, der beskrives i embedslægerne beretninger og i værgerådernes journalsager aftegner for så vidt ikke nye sociale lag, men viser, hvordan livet blev levet i bestemte grupper. Dette er bidrag til løsning af vor næste opgave, når vi har opstillet et skema over lagdelingen, nemlig den at beskrive, hvordan lagdelingen manifesterede sig, og hvilke konsekvenser den indebar.

I sig selv er sådan noget som boligkvarterer og uddannelse også manifestationer. Men de er mere nærliggende end magtstillingen i byen, de selskabelige

foreteelser, foreningsliv osv. Det er imidlertid netop til belysning af disse forhold, at vi skal bruge den sociale lagdeling, vi har afdækket; men også her er der store uløste forskningsopgaver.

Det lokale politiske system har næsten ikke været studeret. Vi må have klarlagt, hvilke sociale grupper, der besatte byrådspladserne rundt om i byerne. Har vi først fået opstillet visse kriterier, så har vi tillige mulighed for at fastslå, om f.eks. kunstsmedemesteren repræsenterer håndværket, eller om han er en af det øverste lags mænd. Det må også klargøres, om det var mændene fra denne socialgruppe 1, der besatte de ledende udvalgsposter. Med må også, hvilke lag der gjorde sig gældende i de politiske vælgerforeninger. Gennem sådanne undersøgelser vil man kunne gøre op, hvilken magtstilling de forskellige sociale lag sad inde med, og hvilke forskydninger den var underkastet.

På tilsvarende måde er der behov for en analyse af foreningslivet. Hvilke foreninger var der for de forskellige sociale lag, og var det sådan, at foreninger for de brede lag blev styret af det øverste lag. Dette var f. eks. tilfældet i håndværkerforeningernes første årtier og – vel mere naturligt – i de mange foredragsforeninger. Det var derimod ikke tilfældet i afholdsforeningerne, og det var måske en af grundene til, at afholdsbevægelsen blev den største folkelige bevægelse før 1. verdenskrig.

Hvad der hidtil er sagt, hører hjemme blandt de objektive kriterier, de målelige. Det er derfor vigtigt, at de først og fremmest bringes på talemåle, så langt dette nu er muligt, hvorefter forholdene beskrives i ord. Det er tillige vigtigt, at der sker sammenligninger både i tid og i sted. Sammenligning i tid vil sige, at udviklingen følges over en årrække; sammenligning i sted indebærer, at man viser, hvordan de samme fænomener var i andre byer. Kun gennem sådanne sammenligninger får oplysningerne mening. Man vil derved få at se, hvad der sker, og hvorved den ene by adskiller sig fra andre.

Når det nu gælder de subjektive – hvordan lagdelingen og de sociale forhold blev opfattet følelsesmæssigt – er kildematerialet sværere at behandle. Skellet mellem objektive og subjektive kriterier er i øvrigt ikke skarpt. Vi kan nævne nogle:

påklædning
 sprog
 spisevaner
 selskabelige former
 fritidsinteresser
 hele tankeverdenen.

Af disse er påklædningen og sproget for så vidt ganske konkrete. Det er blot det, at mens der er en klar forskel mellem manden i livkjole og ham i bluse,

eller mellem damen med hat og hende med uldent tørklæde (altså for hundrede år siden!), så er der talrige overgange. Ikke mindst var det tilfældet i ældre tid, hvor den honette ambition i højere grad end i dag tilskyndede mindre velstillede til i hvert fald til pænt brug at efterligne normerne i højere lag.

Påklædningen er et usikkert kriterium. Vi skal ikke vente at blive i stand til at opstille klare retningslinier for den sociale lagdelings udtryk i påklædningen. Det er givet, at en systematisk gennemgang af skifter vil afsløre et mønster, men dog fortrinsvis og klarest ydertilfældene. Nogle objektive skillelinier vil kunne trækkes og bruges for en social opdeling; men det, vi vil få frem, vil dog især være bidrag til beskrivelse af, hvordan de lag, vi allerede har opstillet, var klædt. Dette vil atter kunne uddybes gennem fotografier, malerier og først og fremmest skønlitteraturen.

Netop skønlitteraturen – og til dels erindringer – må vi forlade os på, når det gælder de subjektive kriterier – også selv om forholdene i reglen kun er set med overklassens eller den højere middelstands øjne. Her findes beskrivelser af de enkelte samfundsgruppers påklædning, deres sprog, spisevaner, selskabelige omgangsformer, fritidsinteresser og det meget upræcise – deres forestillingskredse eller tankeverden. Her er der også bidrag til belysning af de enkelte klassers adfærd over for hinanden. Når litteraturen skal udnyttes på denne måde, er det ikke alene de store digtere, der skal opsøges; også forfatterne i andet-tredie led har her en stor kildeværdi. Undertiden har man indtryk af, at de netop, når det gælder sådanne forhold, er mere givende. At der også vil knytte sig kildekritiske problemer til udnyttelse af litteraturen er givet. En ældre tid havde også en ugebladenes skinverden, der måske snarere viser, hvordan forfatteren eller hans læsere helst så samfundet, end den viser, hvordan samfundet virkelig var.

Om alle de her nævnte subjektive kriterier gælder, at de tjener til ligesom at give liv til de mere kølige skemaer, vi stiller op. På samme tid gøres det hele mere anskueligt, og de viser, hvordan systemet virkede.

Det er imidlertid givet, at man, når det gælder disse forhold, skal søge så vidt muligt at gøre dem målelige. Eksempelvis kan nævnes så vidt forskellige ting som:

brugen af lommeure (ud fra skifter)

deltagelse i altergang (ud fra kommunionbøger; i Sønderjylland konfidentregistre)

medlemsskab af trossamfund uden for folkekirken (her bruges kirkebøger for anerkendte samfund, medlemslister fra de forsk. sekter, folketællingsskemaer med oplysninger om kirkeligt tilhørsforhold)

ungdomsforeningernes rekruttering: gymnastikforeninger, spejderbevægelse, FDF; her er også en række sociale mønstre, der bl. a. viser sig i medlemskreds og ledere (foreningsarkiver og medlemsblade er kilden) bøger og avisers oplag og udbredelse indkøbsvaner og forbrug (i handelsarkiver)

En lang række andre forhold kunne nævnes. Det er for så vidt forkert, når vi har talt om subjektive kriterier. Rettelig burde vi sige *endnu* subjektive, fordi fremtiden, ikke mindst de nye databehandlingsmaskiner, vil gøre en lang række fænomener målelige, også når det gælder fortiden.

Selv om vi får datamaskinerne til rådighed, skal de forskellige data imidlertid indsamles. Indsamlingsarbejdet består både i at sikre kilderne og i at gøre uddrag af dem. Det er på tide, at dette arbejde sættes i gang, og det vil i vid udstrækning kunne ske gennem interesseredes medvirken landet over. Både indsamlingsarbejdet, som det navnlig drives af de egnshistoriske arkiver, og uddragning af kilderne (bl. a. aviser, skifter m. m.), der udføres delvis af de samme grupper, som slutter op om arkiverne, har i meget tilfældighedernes præg. Med en central opstilling af emner og metode, ville dette arbejde kunne føres ind i baner, hvor det ville kunne danne fundamentet for studiet af det danske samfunds historie. Det bør eksempelvis ikke være overladt til de enkelte egnshistoriske arkivs interesser og for godt befindende om arkiverne fra afholdsforeningerne eller spejdertropper bevarer. Her bør det centralt organiseres, at i den og den periode sætter man ind på at indsamle de og de arkiver. Tilsvarende burde behandling og uddragning af kilderne systemiseres, muligvis ved dannelse af interessegrupper i tilknytning til arkiver og lokalhistoriske foreninger. Der vil ikke herved gå noget tabt for udforskningen af den enkelte lokalitets historie, tværtimod så ville den blive mere effektiv og på samme tid nyttiggøres for studiet af den almene historie.

Bilag 1.

Prestigevurderingen i Kaare Svalastogas undersøgelse 1952
(i »Prestige, Class and Mobility«. 1959)

1	Ambassadør	39	Landbrugskonsulent
2	Statsminister	40	Guldsmedemester
3	Biskop	41	Mejeribestyrer
4	Departementschef	42	Bogholder
5	Højesteretspræsident	43	Bogtrykker
6	Overlæge	44	Greve, arb. s. kontorassistent
7	Professor	45	Skuespiller
8	Provst	46	Gårdejer
9	Direktør	47	Journalist
10	Skibsmester	48	Bagermester
11	Læge	49	Telegrafist
12	Apoteker	50	Toldassistent
13	Oberst	51	Lokomotivfører
14	Kontorchef i ministerium	52	Politibetjent
15	Politimester	53	Barber- og frisørmester
16	Landsretssagfører	54	Vognmand
17	Civilingeniør	55	Viktualiehandler
18	Lektor	56	Formand på fabrik
19	Godsejer	57	Typograf
20	Kaptajn i hæren	58	Ministerialbetjent
21	Arkitekt	59	Repræsentant
22	Skibskaptajn	60	Kontorassistent
23	Folketingsmand	61	Ekspedient
24	Sognepræst	62	Spørvognskonduktør
25	Kontorchef i privat firma	63	Postbud
26	Sekretær i ministerium	64	Snedkersvend
27	Skolebestyrer	65	Fisker
28	Redaktør	66	Husmand
29	Postmester	67	Portner
30	Bankfuldmægtig	68	Tjener
31	Grosserer	69	Chauffør
32	Videnskabelig assistent	70	Fodermester
33	Lærer	71	Husassistent
34	Fabrikant	72	Fabriksarbejder
35	Bibliotekar	73	Landarbejder
36	Musiker i Det kgl. Kapel	74	Arbejdsmand
37	Revisor	75	Skopudser
38	Hotelejer		

Bilag 2.

Kaare Svalastogas 9 sociale klasser

(Her fra Jan Stehouwer: Sociologi. 1968).

1. Den øverste overklasse, der antages kun at omfatte medlemmer af den kongelige familie. Ingen af de 75 undersøgte stillinger kunne placeres i denne klasse, som kun omfatter ca. 100 personer.
2. Den mellemste overklasse omfatter omkring 1000 personer eller 0,03 % af den danske befolkning, f.eks. ambassadører, statsministeren, biskopper, departementschefer og andre i topstillinger.
3. Den lavere overklasse består for en stor del af personer, der har 100 eller flere underordnede, og personer med de højeste akademiske grader. I denne sociale klasse findes f.eks. højesteretspræsidenten, overlæger, professorer, provster, direktører for større virksomheder o.l. Den omfatter i alt 0,26 % af den danske befolkning.
4. Den øverste middelklasse indeholder f.eks. skibsredere, læger, privat- og statsansatte kontorchefer, kaptajner i hæren, skibskaptajner, civilingeniører, præster og folketingsmænd. Godt 2 % af befolkningen tilhører den øverste middelklasse.
5. Den mellemste middelklasse består bl.a. af skolebestyrere, redaktører, grossererere, lærere, fabrikanter, bogholdere og personer med mellem 5–50 underordnede eller med en studenter- eller tilsvarende eksamen. Den omfatter ca. 8 % af befolkningen.
6. Den lavere middelklasse er det næststørste sociale lag og består af ca. 30 % af den voksne danske befolkning. Her finder man personer, der har fra 1–10 underordnede og personer med 9–10 års uddannelse, f.eks. skuespillere, godsejere, journalister, bager-, barber- og frisørmestre, politibetjente, værkførere, typografer, repræsentanter o.l.
7. Den øverste underklasse er det største sociale lag og omfatter godt 34 % af befolkningen som f. eks. ekspedienter, postbude, fiskere, husmænd, chauffører og tjenere.
8. Den mellemste underklasse består af husassistenter, fabriksarbejdere, arbejdsmænd, landarbejdere, skopudsere, gadesælgere o.l.; i alt 24 % af befolkningen kommer i denne kategori.
9. Den lavere underklasse består af personer, der har et erhverv, som ikke er almindeligt accepteret, f.eks. prostituerede, alfonser, fængslede personer o.l. Den udgør ca. 1 % af befolkningen.

Bilag 3. Sammenligning mellem rangfølgen for udvalgte stillinger 1860, 1970 og i Kaare Svalastogas prestigefølge (bilag 1).

<i>Rangfølgen 1860</i>	<i>Rangfølgen 1970</i>	<i>Forskydning²</i>	<i>»Svalastoga«³</i>
Statsminister	Statsminister	0	3. Ambassadør
General, admiral	Højesteretspræs.	+ 4	1. Statsminister
Generalløjtnant	General, admiral	÷ 1	4. Departementschef
Generalmajor	Generalløjtnant	÷ 1	2. Højesteretspræs.
Generalpostdirek.	Ambassadør	+ 2	8. Professor
Højesteretspræs.	Højesteretsdom.	+ 5	7. Provst
Gesandt	Landsretspræs.	+ 5	5. Oberst
Universitetsrektor	Byretspræs.	+12	6. Kontorchef i min.
Departementschef ¹	Departementschef	0	
Oberst	Generalpostdirek.	÷ 5	
Højesteretsdom.	Generalmajor	÷ 7	
Landsretspræs.	Amtmand	+ 2	
Biskop	Nationalbankdirek.	+ 6	
Amtmand	Biskop	÷ 1	
Politidir. i Kbh.	Universitetsrektor	÷ 7	
Oberstløjtnant	Politidirektør	÷ 1	
Kontorchef i min. ¹	Landsdom.	+ 8	
Professor	Oberst	÷ 8	
Nationalbankdirek.	Kontorchef i min.	÷ 2	
Byretspræsident	Oberstløjtnant	÷ 4	
Major	Domprovst	+ 1	
Stiftsprovst	Professor	÷ 4	
Akademiprofessor	Akademiprofessor	0	
Kaptajn	Major	÷ 3	
Landsretsdom.			
Premierløjtnant			

1. Centraladministrationens stillinger var ikke i rangfølgen; men departementschefer og kontorchefer udnævntes i reglen til henholdsvis etatsråder og justitsråder, hvilket gav den anførte placering.
2. Tallene i kolonnen »Forskydning« er rækkefølgenummeret 1970 subtraheret fra rækkefølgenummeret 1860; de angiver altså, hvor meget en stilling er steget eller faldet i forhold til de øvrige.
3. Tallene angiver disse stillingers indbyrdes rækkefølge i rangfølgen.

Bilag 4. *Den sociale gruppering af lejlighedsindehaverne i tre Århusgader i 1908.*
 Kilde: Århus Vejviser 1908.

	<i>Skt. Pauls Kirkeplads</i>		<i>Vester Allé</i>		<i>Sjællandsgade</i>	
	<i>Antal</i>	<i>I pct.</i>	<i>Antal</i>	<i>I pct.</i>	<i>Antal</i>	<i>I pct.</i>
Overklasse			3	4,7		
Baron			1			
Kammerherrinde			1			
Møllejejer			1			
Lavere overklasse	7	6,3	7	10,9	2	0,3
Læge	2					
Sagfører			3			
Arkitekt	1					
Civilingeniør	2		1			
Adjunkt	1					
Officer					2	
Direktør	1					
Fabrikant			1			
Brandinspektør			1			
Byfogedfuldmægtig			1			
Middelklasse	67	59,8	28	43,7	116	22,0
Skoleinspektør			2			
Etatseembedsmand	13		2		1	
Lærer	5		4		1	
Forretningsdrivende	14		6		55	
Håndværksmester	3		2		16	
Etatsfunktionær o.l.	10		4		10	
Underofficer					12	
Journalist	1					
Privatfunktionær	11		7		15	
Rejsende	10		1		6	
Arbejdere	19	17,0	6	9,4	315	59,8
Faglærte	8		2		134	
Ufaglærte	10		3		160	
Syerske o.l.	1		1		21	
Enke/frøken	11	9,8	12	18,8	63	12,0
Andre	8	7,1	8	12,5	31	5,9
I alt	112	100	64	100	527	100

Anmærkninger: Møllejejer i Vester Allé har ud fra kendskab til personen kunnet placeres i overklasse. – Hovedparten af de forretningsdrivende i Sjællandsgade havde ganske små butikker og boede selv i tilhørende lejligheder; de burde formentlig statusmæssigt have været placeret blandt arbejderne.

Europæisk etnologi mellem Skylla og Charybdis

AF BJARNE STOKLUND

Ved sin overtagelse af professoratet i Materiel Folkekultur holdt professor Bjarne Stoklund, København, den 7. maj 1971 en forelæsning der her gengives med enkelte ændringer. Udgangspunktet er det nye fags uafklarede situation mellem vidtdreven specialisering og en farlig dragning mod samfundsvidenskaberne. Den ældre historisk-geografiske metode påvirkes nu af strukturalistiske og funktionalistiske synspunkter, og forfatteren analyserer fagets arbejdsopgaver og karakteriserer etnologien som en videnskab der studerer kulturelle variationer. I dag er der behov for en omverdensorientering som etnologien kan give, og derfor er studiet af det sidste århundredes urbanisering og kulturelle ændringer særlig vigtigt.

De betragtninger, som jeg agter at anstille her i aften, har jeg kaldt »Europæisk etnologi mellem Skylla og Charybdis«. Jeg vil gerne begynde med at knytte nogle kommentarer til denne overskrift.

Der er nu først betegnelsen *Europæisk etnologi*. Den kan betragtes som premiere på en ny fagbetegnelse, som netop er blevet godkendt af universitetet. Betegnelsen er ny, for så vidt som universitetsfaget som bekendt hidtil har heddet *Materiel folkekultur*. I den arbejdsgruppe, sammensat af lærere, museumsfolk og studenter, som i de seneste år har arbejdet med en ny studieplan, har der været almindelig enighed om, at Materiel folkekultur ikke var noget særligt dækkende navn for faget. Man fandt, at *materiel* indsnævrede studieområdet på en uheldig måde, og at *folkekultur* var et noget gammeldigt ord, som tilmed aldrig var blevet fyldestgørende defineret. Det har derfor hele tiden været planen, at navnet skulle søges ændret senest i forbindelse med indførelsen af den nye studieplan. Studieplanen er nu så vidt, at den vil kunne træde i kraft fra efterårssemestrets begyndelse.

Er navnet *etnologi* således nyt som betegnelse for universitetsfaget, så har det på den anden side gammel hævding i fagsproget. I hvert fald i de sidste 30 år har der været danske forskere og museumsfolk, som kaldte sig *etnologer* og regnede deres fag for etnologi, skønt ingen af dem var uddannet i en disciplin af dette navn. I ansøgningen om navneændring har vi anført dette forhold,

og vi har yderligere peget på, at vi ved navneskiftet kunne markere samhørigheden med identiske eller nært beslægtede fag i de øvrige europæiske lande. I Sverige har man netop ændret fagbetegnelsen fra *folkelivsforskning* til *etnologi*, og i det øvrige Europa går tendensen næsten overalt i retning af, at man foretrækker *etnologi* eller *europæisk etnologi* som afløser af de ældre nationale fagbetegnelser, som *Volkskunde* o.l. Det fremgår af en enquete, som netop er blevet foretaget af Deutsche Gesellschaft für Volkskunde¹. Navneændringen skulle således være et lille bidrag til at lette det faglige samarbejde på tværs af landegrænserne.

Så meget om fagbetegnelsen. Men hvad menes der nu med præpositionsleddet »*mellem Skylla og Charybdis*«? I disse tider, hvor vi med en håndbevægelse stryger hævdvundne led i universitetsuddannelsen som filosofikum og latinprøve, kunne det godt opfattes som en slags farvel til den klassiske dannelse. Sådan er det dog ikke ment, men af hensyn til både den opvoksende slægt af barbarer og til de ældre, som måtte have glemt deres børnelærdom, skal jeg minde om, at Skylla og Charybdis er to uhyrer, som holder til på hver sin side af det smalle Messina-stræde og gør det vanskeligt for en sømand at slippe igennem med livet og skibet i behold. Jason og hans argonauter kom kun med nød og næppe igennem her på vejen hjem med det gyldne skind. Men mest kendt er uhyrerne fra beretningen om »den herlige helt Odysseus«, som også nåede hertil på sin lange rejse. Han havde netop med held undgået de forlokkende sirener, da nye farer truede ved det stræde, som skiller Italien fra Sicilien. Det hedder således i P. Mariagers gamle genfortælling: »På den ene side deraf var der en malstrøm, Charybdis, som med frygtelig larm indsugede det salte vand og atter stødte det skummende ud; på den anden side lurede et menneskeædende uhyre ved navn Skylla. På troldkvinden Kirkes råd holdt Odysseus sig med skibet nærmest til Skylla. Men medens han opfyldt af angst lyttede til Charybdis frygtelige brusen, dukkede pludselig seks uhyre hundehoveder op af havet på den anden side, greb seks af rorkarlene, der udstødte hjerteskræende råb om hjælp, løftede dem højt i vejret, så at de sprællede som småfisk på krogen, og forsvandt derpå med dem i havet for at opæde dem. Opfyldte af forfærdelse lode de andre årerne hvile, men Odysseus bød dem at ro videre, så hurtigt de kunne, for at det frygtelige uhyre ikke skulle dukke op endnu engang. Det gjorde de og nåede lykkelig til øen Thrinakria.«

At »*mellem Skylla og Charybdis*« således skal symbolisere det unge fags usikre holdning og uafklarede situation, truet som det er snart fra den ene og snart fra den anden side, er vel umiddelbart indlysende. Knap så klart er det måske, hvad Skylla og Charybdis hver for sig kan symbolisere. Og dog! Hvad kan uhyret med de mange hoveder, som dukker op og berøver Odys-

seus hver én af hans trofaste rorkarle, været andet en *specialisering*. Den betragtes i en tid med stærkt expanderende videnskabelig forskning som en uomgængelig nødvendighed – eventuelt som et nødvendigt onde. Men for et ungt fag, som ikke har nogen grundfæstet position, er den en fare, som må bekæmpes. Tendenserne har været ganske udprægede inden for vor fag; forskerne har haft en tilbøjelighed til at vælge sig mere eller mindre snævert afgrænsede specialer, som derpå er blevet dyrket intensivt i samarbejde med ligesindede overalt, hvor de findes, inden for og uden for landets grænser. Det er folk, som repræsenterer forskellige fag, men har valgt samme sagområde. Etnologer, som arbejder med studiet af landbrugsredskaber, søger kontakt med folk med samme specialinteresser blandt arkæologer og kulturgeografer; bygningsforskere indleder samarbejde med arkitekter og arkitekturhistorikere osv. På titelbladet af de første numre af tidsskriftet *Etnologia Europaea* var der rejst et typografisk monument over denne specialiserings-tilbøjelighed i form af 31 navne på specialdiscipliner, det ene stablet oven på det andet: *Ethnologia urbana, ethnologia praehistorica, technologia ethnica, ethnobotanica, studia agriculturae ethnicae, ethnologia juridica, ergologia ethnica, ethnologia maritima, studia architecturae rusticae* osv. Disse discipliners udøvere kan betyde en centrifugal kraft i faget. De har mere at tale med interessefæller uden for faget om, end de har med andre etnologer. En for vidtdreven specialisering er således en hæmsko for etableringen af et fagligt milieu – og et sådant må siges at være en livsbetingelse, navnlig for et fag, der er under opbygning.

Hvad skjuler sig da under navnet Charybdis, hint uhyre på den anden side af det smalle stræde, hvis malstrøm suger alt til sig, knuser og kværner det til ukendelighed og sprøjter det op igen som en ensartet masse. Billedet er vel drastisk, men der kan ikke herske nogen tvivl: det er *samfundsvidenskaberne*, deres farlige dragning og deres ensrettende tendens. Udsat for truslen fra Charybdis er navnlig *de* udøvere af faget, som har erkendt faren ved specialiseringens centrifugale kræfter, og som derfor prioriterer den faglige enhed højt. De er klar over, at faget må bindes sammen af en fælles målsætning og en fælles metode, og under søgen efter en sådan er de naturligt nok stoppet op ved nogle af de samfundsvidenskaber, som synes at stå etnologien nærmest. Vi har meget at lære i dag af samfundsvidenskaberne, det er helt klart. Det gælder for os, som det gælder for en lang række andre fag, som sagligt synes at stå dem langt fjernere. Opgaven må derfor blive at sejle så tæt på Charybdis som muligt uden at blive suget ned. Faren ligger deri, at udenforstående har det største besvær med at se, hvad der er etnologi, hvad der er socialantropologi, og hvad der er sociologi. Hvis det er kommet dertil, da har

man i virkeligheden gjort sig selv overflødig som selvstændigt fag. Hvor Skylla således truer med at splitte faget op i dets forskellige bestanddele, så vil Charybdis lade det forsvinde og opgå i den store, hellige, almindelige samfundsvidenskab.

Hvad skal vi da gøre i den nuværende situation for at slippe vel gennem det smalle stræde og nå frem til øen Thrinakria? Jeg tør ikke sige i dag klart og entydigt, at sådan og sådan bør kursen være. I stedet vil jeg foreslå, at vi ser lidt på, hvorfor vi eksisterer som fag, hvorfor vi står over for vore aktuelle problemer, og hvilke opgaver vi har at løse i dagens samfund. Som altid, når det drejer sig om at forklare et kulturfænomen, må der foretages både en funktionel og en historisk analyse. Jeg vil gøre mest ud af det sidste, for vi eksisterer jo ikke som fag i dag, fordi samfundet har behov for os, men fordi en kringlet historisk proces har skabt os. Vores *fortsatte* beståen er derimod afhængig af, om vi har en naturlig plads at udfylde i samfundet. Det lille forskningshistoriske tilbageblik, vi skal foretage, behøver da ikke at blive tolket som udslag af den evige trang til nostalgisk selvbetragtning. Jeg skal da heller ikke gøre tidsperspektivet længere end undersøgelsen kræver – man behøver jo ikke at begynde med de gamle ægyptere hver gang. Sigurd Erixon har ellers gentagne gange vist, at svensk etnologi med lethed lader sig føre tilbage til renæssancetiden. Den nationale konkurrence byder derfor egentlig, at jeg søger at gøre det kunststykke at vise, at dansk etnologi har sin rod i middelalderen; måske slet ikke nogen umulig opgave, når man betænker, at ærkebiskop Absalon er udpeget som vor første museumsmand. Jeg skal imidlertid nøjes med at gå så langt tilbage, som kontinuiteten rækker, nemlig til de sidste årtier af forrige århundrede.

Vi kan konstatere i hvert fald tre strømme, som løber sammen i vort senere fag. Det er for det første *den kulturhistoriske forskning*, hvis egentlige grundlægger, Troels-Lund, udsendte første bind af *Dagligt Liv i Norden* i 1879. For det andet *indsamlingen og forskningen omkring Dansk Folkemuseum*, som blev åbnet for publikum i 1885, og endelig som det tredje *den folkelivsorienterede linje inden for folkemindforskningen*. Skal man udnævne en bestemt førstemand for denne linje, da må det vel blive H. F. Feilberg, som skrev sin *Dansk Bondeliv* i 1880-erne.

Troels-Lunds store værk om det 16. årh. var egentlig ikke kulturhistorie fra starten. Værket var planlagt som en Danmarks og Norges historie i slutningen af det 16. århundrede, indledt med et tidsbillede af landets og folkets tilstand. Det er dette tidsbillede, der efterhånden svulmer op og faktisk bliver en almindelig dansk kulturhistorie, anskuet ud fra det 16. århundrede. Ting er karakteristiske for Troels-Lund: Han giver den første og mest konsekvente skildring af kulturens historie ud fra en gennemført evolutionistisk

opfattelse, og han opbygger store og meget levende kulturbilleder på grundlag af pluk fra mange forskellige kilder, som stykkes sammen og forbindes af forfatterens tolkninger og ræsonnementer. Denne specielle kulturhistoriske fremstillingsmåde har dannet skole og kan genfindes i talrige senere værker; det er en genre, der er dyrket med særlig forkærlighed i Danmark, og som fortjente at blive gjort til genstand for en samlet, kritisk undersøgelse.

Vigtigst for udviklingen af vort fag blev dog de aktiviteter, som var knyttet til Dansk Folkemuseum. I museets første mange år var personalet såre beskedent, og næsten al kraft måtte samles om tilvejebringelse af samlingerne. Og dog var lederen, Bernhard Olsen, en ret flittig kulturhistorisk skribent, og hans højre hånd, Jørgen Olrik, fik skrevet en række væsentlige afhandlinger. Rigtig gang i forskningen omkring de indsamlede genstande til belysning af i første række bondekulturen kom der dog først i 1920-erne, da der til samlingen blev knyttet specialister, først og fremmest på bondebygningernes og folkedragternes område, således at det blev muligt at tage et mere systematisk studium op på disse felter. Efter en ny udvidelse af staben omkring 1940 gik Folkemuseet ind i sin glansperiode under Axel Steensbergs ledelse, en periode der vel kan siges at kulminere med oprettelsen af professoratet i Materiel Folkekultur ved Københavns Universitet i 1959. 40-erne og 50-erne er først og fremmest præget af en lang række stort anlagte indsamlingsarbejder: De etnologiske undersøgelser, bondegårdsundersøgelserne, landsbyudgravningerne, herregårdsundersøgelserne og arbejderundersøgelserne – samtidig med at samlingerne blev suppleret med manglende genstandskategorier. Næsten al kraft og energi blev sat ind på dette gigantiske indsamlingsarbejde, og publikationsvirksomheden blev i første række en materialefremlæggelse. »Det er vigtigt, at vi får publiceret nogle genstande«, var det stående omkvæd i disse år. Til forskningsmæssige overvejelser af mere teoretisk art blev der sjældent tid eller kraft. Så meget mere kom da inspirationen fra Sverige til at betyde. Her var der under Sigurd Erixons ledelse etableret et fag, kaldet folkelivsforskning eller etnologi, med en veldefineret målsætning, et begrebsapparat og et sæt af metoder, først og fremmest den historisk-geografiske. At studere kulturen ved at kortlægge dens forskellige elementer og analysere dem i de tre dimensioner: tid, rum og socialt stratum blev den erklærede hovedopgave. Det var også denne metode, der spillede hovedrolen for arbejdet omkring Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, som blev startet med direkte svensk forbillede, både hvad angår navn og indsamlingsmetoder. Ordet etnologi blev dog ikke blot brugt om dette nye indsamlingsapparat. Medarbejderne ved Dansk Folkemuseum kom i disse år til i stadig højere grad at føle sig som udøvere af et fælles fag, etnologien.

Det er klart, at folkemuseets ret beskedne stab på ingen måde kunne over-

komme at bearbejde, endsige publicere det vældige materiale i form af genstande, fotografier, film, optegnelser og opmålinger, som blev indsamlet i disse år. Det var man helt klar over, men man følte sig i rollen som redningsmandskab. Man bjærgede en høst i lade til kommende generationer, hvis opgave det så måtte blive at studere det indsamlede. Den nøjagtige opmåling og den minutløse beskrivelse blev fremholdt som museumsmandens vigtigste dyder »Vi må lære af fortidens fejl,« sagde man, »og hvis ikke vi beskriver og registrerer alt så nøjagtigt som muligt, så vil eftertiden bebrejde os det.« At denne ukendte eftertid kunne stille helt andre krav og kunne tænkes at arbejde med problemer, som krævede helt andre former for data, det drømte man næppe om.

Det har derfor været ikke så lidt bittert for denne generation af museums-mænd og etnologer at måtte konstatere, at vi allerede i dag delvis er kommet i denne uforudsete situation. En stor del af faget unge føler ikke den ringeste tilskyndelse til at dykke ned i de tidligere indsamlede papirmasser; de anser andre problemer for vigtigere end dem, der kan løses med denne form for data, og de ønsker selv at komme i marken og indsamle deres eget materiale.

Hvordan skal det nu forklares, at vi efter så få års forløb er kommet i denne situation? Som så ofte er der tale om et samspil af flere faktorer; nogle af dem findes inden for og nogle uden for faget.

Den ældre etnologis studieobjekt par excellence var bondekulturen. Det er ingenlunde tilfældigt, at Bernhard Olsen, Troels-Lund og Feilberg alle gør deres vigtigste pionerarbejde just i det årti, da den danske bonde med opbygningen af andelsmejerier etc. lægger grunden til et afgørende brud med den ældre bondekultur. Det indsamlingsarbejde, som NEU satte i gang i 40-erne og 50-erne kunne endnu belyse de ældre arbejdsmetoder i landbruget og bondehusholdningen og give data til en kortlægning af de geografiske forskelle, som er så karakteristiske netop for tiden før andelsbevægelsen og industrialiseringen. Men efterhånden som materialet til belysning af disse emner blev stadig tyndere, opstod der et naturligt behov for at søge nye græsgange, at flytte søgelyset længere op ad tidssøjlen til perioder, som man endnu kunne få belyst ved det arbejde i felten, som prioriteres så højt af alle etnologer. Men dermed bevægede man sig ind i industrialismens ældre tidsafsnit – hvis man da ikke simpelt hen valgte nutidsundersøgelser; i begge tilfælde måtte man erkende, at den historisk-geografiske metode ikke længere slog til, og man måtte se sig om efter et nyt sæt af analytiske redskaber.

Dem fandt man uden for etnologien, i nogle af de fag, som var blevet berørt af den videnskabsteoretiske udvikling, som allerede længe havde været i gang. Lad os belyse dette ved at se lidt på en af filologiens underdiscipliner, dialektologien, et fag som i lange perioder har haft et ret nært samarbejde

med etnologien. Dialektologien kunne med en vis ret have været medtaget blandt de linjer, som fører frem til et selvstændigt etnologisk fag. Det nuværende Institut for dialektforskning er en fortsættelse af det tidligere Udvalg for Folkemål, som igen er et barn af foreningen Danmarks Folkeminder. I 30-erne og 40-erne fulgte de etnologer, som studerede og kortlagde bondekulturens enkelte elementer, og de filologer, som i tilknytning til de store ordbogsarbejder drev ord/sag-forskning, i en vis udstrækning de samme arbejdsmetoder. Man har i flere tilfælde kunnet benytte hinandens spørgelister ved indsamlingsarbejdet, og samarbejdet manifesteredes f. eks. i et tidsskrift som »Sprog og kultur«.

Selvfølgelig gøres der endnu arbejde ud fra disse retningslinjer, men det er i de seneste årtier helt stillet i skyggen af en dialektologi, som følger Saussures og Hjelmslevs strukturalistiske retning inden for sprogforskningen. Strukturalismen er en reaktion mod den *sproghistoriske* filologi. Den stiller over for udforskningen af ord- og lydhistorien kravet om et studium af *sproget som struktur*, som helhed, gennem analyser, som må være synkroniske, ikke diakroniske. Efterhånden som disse strukturalistiske principper vandt indpas i dialektologien og gav sig udtryk i afhandlinger om fonemsystemerne i enkelte dialekter, så skrumpede berøringsfladerne til etnologien ind, og samarbejdet gled efterhånden ud. I dag er dette samarbejde et næsten ukendt kapitel for fagets yngre.

Strukturalismen slog først og kraftigst igennem i filologien, men lignende tendenser gjorde sig også tidligt gældende i den almene etnografi eller antropologi i dens franske og angelsaksiske retninger, hvor den historisk-geografiske orientering aldrig har været så rodfæstet som i den tysksprogede etnografi. Også i antropologien betegner de strukturalistiske og funktionalistiske skoler en reaktion mod fagets ældre, historiske problemstillinger. Blandt de mere fremtrædende repræsentanter for den nye linje er det navnlig Radcliffe-Brown, der forkaster ethvert forsøg på en udforskning af den kulturhistoriske udvikling, fordi den er dømt til at blive »conjectural history«, gisninger, som ikke lader sig verificere. Når reaktionen mod brugen af en historisk indfaldsvinkel blev så kraftig netop inden for antropologien, så skyldes det bl. a., at man ved studiet af primitive folks kultur meget ofte helt mangler det ældre kilde-materiale, som er uomgængeligt nødvendigt, når et historisk forløb skal klarlægges.

Det nye var ikke, at disse antropologer studerede en enkelt stammes eller et enkelt lokalsamfunds kultur; det havde man gjort før også. Noget forenklet udtrykt kan man sige, at forskellen bestod deri, at en antropolog af den historisk-geografiske skole ville betragte stammens kultur som summen af dens enkelte dele, og hans analyse ville da gå ud på at undersøge disse forskellige

elementers alder og herkomst. De moderne etnologer interesserede sig imidlertid kun for disse kulturelementer som et led i et funktionalistisk hele. Ligesom for den strukturalistiske filolog var det helheden, strukturen, som var deres studieobjekt.

Nordisk folkelivsforsikring eller etnologi havde fået sin væsentligste inspiration fra den tysksprogede etnografi, mens de angelsaksiske forskninger egentlig først kom til at spille en større rolle efter midten af århundredet. Man mærker indflydelse herfra i 50-erne hos folk som Eskerød, Granlund og Kolsrud, til dels også hos Erixon, som lige til sin død bevarede en fantastisk evne til at indstille sig på nye tendenser i videnskaben uden at prisgive sine ældre teorier og meninger.

Den egentlige konfrontation mellem europæisk etnologi og den angelsaksiske antropologi – først og fremmest i skikkelse af engelsk socialantropologi – kom dog først i 1960-erne. Da havde socialantropologerne allerede gennem flere år søgt nye græsange i Europa og påbegyndt udsendelsen af en række lokalstudier, samtidig med at den engelske version af etnografien vandt indpas ved flere europæiske universiteter. Her skal selvfølgelig særlig nævnes Bergen, hvor Fr. Barth skabte sin egen særdeles livskraftige skole, hvis medlemmer i udstrakt grad arbejder inden for Europas grænser.

Socialantropologerne kom til Europa med synspunkter og metoder, som var udviklet under feltarbejde i såkaldte primitive samfund uden for Europa, men som viste sig særdeles velegnede til studiet af små europæiske bonde- og fiskersamfund. Socialantropologerne havde endvidere den styrke, at de kom til de pågældende lande som fremmede med et skarpt blik for sådanne kulturelle særtræk, som den indfødte etnolog var fortrolig med fra barnsben og derfor måske i mindre grad opmærksom på.

Hvad der her blev sat i gang kan i virkeligheden opfattes som en akkulturationsproces, et møde mellem repræsentanter for to forskellige kulturer, to forskellige forskningstraditioner. Som det er set så ofte før, synes den indfødte tradition – i hvert fald her i Norden – i første omgang at måtte vige for den fremmede kultur. En af de indfødte europæiske etnologer, Tamás Hofer, som er uddannet som etnolog i Ungarn, men har studeret antropologi i USA, har i tidsskriftet »Current Antropologi«² givet en vittig og intelligent analyse af de to professionelle typer: den europæiske etnolog og den amerikanske antropolog, som adskiller sig fra hinanden i holdningen til stoffet, i arbejdsmetode og i den typiske karriere eller livscyklus. Jeg skal her nøjes med at referere nogle få af de forskelle, der påvises: antropologen kan i løbet af ret kort tid være knyttet til en række forskellige institutioner og udføre feltarbejde i en række forskellige samfund, idet arbejdet hele tiden holdes sammen af et bestemt synspunkt på eller en særlig »approach« til stoffet. Den europæiske

etnolog derimod arbejder ofte hele livet i ét lokalt område og er knyttet til én bestemt institution. Han samler i årevis møjsommeligt data sammen for til sidst at fremlægge dem i et stort værk under en dødsenstrist titel, mens antropologerne hurtigere får deres resultater fra hånden og da under mere slagkraftige titler som »Chrysantemum and the Sword«, »The Deeply Rooted« og »Argonauts of the Western Pacific«. På et europæisk universitet lærer man de studerende at søge litteratur og kilder og dokumentere enhver påstand med svære fodnoter, mens antropologen kun har foragt tilovers for sådanne udslag af »footnote gymnastics«. Når antropologen har udført sit første feltarbejde og formuleret egne teorier, kan han indtage en plads i fagets forreste række. Etnologen derimod må gennemgå en lang modningsproces, før han er værdig til at indtræde i de lærdes lav; man lægger her hovedvægten på erfaring og viden – ikke så meget på evnen til videnskabelig tænkning og teori-dannelse. Om de dele taler i Europa kun de ældste og mest erfarne; det opfattes som temmelig uopdraget om en grønskolling vil gøre sig klog på teoretiske sager.

Der kan ikke være tvivl om, at europæisk etnologi trængte til den angelsaksiske saltvandsindsprøjtning. Alt for meget i faget var blevet vane og tradition – alt for sjældent spurgte man om meningen med den indsamling og den forskning, som man foretog. Og ikke mindst møder antropologerne med et begrebsapparat og et sæt teorier, som har vist sig anvendelige også på studiet af de europæiske kulturer.

Men samtidig tvinger konfrontationen vort fag til selvbesindelse og til at gøre sig grænserne til den almene etnologi klar. De to fag arbejder begge med et studium af kulturen og dens væsen, og dog er deres forhold til studiematerialet ikke helt det samme. For antropologen er undersøgelserne egentlig kun »case studies« under hans søgen efter de generelle love – for den europæiske etnolog derimod har den lokale kultur og det billede, som undersøgelserne tegner af den, en værdi i sig selv. Styrer antropologen således lige mod målet, så har etnologen opgaver at løse undervejs. Han har nemlig påtaget sig at beskrive og studere en bestemt kultur, nemlig hans egen, til orientering og oplysning for de mennesker, som har den samme kultur som han.

For at løse denne opgave må han følge to veje: dels studere de enkelte kulturelementer og deres udbredelse i tid og rum, dels studere de helheder, de samfund, hvori disse elementer indgår. Opdelingen i de to indfaldsvinkler er lidt skematisk, for det er klart, at i de konkrete undersøgelser vil man ofte benytte sig af dem begge. Det er imidlertid vigtigt at holde sig for øje, at ingen af de to veje kan undværes. Den første – studiet af kulturelementerne – er den vej, der er blevet befaret flittigst i den hidtidige forskning; det er derfor kun godt og rigtigt, at man i dag prioriterer helhedsundersøgelserne, specielt af lokalsamfundet. Men det er en illusion at tro, at alle problemer kan løses

ad den vej, hvis man fastholder at hovedopgaven er at studere kulturvariationerne. Man kan ikke med en horisont, der er afgrænset til det lokale samfund, forklare de specifikke kulturformer i det pågældende område – eller i hvert fald kun give en del af forklaringen. Det er nødvendigt at vide, hvilke alternativer der findes, og det er det, man kan skaffe sig klarhed over ved historisk-geografiske undersøgelser af de enkelte kulturtræk.

I lokalundersøgelsen, specielt den der foretages ud fra et økologisk synspunkt, forenes på udmærket måde den europæiske etnologs tilbøjelighed til at arbejde med et historisk perspektiv med den socialantropologiske metodik. Ønsker man som socialantropologen at studere kulturen som en stadig tilbivelsesproces gennem en serie målrettede valg under givne begrænsninger, da kan dette i virkeligheden ikke foretages som en synkronisk undersøgelse, men må ske som en historisk undersøgelse med kortere eller længere tidsperspektiv. For de nyeste etnologiske lokalundersøgelser har navnlig Bergen-skolen spillet en rolle. Man har med held i analysen anvendt barthianske begreber som *entreprenør* og *niche* – skønt disse begreber giver helt andre associationer i nordiske sprog end i engelsk, og skønt i hvert fald det sidste begreb kan være noget vanskeligt at anvende entydigt.

Mere betænkeligt forekommer det mig at være, at man også har ønsket at overtage det socialantropologiske kulturbegreb. Alle er vist i dag enige om, at etnologien må karakteriseres som en *kulturvidenskab*, mens betegnelsen samfundsvidenskab er for snæver og kun tilgodeser visse sider af faget. Det har fra første færd været etnologiens opgave at studere kulturen i videste forstand gennem dens ydre fremtrædelsesformer. Man har hidtil som så mange andre fag kunnet klare sig med en rummelig, *deskriptiv definition* af dette studieområde. Der findes utallige definitioner af begrebet kultur; to amerikanske antropologer har gennemgået ca. 150 af dem – de fleste af dem er varianter over samme tema. Lad os gribe en enkelt ud af bunken, Malinowskis fra 1944, som forklarer kulturen som »the integral whole consisting of implements and consumers' goods, of constitutional charters for the various social groupings, of human ideas and crafts, beliefs and customs«. Kulturen er altså kort udtrykt den menneskeskabte del af menneskets miljø. En socialantropolog af Bergen-skolen bruger begrebet kultur i en noget anden og indsnævret betydning. For ham er kultur ikke alt det, der omgiver os i hverdagen, men derimod de bagved liggende ideer eller udtrykt på en anden måde: det er de vurderinger, normer og forventninger, som en gruppe mennesker er fælles om. Vore redskaber, skikke m.v. er således ikke *dele* af kulturen, men derimod *produkter* eller *ytringer* af den. For socialantropologen er kulturen ikke det overordnede studieobjekt, men et analytisk begreb på linje med en række andre, som indgår i forskningsprocessen. Når det er muligt for ham at anvende en sådan, såkaldt *operationel definition* af kulturen, så hænger det

sammen med, at han ikke primært studerer kultur, men derimod sociale relationer eller menneskelige handlinger. Vil etnologen overtage det socialantropologiske kulturbegreb, da må han også ændre sit fags målsætning, omforme det fra en kulturvidenskab til en socialvidenskab.

Man vil måske finde, at disse spidsfindige afgrænsningsproblemer er en strid om kejserens skæg. Lad os da i stedet overveje, om det umiddelbart forekommer rimeligt at opfatte alt det, der omgiver os i vor dagligdag, som udsprunget af vore fælles vurderinger og normer. Det forekommer i hvert fald mig, at tingene i nogen grad er stillet på hovedet. Et blik på børnenes opvækst, på socialiseringsprocessen i samfundet, vil dog ret hurtigt overbevise én om, at faktorernes orden er en anden. Børnene fødes ind i en verden, fyldt med materielle kulturelementer, som er skabt af tidligere generationer, og de overtager efterhånden et sæt af brugs- og adfærdsregler, som de vel i reglen benytter mere eller mindre ureflekteret. Hertil føjes først gradvis og som et sekundært fænomen en åndelig overbygning af viden, vurderinger og normer. Tilstedeværelsen heraf forudsætter en art kulturel bevidsthed, som i fuldt mål kun er til stede hos et fåtal af kulturens bærere. Ja, måske eksisterer kulturen i den forstand egentlig kun som en abstraktion hos den forsker, som har underkastet det pågældende samfund et studium.

Hvis dette er rigtigt, så har kulturprodukterne eller, som jeg foretrækker at sige: kulturelementerne, en anderledes primær rolle i den kulturelle proces end det forudsættes i det socialantropologiske kulturbegreb. Kulturelementerne må i stor udstrækning siges at være determinanter for og ikke produkter af en gruppe menneskers åndelige fællesgods. Og da disse kulturelementer – det være sig genstande eller sædvaner – ofte er arvet fra tidligere generationer og følgelig blevet til under andre økonomiske og sociale omstændigheder end de nu herskende, når vi da frem til det forhold, som ældre forskere med et lidt tvetydigt begreb kaldte *traditionen*. Traditionens rolle i kulturudviklingen er et aspekt, som efter min mening stadig bør være et særkende for den etnologiske forskning. Sammenfattende kan man måske sige, at det er etnologiens opgave at studere de kulturelle variationer, og at den herunder må benytte sig af både en strukturel/synkronisk analyse, hvor samfundsvidenskabelig metodik tages i anvendelse, og af en historisk/diakronisk analyse, hvor fagets egen forskningstradition spiller hovedrollen.

De teoretiske problemer, der her er strejft, kræver en langt udførligere omtale, end der har været mulighed for her. Forhåbentlig bliver der lejlighed til at tage disse ting op i anden sammenhæng. Jeg tror, det er af betydning, at vi får drøftet disse spørgsmål grundigt, også fordi sådanne diskussioner kan være af væsentlig betydning for skabelsen af det forskningsmilieu, som vi alle ønsker.

Lad os imidlertid til sidst gå uden for fagets snævre rammer og spørge, om

det samfund, vi lever i, har brug for faget etnologi, sådan som vi her har søgt at afgrænse det? Det er vi selvfølgelig ikke selv de rette til at svare på, men jeg vil mene, at der i et samfund og en kultur, som er underkastet ændringer i stadig hastigere takt, må være et behov for den *omverdensorientering*, som etnologien drevet på den rette måde vil kunne give. Moderne mennesker har oplevet radikale ændringer ikke blot af samfundet, men også af det fysiske milieu, og deres forhold til materialer og brugsgenstande er et helt andet, end det var for blot 50 år siden. At undersøge og forklare disse ændringer må da være etnologiens vigtigste opgave. I denne forbindelse får fagets klassiske studieområde, *den førindustrielle bondekultur*, ny betydning; den repræsenterer i mange tilfælde livsformer, som har bestået relativt uændret gennem århundreder, og det er fra dette grundlag den moderne tilværelsesform har udviklet sig i løbet af få generationer. Bondekulturen er derfor det nødvendige udgangspunkt for studiet af livet i det moderne samfund.

Men faget skal selvfølgelig ikke begrænses hertil. Vigtigt er det at tage fat på studiet af *det forsømte århundrede* fra o. 1870 til i dag. Karakteristisk for denne epoke er, at de forbedrede kommunikationer gradvis udjævner de gamle geografiske kulturforskelle mellem landets forskellige egne. I stedet skabes der imidlertid nye kulturskel, som bl. a. følger de grupperinger, som de folkelige bevægelser deler landets befolkning op i. Arne Sørensen har i »Jordens Folk«³ slået til lyd for, at man etablerer et nyt fag til studiet af disse *subkulturer*, som han billedligt karakteriserer som »de bakker og højdedrag, der kommer til syne i det danske landskab, da forrige århundredes ideologiske stormfloder synker tilbage.« Vi tør håbe, at det ikke bliver nødvendigt med et nyt fag, men at også denne opgave må kunne løses af faget europæisk etnologi. – Som et andet karakteristisk træk ved det seneste århundrede, måske endda specielt dets sidste del, vil jeg nævne *urbaniseringen*, bykulturens spredning ud over hele landet. Det er et fænomen, som dels bør studeres i sig selv, dels bør anspore til en intensivning af studiet af den borgerlige kultur i dens mere klassiske former.

Alt i alt et ganske omfattende program, som skulle give mere end arbejde nok til os alle. Vi tør kun håbe på, at det bliver muligt i samarbejde med de øvrige institutioner inden for faget at få løst en lille del af disse opgaver.

NOTER

1. DGV-Informationen. Mitteilung der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde e.V. Nr. 80 (1971) Heft. 1–2.
2. Tamás Hofer: Comparative Notes on the Professional Personality of Two Disciplines. (Current Anthropology vol. 9 no. 4 (okt. 1968) s. 311 ff.).
3. Arne Sørensen: Dansk nutidskultur som emne for etnologisk forskning. (Jordens folk 3. årg. nr. 3, 1967, s. 93 ff.).

Tingbøgerne – extensoudgivelse eller registrering

AF VALD. ANDERSEN

I fortsættelse af en løbende debat om hvordan forskerne bedst kan udnytte tingbøgernes indhold lægger overlærer Vald. Andersen, Vejen, hovedvægten på det kulturhistoriske aspekt. Han foreslår at der udarbejdes emne- og stedregistre til alle tingbøgerne for derved at skabe et historisk hjælpemiddel af uvurderlig betydning. Artiklen er modtaget samtidig med det følgende bidrag fra arkivar Grethe Ilsøe, og de to indlæg er fremkommet uafhængigt af hinanden.

Siden Fortid og Nutid XXIII, s. 183, bragte en redaktionel opfordring til at fremkomme med bidrag til en diskussion om, hvorledes tingbøgernes indhold kan gøres lettere tilgængeligt, er der kommet indlæg fra Poul Rasmussen, XXIII, s. 422 f., og fra Birte Faarborg, XXIV, s. 517 f. Uden at drøftelsen hermed kan siges at være blevet særlig levende, vil det vist kunne fastslås, at spørgsmålet om ting- og dombøgernes tilgængeliggørelse følges med opmærksomhed i alle historisk interesserede kredse.

I de to artikler fremdrages især spørgsmålet, om tingbogsstoffet bør udgives in extenso (og vel med den originale stavemåde) eller i en forkortet form, nedskåret til ca. en trediedel i omfang (og vel gengivet i normaliseret nutidsprog).

Som udgangspunkt for enhver betragtning af problemet og som fremhævet af de to forannævnte forfattere står: 1. Materialet er enormt. 2. Hvorledes og til hvad skal det bruges? Det må erkendes, at stoffets omfang i sig selv opfordrer til en nøje afvejning af metode og form ved udgivelsen, så arbejdet og bekostningen ikke nødvendigvis må udskyde slutresultatet til en fjern fremtid. Når man ser, hvor vidt man i vore arkiver er nået med registrering, navnlig i løbet af den sidste halve snes år og med tidens tekniske hjælpemidler til rådighed, synes tingbøgernes registrering eller publicering at stå som en udfordring. Dette er da også forlængst erkendt, og Landbohistorisk Selskab har meget fortjenstfuldt taget sig af udgivelsen af nogle bind tingbøger, ligesom en anerkendelse af dette initiativ må række videre til de personer, som har udført arbejdet.

En sådan extensoudgivelse imødekommer i bred almindelighed alle viden-

skabelige krav, og man giver hermed forskeren et nyttigt arbejdsredskab i hænde – forsynet med forsvarlige registre. *Men* han spares ikke for at måtte foretage mange opslag og gennemlæse adskillig tekst, som ikke vedkommer hans emne, og selv om forskeren kan benytte materialet hjemme i sin stue, vil arbejdsgangen nærme sig den, der må præsteres ved brug af den originale tingbog, der jo kan hjemlånes til mange biblioteker. Med hensyn til læseligheden er den trykte tekst lettere at komme igennem end originalens håndskrevne, men er dette problem mon ikke mindre end almindeligt antaget. Enhver, der giver sig af med historisk arbejde, kan jo faktisk læse den gamle skrift med tilstrækkelig sikkerhed, hvad man nødvendigvis må kunne for at være i stand til at benytte arkivalisk kildemateriale overhovedet. En anden sag er, at det eller de bind af en tingbogsrække, der foreligger udgivet, vil sætte en grænse for, hvor langt forskeren på dette grundlag kan komme med sit emne.

En koncentration af tingbogsstoffet til $\frac{1}{3}$ i omfang, regesten, kunne givetvis lette publiceringen på en vis måde, men metoden vil, som Birte Faarborg påpeger i sin forannævnte artikel, også have andre sider, og hvordan undgå, at de $\frac{2}{3}$ af materialet, der bortskæres, ikke medfører teksttab, som i særlige tilfælde vil være beklageligt.

Selv om det er rettens håndhævelse gennem tiderne, der har aflejret materialet, kan det vel næppe siges, at det rent juridiske aspekt i særlig grad har tiltrukket forskningen. Med de allerede foreliggende sagsudtog, domsamlinger m. v. er en væsentlig opgave løst. Den specielle retshistorie synes desuden at være en begrænset bestanddel af tingbøgernes indhold. Fortidens retspraksis udøvedes jo i snæver afhængighed af gældende love og bød sjældent på overraskende konklusioner.

Sprogvidenskaben vil selvfølgelig have et og andet at hente i tingbogsstoffet, men i hvilket omfang det er sket og stadig sker, må her lades usagt. Da dr. phil. Oluf Nielsen i 1882 udsendte bogen »Gamle jyske tingsvidner«, var den tænkt som et tilbud til sprogforskerne, idet de gamle breve fra en tid, da der endnu ikke førtes tingbøger, formodedes at kunne yde bidrag til dialektforskningen. Tilbuddet synes ikke at være blevet modtaget.

Den langt bredere kulturhistoriske side af tingbogsstoffet er gennem sagsfremstillingen og vidneudsagn fremgået som en art biprodukt, men det er jo her, den historiske interesse sætter ind. Det er her, man møder fortidens mand, omgivet af sin samtids og sine egne problemer. Når man i gennemgangen af en sag når frem til domsafsigelsen, hvilket som bekendt ikke altid er muligt, medtages denne som et tilfredsstillende punktum for fremstillingen, men som regel uden nogen overraskelseeffekt. Det er oplevelserne undervejs gennem sagen, der har historisk relevans.

En opdeling af interessegrupperne, juridisk, sprogvidenskabelig og almen kulturhistorisk er næppe praktisk forsvarlig. Den almindeligste forskning i tingbøgerne vil oftest være rettet mod et bestemt *emne*, en bestemt lokalitet eller en slægtshistorisk undersøgelse. I en extensoudgivelse af tingbogen vil forskeren møde et stort uvedkommende stof, men undertiden så interessefangende, at han må standse op for at tilfredsstille sin nysgerrighed, alt i alt en tidkrævende og tyngende arbejdsproces. De udførlige registre, der forudsættes, er den mere positive side af sagen. *Men hvad, om man nøjedes med at publicere registrene?*

Tingbogstoffets registrering efter et bestemt kodesystem (se Fortid og Nutid bd. XXIII, s. 183 f.), tilbundsgående uden at være særlig pladskrævende, og indkodet på hulkort som anvist af Knud Prange (Fortid og Nutid, bd. XXIV, s. 499 f.) må kunne åbne en bred adgang til tingbøgernes endnu trangt tilgængelige jagtmarker.

Det må være en opgave for den fagligt kvalificerede arbejdskraft at lægge rammerne for, hvilke emner der bør medtages ved registreringen, uden at denne opgave dog, som hævdet af Poul Rasmussen, (Fortid og Nutid, XXXIII, s. 422), skulle være forbeholdt retshistorikere og etnologer som de eneste, der »kunne have en mening som fortjener at blive hørt.« Formelt er dette spørgsmål på det nærmeste løst ved, at tingbogen selv anviser sine emner. En registrering må være udviklet og afklaret til den størst mulige enkelthed. Man ville gøre forskeren, især den mindre trænede historiske amatør, en dårlig tjeneste ved at fremlægge et spidsfindigt, men svært forståeligt registreringssystem.

Et mindre, men ikke uvæsentligt problem ved registreringen vil det være, hvorledes registrets henvisning til tingbogen mest formålstjæntlig kan praktiseres, enten ved at henvise til folieringen eller til sagens datering. Poul Rasmussen (ovenn. kilde) vil foretrække at henvise til folieringen, bl.a. fordi »referatet af et retsmøde kan fylde mange sider«. Dette velkendte forhold vil dog være det samme, enten sagen skal findes ved hjælp af sidetallet eller datoen. Man møder jo ikke så sjældent i tingbogen, at sagen udsættes »til næste tingdag eller til i dag om tre uger« o.l. Her vil man med fordel kunne holde sig til dateringen. Imod henvisning til folieringen taler desuden, at et register må tænkes at omfatte en længere række af tingbøger, ofte afbrudt af lakuner, hvorfor det enkelte bind efter almindelig praksis betegnes ved to årstal. Henvisningen til folieringen vil kræve en notering som eks. 1675–1679, 128 a, mens dateringen er begrænset til eks. 23.2.1677. Pladsbesparelsen kan synes minimal, men mon ikke forholdet vil være af betydning, når registreringen sker ved et hulkortsystem.

»Tænker man sig, at der var udarbejdet registerkort til alle landets tingbø-

ger, vil den, der skal behandle et blot nogenlunde almindeligt emne, således – registerkortene til trods – være stillet over for en uløselig opgave«, skriver Poul Rasmussen. Med al respekt for forfatterens ekspertise på tingbogsområdet synes hans vurdering af den nævnte situation at være for pessimistisk. Naturligvis må en registrering tænkes at skulle omfatte alt tingbogsmateriale indtil et nærmere bestemt årstal, som sagkundskaben måtte finde at være det rette. I øvrigt:

1. Emnevalget må være landsdækkende, dvs. at samme kode dækker samme emne, hvor i landet det findes omtalt i det registrerede materiale. Ved hjælp af hulkortene, hvoraf et »sæt« må forefindes på hvert af landets arkiver, vil et emne kunne findes og afbenyttes til bunds, uanset hvor i landet det forekommer. En angivelse af herredet vil naturligvis være påkrævet, idet herredsinddelingen jo er og vel fremdeles vil være en hovedhjørnesten i arkivernes ordningsprincip.

2. Når talen er om at finde oplysning om en bestemt lokalitet, vil hensynet til herredet selvfølgelig være indlysende. I modsætning til emnevalget, der kan dække hele landet, vil valget af lokaliteter være begrænset af herredet, idet der dog også her kan angives generelle retningslinier (Fortid og Nutid, bd. XXIII, s. 185).

Formålet med en registrering som her skitseret vil være, at forskeren ved hjælp af den moderne teknik relativt hurtigt og direkte kan indkredse sit emne og bearbejde det med alle dets aspekter taget i betragtning, så resultatet kan stå ubestridt og fuldgyldigt. Retshistorien og sprogvidenskaben, som tilgodeses ret tilfredsstillende i extensoudgaverne, kunne befrygtes at blive ladt i stikken, hvis registreringen kom i forgrunden. Også for disse specialer vil der kunne opføres betegnelser i emnelisten med tilhørende koder, så også retshistorikeren og sprogforskeren ledes direkte til deres emner og vil være sparet for megen gold gennemlæsning af uvedkommende tekst. Selv om de forskellige tingskrivere vel havde visse individuelle særpræg, som kom til udtryk i tingbogen – et forhold, som først en gennemført registrering vil kunne belyse – så er tingbøgernes sprog jo trods alt temmelig stift og stereotyp. Dette forhold vil lette registratoren i at uddrage det relevante materiale. Xeroxkopiering vil i øvrigt være en selvfølgelig forudsætning for registrenes praktiske anvendelse.

Tingbogsregistrering for edb

– et forsøg

BESKREVET OG KOMMENTERET AF
GRETHE ILSØE

På basis af Vald. Andersens register til Malt herreds tingbøger er der foretaget en edb-behandling af 2.131 tingbogsindførsler. Arkivar Grethe Ilsøe, Landsarkivet for Sjælland, redegør for dette forsøg, der er udført i samarbejde med Ole S. D. Hansen, Jens Højrup og Andreas Jørgensen, og viser hvorledes et sådant »edb-register« giver mulighed for hurtig kronologisk, topografisk og saglig opdeling af kildematerialet. Registret får derved en selvstændig videnskabelig værdi, som langt overgår det traditionelle sagregisters. Der redegøres for problemer i forbindelse med udarbejdelsen af emnelisten til et stort fælles tingbogsregister. En sådan registrering er realistisk og kan gøre de utrykte tingbøger tilgængelige for forskningen.

Jævnfør i øvrigt Vald. Andersens foranstående artikel.

»Saa være Tingbøgerne da anbefalet i Særdeleshed, men Arbejdet med dem kræver megen Tid og Taalmodighed.« Sådan karakteriserer C. Klitgaard i 1928 situationen m.h.t. benyttelsen af tingbogsmaterialet¹. Femogtyve år senere begyndte Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie, nu Landbohistorisk Selskab, sin imponerende udgivervirksomhed af de indtil dato udsendte fire tingbogsrækker (i alt ca. 3.000 sider). Herved skulle det tingbogsstof, der hidtil kun har været lejlighedsvis udnyttet af især rets- og lokalhistorikere, være »blevet almeneje«². Udgivelsen har i hvert fald resulteret i nogle interessante og inspirerende vurderinger af tingbøgerne som henholdsvis rets-, sprog- og kulturhistorisk kilde³.

Ikke desto mindre må man notere sig, at *udnyttelsesgraden* af de trykte tingbøger er forbløffende lille. Med dets egen samling af Tingbogsstudier har Landbohistorisk Selskab klart illustreret materialets henholdsvis social-, landbrugs-, rets-, kultur- og sproghistoriske betydning⁴. Men kun navneforskerne synes at have fulgt opfordringen og benyttet materialet efter fortjeneste i forskellige systematiske undersøgelser⁵. Herudover er der ikke fremkommet historiske arbejder, hverken i form af monografiske eller sammenlignende undersøgelser, hvori tingbogsudgaverne er søgt udnyttet som centralt kildestof.

Årsagen til denne ensidige forskningsmæssige udnyttelse ligger utvivlsomt i, at der til hver udgave omhyggeligt er udarbejdet et omfattende, konsekvent gennemført, sammenkomponeret sted- og personregister, som sprogforskeren umiddelbart har kunnet arbejde ud fra. Derimod mangler de *sagregistre*, som er en nødvendighed for at de øvrige forskningsgrene kan udnytte tingbøgerne. (Det bør dog her bemærkes, at udgaverne er udstyret med noter, der imidlertid i princippet kun giver de nødtørftigste oplysninger til forståelse af enkelte sager eller stedfæstelse af anførte navne. I øvrigt er noternes antal relativt lille, f. eks. til de indeholdte 777 sager i Sokkelund herreds tingbog 1629 er der i alt udarbejdet 82 noter). Således som tingbøgerne foreligger i trykken, men uden saglige indgange, kræver de dog stadig for »megen Tid og Taalmodighed« af enkeltmand.

Påvisningen af denne mangel med dens tydelige urentable forskningsmæssige konsekvenser er ikke ny. Axel Steensberg har fra kulturhistorisk hold udtrykt det således: »Tingbogsudgaven bør snarest suppleres med udførlige sagregistre, inden man går videre med nye rækker. Først derved får den sin store værdi . . . Den, der vil bruge udgaven som kulturhistorisk kilde, må for øjeblikket selv lave sit register – ellers er det umuligt at finde tilbage til de spredte oplysninger af væsentlig betydning, som udgaven rummer«⁶.

Da behovet for saglige indgange til de trykte tingbøger hidtil ikke har kunnet imødekommes, melder spørgsmålet sig om betimeligheden af at fortsætte publiceringen af tingbogsstoffet i den hidtidige form, dvs. som en fuldstændig og bogstavret tekstudgave. Alene antallet af tingbøger, der findes bevaret fra 1600-årene, den tidsmæssige ramme om »Ældre danske tingbøger«, gør enhver plan om »bare« at fortsætte efter næsen med udgivelsen helt urealistisk (jfr. oversigten s. 700 over de bevarede tingbøger indtil år 1700 i det sjællandske landsarkiv).

Siden 1967 er der gennem artikler i Fortid og Nutid fremkommet foreløbig tre forskellige forslag til at gøre tingbogsmaterialet eller dele heraf tilgængeligt. Overlærer Vald. Andersen har fremlagt et udkast til registrering af tingbøgernes indhold baseret på et kodesystem, der både rummer stednavne og emner⁷. I anledning heraf har arkivar Poul Rasmussen redegjort for de principper for udarbejdelse af registre og regester til – samt udtog af – tingbøger og dombøger, som efter modne overvejelser anvendes i det nørrejske landsarkiv⁸. Principperne kan følges i deres praktiske udførelse i den af nævnte landsarkiv i 1965 udsendte dupliserede publikation, Viborg landstings dombøger 1616, med undertitlen: sagsreferater og domskonklusioner⁹. Cand. mag. Birte Faarborg er den, der foreløbig sidst har ytret sig om udgivelse af ting- og dombøger¹⁰ (hvortil nu kommer Vald. Andersens svar på de to indlæg, se foran s. 671). Birte Faarborg slår til lyd for en rationalisering ved

udvalget af udgivelser, således at man ved udvælgelsen kombinerer kriteriet om tingbogsmaterialets mest fuldkomne dækning af geografisk område og kronologiske perioder med et kriterium om den arkivalsk bedste korrespondens i de øvrige retsinstanter. Disse udgivelser skulle have samme form som hidtil. Til det tingbogsmateriale, der ikke udgives fuldstændigt, foreslås, men uden nærmere anvisning, udarbejdelse af sag-, person- og stednavneregistre, mens der ganske tages afstand fra regester.

Når det her er konstateret, at de trykte tingbøger som sådanne langt fra er udnyttet efter fortjeneste, skal det retfærdigvis også nævnes, at der til gengæld ikke er tvivl om, at de virker som inspirationskilde for stadig flere, især studerende, til at gå i lag med undersøgelser i *utrykte* tingbøger. Spredt læsning i de trykte tingbøger giver en vis fornemmelse af, hvilke forskningsmæssige muligheder tingbogsmaterialet i almindelighed rummer, og så går man i lag med tingbøgerne fra den lokalitet og tidsperiode, der stemmer overens med individuelle studieinteresser, uden smålige hensyn til om de er utrykte.

For den, der dels gennem læsesalstjeneste på et landsarkiv er kommet under vejr med nævnte forhold (og derpå anslår det svimlende antal urentable arbejdstimer, hver enkelt tingbogsbenytter anvender for i mangfoldigheden at kunne indkredse de for hans emne relevante oplysninger) – og dels gennem egen daglig omgang med arkivalierne tillige er blevet overbevist om, at en åbning for tingbogsmaterialet vil være ensbetydende med at åbne for muligheden af omfattende ny erkendelse af samfundsmæssige forhold og sammenhænge, må det blive en væsentlig opgave at søge en sådan saglig tilgængelighed realiseret.

Derfor var interessen stor, da Historisk Samfund for Ribe Amt i 1969 som nr. 8 i rækken af Småskrifter udsendte det af Vald. Andersen udarbejdede *Register til Malt herreds tingbøger*, baseret på principperne i det af ham tidligere nævnte (s. 676). i 1967 fremlagte udkast. Registrets kronologiske yderpunkter er 1657 10.1. og 1719 24.1., men da der er tre tilsammen ret store lakuner i tingbogsrækken i perioden, omfatter den faktiske registrering i alt kun 19 år og 10 mdr. Fra 1685 udgør Malt og Gørding herreder én retskreds med én tingbog, men sagerne vedr. Gørding herred er ikke medtaget i registret. Med sine 2.131 registrerede tingbogsindførsler er registret imidlertid det hidtil eneste forsøg på gennemført systematiseret sagregistrering af et tingbogsmateriale af væsentligt omfang.

Vald. Andersens register er som før nævnt opbygget i et kodesystem, hvorefter lokaliteter og emner angives ved hver sin talrække. Koden rummer betegnelser for 67 lokaliteter (angivet 01 – 02 – 03 – – – 067) og for 139 emner (angivet 1 – 2 – 3 – – – 139)¹¹. Hver tingbogsindførsel registreres i kronologisk

opstilling under indførselsdato ved at kombinere betegnelse for hhv. emne og lokalitet, f. eks.:

datering	emne	lokalitet
3.5. 1662:	86	– 019

Det principielle i denne registreringsmåde opfylder umiddelbart de krav, der stilles til et datamateriales komponenter. Dette forhold er da også baggrunden for, at de daværende arkivarer i Landsarkivet for Sjælland (hvoraf kun Andreas Jørgensen og forfatteren kom til at føre arbejdet igennem) efter en del overvejelse besluttede i samarbejde med den til landsarkivet midlertidigt tilknyttede mag. scient. Jens Højrup at overføre registret til hulkort for at »se, hvad der kunne komme ud af det«. Senere ville man forsøge at edb-behandle kortene på en af Niels Bohr-institutts datamater, som Jens Højrup tidligere havde arbejdet med og stadig havde mulighed for at benytte. Vald. Andersen blev underrettet om det planlagte eksperiment, som han vel billigede, men i øvrigt ingen kommentarer havde til – og Malt herreds tingbøger blev indlånt fra Landsarkivet for Nørrejylland for nærmere studium og sammenhold med registret¹². Programmeringen af søget kunne begynde.

Det er på dette punkt vigtigt at fastslå, at Vald. Andersens register er enkeltmands tålmodighedspræstation, behæftet med de faktiske fejl og faktiske inkonsekvenser, som et årelangt arbejde med mange afbrydelser ikke undgår. Og det har aldrig fra sin fremstillers side været tænkt som underlag for en videregående edb-behandling. Derfor er den vurdering, der her må fremføres i forbindelse med den nøjere beskrivelse af søget, på sin vis uretfærdig. Registret har aldrig prætenderet den entydighed og konsekvens, som må kræves ved dataprogrammering. Men det er ikke desto mindre væsentligt at fremhæve de konstaterede svagheder, registret rummer i relation til en data-behandling. Især da disse svagheder vel kan være typiske for registerudarbejdelser i almindelighed.

Vald. Andersens register er et traditionelt sagregister (og stedregister) i den forstand, at man via traditionel søgeteknik (dvs. opslag på stikord) bliver henvist til den enkelte sag/lokalitet. Sagregistrets elementære funktion: at være genvej til den enkelte konkrete sag, er hermed opfyldt. Videre går sagregisteret i reglen ikke. Ved en velovervejet programmering vil et sagregister til en tingbogsrække imidlertid gennem edb-behandling komme til at række meget længere end til at etablere hurtig og sikker kontakt mellem forskeren og enkeltsagerne. Rigtigt (dvs. med alle relevante forhold taget i betragtning) programmeret vil et sådant register automatisk få indbygget en *selvstændig videnskabelig værdi*, der vokser med registrets omfang. I dette forhold ligger

den afgørende forskel mellem de traditionelle sagregistre og edb-registrene, og heri ligger tillige de egentlige langsigtede perspektiver for tingbøgernes udnyttelse i samfundsforskningen.

Skønt Vald. Andersens register ikke er så veletableret, at det ved edb-behandling kan bære en overbygning i form af videnskabelige/statistiske konklusioner, så kan følgende dog antydningssvis illustrere de vide perspektiver i den direkte aflæsning af videnskabelige resultater. Ved den gennemførte edb-behandling af Vald. Andersens register (jfr. nedenfor bilag nr. 2) aflæses f. eks. direkte, at den sagstype, der oftest foreligger, er nr. 81 = overfald, slagsmål med 143 indførsler, et forhold, der i sig selv giver et kontant indtryk af den tilværelse, tingbøgernes persongalleri har fristet, et indtryk, der lader sig forstærke ved konstateringen af, at sagstype nr. 19 = drab når op på 20 indførsler. Dvs. at de to sagstyper til sammen noterer sig for lige ved 8 % af samtlige indførsler.

Aflæsning af en kombination af sagstyperne 86 = pest (4 indførsler), 115 = svenskekrigen 1657–60 (4 indførsler), 12 = bygninger, forfaldne, syn over (43 indførsler), 92 = restance (69 indførsler) og 137 = ødegårde (31 indførsler) giver på baggrund af det relativt lille sagsunderlag (2.131) trods alt mulighed for en forsigtig statistisk vurdering af områdets daværende økonomiske og befolkningsmæssige krisetilstand. En sådan vurdering vil naturligvis blive sikrere jo større tidsrum registret omfatter og jo mere nuanceret den kronologiske fordeling af disse sagstyper aflæses. Den kronologiske fordeling af ovennævnte typer inden for nærværende registers afgrænsning kan direkte aflæses ved edb-behandlingen (jfr. også nedenfor bilag nr. 6 og 7):

sagstype 86, kronologisk fordeling:

1662: 1	1711: 3

sagstype 115, kronologisk fordeling:

1660: 2	1662: 1	1691: 1

sagstype 12, kronologisk fordeling:

1657: 2	1686: 4	1697: 3	1703: 1
1660: 1	1687: 2	1699: 4	1704: 2
1663: 1	1688: 1	1700: 4	1716: 1
1681: 1	1695: 4	1701: 1	1717: 3
1684: 3	1696: 2	1702: 3	

sagstype 92, kronologisk fordeling:

1657: 5	1688: 3	1697: 1	1710: 4

1663: 2	1689: 1	1698: 2	1711: 5
1681: 2	1690: 1	1699: 6	1713: 1
1683: 1	1691: 1	1701: 1	1716: 2
1684: 1	1692: 3	1702: 2	1718: 1
1685: 2	1693: 1	1703: 1	1719: 2
1686: 2	1694: 2	1704: 4	
1687: 2	1695: 5	1705: 3	

sagstype 137, kronologisk fordeling:

1660: 1	1676: 1	1683: 3	1701: 1
1661: 2	1678: 1	1686: 3	1711: 2
1662: 5	1680: 2	1689: 1	
1663: 4	1682: 4	1695: 1	

Netop den kronologiske opstilling synes afgørende for fortolkningen af f. eks. de 33 indførsler vedr. sagstype 96 = rømte karle:

1677: 1	1691: 2	1702: 1	1716: 4
1678: 4	1699: 1	1703: 1	1717: 2
1685: 1	1700: 2	1704: 4	1718: 2
1686: 3	1701: 3	1715: 1	

Karlene er sandsynligvis løbet af gårde for at undgå at springe soldat i forbindelse med svenskekrigene i sidste fjerdedel af 1600-tallet og Den store nordiske krig. Ovennævnte indførsler bør sikkert sammenholdes med de 21 indførsler af sagstype 111 = soldater, soldatertjeneste, hvis kronologiske fordeling falder godt i tråd med rømningssagerne:

1678: 1	1696: 2	1710: 1	1718: 1
1680: 2	1702: 3	1711: 2	1719: 1
1681: 1	1703: 2	1715: 1	
1690: 1	1704: 2	1716: 1	

Det er endelig fristende at gøre opmærksom på, at en direkte aflæsning af visse edb-resultater vil kunne afdække f. eks. forekomsten af hidtil upåagtede samfundsforetelser i et omfang, der vil kunne danne grundlag for nøjere undersøgelser og teoridannelser. Her skal i denne forbindelse nævnes 21 indførsler af sagstype 122 = tyendesager og 8 indførsler af sagstype 107 = skudsmålssager, der antyder en eksisterende dynamik i en bestemt social gruppe, som andre kilder bogstaveligt talt intet melder om.

Ved vurderingen af Vald. Andersens register må det konstateres, at den afgørende svagheit er emnelisten. Om denne udtaler han selv, dels at opde-

lingen i de 139 konkrete emner vil kunne diskuteres, og dels at opstillingen af emnelisten kræver »visse principielle retningslinjer. Herredstingets sager fremtræder jo som en broget mangfoldighed af emner, hvoraf hvert enkelt ofte har flere aspekter. En tilbundsgående notering af disse ville simpelthen sprænge de rammer, et register må have for at fungere efter sin hensigt. På den anden side må det forventes, at registret optager så mange emner, at . . . en nærmere analyse af sagerne herigennem bliver mulig.«¹³ Det er imidlertid vanskeligt at udlede nogle principielle retningslinjer i udvælgelsen af de i registret forekommende 139 emner. Emnerne er yderst uegale. Mens nogle er meget præcise, f. eks. 6 = arveafkald, 46 = hestetyveri, 64 = lejermål, 65 = lovbydelse af selvejergård, 113 = stolestadestrid, 127 = udlæg for gæld, er andre så rummelige, at de ikke siger meget om de pågældende indførsler, f. eks. 25 = fest, 29 = forordning, 42 = herredsfoged, 71 = mål og vægt, 88 = præster, 99 = selvejerbønder, 102 = skatter, 112 = sted- og marknavne. Atter andre emner kommer mærkværdigt tæt på hinanden, f. eks. 11 og 59, hhv. = brændevin, krohold og = krohold, ulovligt, 30 og 110, hhv. = forprang, smugleri og = smugleri, 46 og 124, hhv. = hestetyveri og = tyveri, 66 og 102, hhv. = mandtal og = skatter, 73, 91 og 108, hhv. = nævninger, = ransnævninger og = skursnævninger.

Der gøres i indledningen til registret udtrykkeligt opmærksom på, at sager vedr. lokaliteter uden for Malt herred ikke er medtaget, og i Fortid og Nutid XXIII, s. 184 hævdes det, at gentagne lovbydelser, efterlysninger o. l. næppe kan have »nævneværdig interesse«, men derudover redegøres ikke for overspringelser. Ved at sammenholde register og tingbøger viser det sig imidlertid, at også andre indførsler principielt er udeladt. Det gælder således alle varslingsindførsler, hvilket igen medfører at ikke alle tingdatoer er repræsenteret i registret. De tingdage, hvor kun varslinger forekommer, er ikke opført. Kgl. forordninger, der læses på tinget, er kun medtaget i et vist omfang (i alt 6), skønt sagstypen: forordning (nr. 29) indgår i emnelisten. Alle andre tinglæste generelle kundgørelser er konsekvent oversprunget. Tilbage står de konkrete sagsindførsler inden for herredsgrænserne, som alle skulle være registreret.

Som det fremgår af Vald. Andersens egen fremstilling (jfr. ovenfor), har han afstået fra en tilbundsgående emnenotering for ikke at »sprænge de rammer, et register må have for at fungere efter sin hensigt.« Princippet ved registerudarbejdelsen har derfor været en registrering af de enkelte sagers *hovedemne*, men dog således, at en større indførsel, der emnemæssigt spænder vidt, registreres under flere (dvs. 2 – 3) emner. (Et forhold, der for øvrigt indebærer, at de af registret omfattede 2.131 indførsler *ikke* er lig med 2.131 herredstingssager, og at f. eks. de statistiske aflæsninger af materialet må

tages med forbehold). Ved udvælgelsen af disse 2 – 3 emner er det vanskeligt at komme ud over et vilkårligt skøn. Gennem en udførligere registrering (dvs. notering af flest mulige relevante emner vedr. den enkelte sag) vil man reelt kunne etablere et mindre vilkårligt register. Den betragtning, at en udvidet emneregistrering vil sprænge registrets funktionsduelighed, har sit udgangspunkt i den traditionelle og manuelle registerbenyttelse. Ved en registrering for edb kan denne betragtning helt udelukkes. Noteringernes antal og emnemæssige mangfoldighed er ikke noget problem. Terminalen opererer mere sikkert med 900.000 data end den enkelte forsker med få hundrede kartotekskort. Måske den mest afgørende forskel på de hidtidige og de fremtidige forskningsmuligheder.

Bindeleddet mellem Vald. Andersens register og tingbøgerne er datoangivelserne. De er valgt hertil af praktiske grunde, »idet sidetallene (i tingbøgerne) ofte er ulæselige eller helt bortslidt«. Nemmest for tingbogsbenytteren ville det nok være, hvis der ved registreringen kunne finde notering sted af både protokolangivelse, sidetal og dato. Skal man derimod vælge mellem sideangivelse og datering, må man ubetinget foretrække dateringen. For en historisk betragtning er dateringen en integrerende del af sagen, kronologien hører så at sige med til sagens karakteristika. Ved en edb-behandling vil som før nævnt (s. 679) aflæsningen af de kronologiske data under forskellige kørselsvariationer af materialet have en selvstændig værdi (jfr. bilag nr. 6–8).

Når man betragter registret fra et generelt synspunkt og spørger, om det så formidler tingbogsmaterialet til de forskningsgrene, der hidtil er ladt i stikken ved den ensidige udarbejdelse af navneregistre, hhv. social-, rets- og kulturhistorien, må svaret blive, at registret er en nødhjælp, der ikke kan vurderes højt nok i den givne (nød)situation, hvor ingen anden hjælp foreligger. Det giver de nævnte forskningsgrene nogle udgangspunkter for nærmere undersøgelser, men er ikke udbygget nok til at danne selvstændigt grundlag for deres fulde udnyttelse af tingbogsindholdet.

Skønt tingbøgerne i deres proveniens er en retshistorisk kilde, er registret dog ikke anlagt således, at man ved edb-behandlingen kan aflæse f. eks. procedureforhold, den privatretlige og strafferetlige opfattelse, evt. udvikling, retspraksis etc. Hertil er emnelisten for snæver, selv om den dog rummer en del retstekniske begreber (typenumrene 2, 4, 6, 22, 27, 28, 33, 42, 43, 44, 61, 65, 73, 78, 79, 83, 91, 93, 98, 103, 108, 109, 118, 119, 132 og 134). En retshistorisk udnyttelse af tingbogsmaterialet vil kræve bl. a. en registrering af de oversprungne varslinger og lovbydelser, af samtlige tingdatoer, af henvisningerne til landstinget og angivelse når en konkret sag behandles over flere tingdage, evt. med længere mellemrum.

Ovenstående udførlige analyse af Vald. Andersens register som grundlag

for edb-behandling har været nødvendig af flere grunde. Dels for at man kan vurdere edb-behandlingens konkrete resultater rigtigt, dvs. tage dem med de forbehold, som svaghederne ved registret må medføre, dels for kraftigt at understrege, at værdien af en edb-behandling er totalt afhængig af hvor fuldstændigt, hvor nuanceret, hvor logisk og hvor konsekvent det pågældende datamateriale er etableret. Edb-resultaterne kan kort sagt aldrig blive bedre end det datamateriale, der er deres grundlag.

I det følgende vil i kommenteret bilags-form blive fremlagt prøver på de forskellige data-kørsler, der er foretaget med Vald. Andersens register. Data-behandlingen er for bilag 1–11 foretaget på Niels Bohr-instituttets datamat, og programmet er udført i FORTRAN (ved Jens Højrup). For bilag 12–16 er behandlingen foretaget på en Olivetti-terminal i Socialforskningsinstituttet og udført i direkte læsbart maskinsprog (ved datachef, cand. polit. Ole S. D. Hansen). Foruden den meget store fordel for forskeren, at udskrifterne her ved forekommer i egentlig tekstform og ikke i kodningssymboler, indebærer denne specielle datateknik tillige, at de forskellige alfabetiske sorteringer af materialet kan aflæses direkte og altså langt lettere benyttes af forskeren. I de følgende bilag (nr. 12–16) skal gengives prøver på edb-behandling i tekstform af registret.

Den behandling, som Vald. Andersens register har været underkastet ved edb-forsøget, adskiller sig principielt ikke fra den måde, hvorpå en forsker ad manuel vej vil arbejde systematisk med registret for at aflukke det så mange oplysninger som muligt. Det vil imidlertid koste forskeren et stort antal arbejdstimer at nå de resultater som terminalen udfinder på få sekunder.

Det er desuden begrænset, hvor mange data – in casu hvor mange tingbogsindførsler – forskeren ved traditionelt håndarbejde (via kartotekskort o. lign.) kan styre. Terminalens kapacitet er i så henseende ubegrænset, når blot programmeringen er indrettet på et umådeligt stort antal data (som f. eks. CPR-registrets personnummerering af totalbefolkningen, jfr. desuden kommentaren til bilag nr. 12). Dette betyder for tingbogsregistreringen, at ethvert register, der etableres efter aftalte dataregistreringsprincipper uden videre vil kunne indgå i et stort *fælles* tingbogsregister og bearbejdes i enhver tænkelig sammenhæng og variation, på langs og på tværs, alfabetisk og kronologisk, med isoleret behandling af enkeltfænomener og -lokalteter, etc., etc.

Der skal herefter ikke megen fantasi til at forestille sig et stort fælles tingbogsregister edb-behandlet sammen med tilsvarende etablerede registre til f. eks. skifteprotokoller og skøde- og panteprotokoller. De tekniske muligheder for sådanne sammenprogrammeringer eksisterer allerede og udvikles i hastigt tempo.

Hvad angår *tilgængeligheden* til de centralt oplagrede dataregistre, kan man forudse, at de humanistiske og samfundsvidenskabelige institutioner (universitetsinstitutter, arkiver, museet, biblioteker o. lign.), der ikke allerede er forsynet med datamaskiner og terminaludstyr, vil blive det inden for en overskuelig fremtid. Dvs. at datatransmissionen uden videre kan finde sted.

En *publicering* af de forskellige udskrifter, der foretages ved hjælp af datamaskinens lineskriver, kan foregå meget hurtigt, nemt og billigt, idet de udskrevne tapeter (= blanketter i endeløse baner) kan kopieres i f. eks. A-4 og A-5 formater i en almindelig rotaprint-kopieringsmaskine, som også de fleste institutioner råder over.

Endelig skal her gøres opmærksom på, at der i øjeblikket er et datasprog: »snowball« under udvikling, som gør det muligt at indlæse en løbende tekst (f. eks. en regest af en tingbogsindførsel) og derefter foretage søgning på ethvert af de indlæste ord i deres begrebsmæssige sammenhæng. Det betyder, at man vil kunne opnå særdeles nuancerede udskriftsresultater.

Med alle sine begrænsninger viser det her beskrevne forsøg dog klart, at en tingbogsregistrering tilrettelagt for edb-behandling må kunne få vidtrækkende betydning for mange forskningsgrene, og det turde desuden vise, at denne registrering er realisabel. Det fremtidige arbejde på at gøre tingbogsstoffet, såvel det trykte som det utrykte, tilgængeligt, bør derfor koncentreres om en sådan registrering (muligvis i regest-form), anlagt med et så bredt sigte (= med inddragning af så mange forskningsrelevante perspektiver) som muligt, men med realistisk sans for det gennemførlige. Det vil være uoverkommeligt at detail-registrere alle tingbogsindførsler til mindste saglige enhed. Men det vil være muligt at registrere dem udtømmende (evt. i regest-form) gennem en registrering af overordnede emnebegreber.

Registreringsprincipperne og udvælgelsen af de saglige emner for registrering må meget nøje overvejes af sagkyndige fra alle implicerede videnskaber i snævert samarbejde med en eller flere dataeksperter, der har erfaring i humanistisk dataprogrammering.

NOTER

- 1 Fortid og Nutid VII, 1928, s. 155.
- 2 Udtrykket er benyttet af C. A. Christensen i anmeldelsen af Udvalgets skrifter 1952-64, Hist. Tidsskr. 12. rk. 1. bd., 1965, s. 482.
- 3 Fortid og Nutid XXIII, 1966-68, s. 412-21.
- 4 Bol og By 4, 1963.
- 5 Navnestudier udg. af Institut for navneforskning nr. 3 (1964), nr. 4 (1965) og nr. 5 (1967).

- 6 Fortid og Nutid XXIII, 1966–68, s. 420.
- 7 Fortid og Nutid XXIII, 1966–68, s. 183–87.
- 8 Fortid og Nutid XXIII, 1966–68, s. 422–24.
- 9 Publikationen, hvori er anført $169 + 246 + 150 = 565$ sager, er forsynet med endda særdeles avancerede sted- og navneregistre, men savner ligesom tingbogsudgaverne helt et sagregister. Denne mangel er så meget mere iøjnefaldende, som man ved udarbejdelsen af referater og udtog af dommene opererer med fire afsnit, hvoraf der i det fjerde gøres »opmærksom på det stof af interesse for kulturhistorien og den økonomiske historie, som dommene indeholder, og som ikke er gengivet i de tre første afsnit« (s. IX). Både skøn og udvælgelse er altså foretaget, dvs. at baggrunden for etablering af et sagregister faktisk er til stede.
- 10 Fortid og Nutid XXIV, 1969–71, s. 516–19.
- 11 Vald. Andersen opererer med flg. emnekodenumre og emner (i den flg. fremstilling benævnt sagstyper): 1. afgift; 2. aftægt; 3. anneksgård; 4. arrest, forbud; 5. arv; 6. arveafkald; 7. auktion; 8. bavne, bavnevagt; 9. bier, bitræer, honning; 10. brokorn; 11. brændevin, krohold; 12. bygninger, forfaldne, syn over; 13. bygninger, brændte, forsvundne; 14. bygninger, hvem ejede; 15. bærplukning, frugt; 16. bøddelpenge; 17. bøger; 18. degne; 19. drab; 20. dragt, smykker; 21. durchmarch; 22. ed, frigørelse, benægtelse; 23. eng, jord, skel; 24. faddergave; 25. fest; 26. fiskeri, ulovligt; 27. fordeling, dom; 28. forlovning, kaution; 29. forordning; 30. forprang, smugleri; 31. frøkor, sæd i ødegårds jord; 32. fædrift; 33. fængsling; 34. fæste, indfæste; 35. fæstebonde rømt; 36. fæste fradømt; 37. fæstemand, trolovet bortrejst; 38. gårde, ledige, tilbudt arv; 39. handel, ulovlig, forprang; 40. hegn, gærde, tvist om; 41. helligdagsarbejde; 42. herredsfogden; 43. herredernes sammenlægning; 44. herredstinget; 45. heste; 46. hestetyveri; 47. hoveri; 48. hyrde; 49. jagt; 50. kirker, jus patronatus; 51. kirkebol; 52. kirkeeng; 53. kirkevarsel; 54. konsumtion; 55. korn; 56. kornskær; 57. kramvarer; 58. kramkiste, konfiskeret; 59. krohold, ulovligt; 60. krybskytteri; 61. kuld og køn; 62. kvægsyge; 63. landeværn; 64. lejermål; 65. lovbydelse, af selvejergård; 66. mandtal; 67. medgift; 68. misvækst; 69. møllepligt; 70. mønstring; 71. mål og vægt; 72. navne, div. fortegnelser; 73. nævninger; 74. offer; 75. olden, oldensvin; 76. omkomme, dødfundne personer; 77. omløbere, omstrefjende personer; 78. opbud; 79. ottemænd, stokkemænd; 80. overdådighed; 81. overfald, slagsmål; 82. overtro; 83. pant; 84. penge, fundne, bortkomne; 85. pengesager, gæld, obligationer; 86. pest, i København; 87. prostitution; 88. præster; 89. præstegårde; 90. rakkerarbejde; 91. ransnævninger; 92. restance; 93. retstekniske problemer; 94. ridefogder; 95. ryttere, ryttergods, -hest; 96. rømte karle; 97. salvegarde, sauvegarde; 98. sandemænd; 99. selvejerbønder; 100. signet; 101. skarpretter; 102. skatter; 103. skifte, registrering; 104. skove, afbrændte; 105. skovhugst, ulovlig; 106. skovridere, -fogder; 107. skudsmål; 108. skursnævninger; 109. skøde; 110. smugleri; 111. soldater, -tjeneste; 112. sted-, marknavne; 113. stolestadestrid; 114. svinenider, hestesnider; 115. svenskekrigen 1657–60; 116. sølv; 117. tiende, tvist om; 118. tingbog; 119. tinghus; 120. tobak; 121. trolovelse, for langvarig; 122. tyende; 123. tyreeng; 124. tyveri; 125. tyv hængt; 126. tørvegrøft, lyngplukning, ulovlig; 127. udlæg for gæld; 128. ukvemsord, ærerørige ord; 129. ulve; 130. ulvepenge; 131. vildtbane; 132. voldgift; 133. voldtægt; 134. værgeomål; 135. våben; 136. ægtkørsel; 137. ødegårde; 138. øl; 139. ålegårde.
- 12 Arkivbetegnelse: B 83 E 1 – 3; B 83 D 12; B 83 F 1 – 7; i alt 11 bd.
- 13 Fortid og Nutid XXIII, 1966–68, s. 184f.

Bilag nr. 1: Register til Malt herreds tingbøger 1657–1719, direkte indlæst.

102	1661	2	16	53	20	0
103	1661	3	9	35	42	0
104	1661	4	6	117	43	0
105	1661	4	6	137	59	0
106	1661	4	6	34	59	0
107	1661	4	6	39	15	0
108	1661	4	6	27	1	0
109	1661	4	6	137	69	0
110	1661	4	6	13	71	0
111	1661	4	20	103	67	0
112	1661	4	20	103	67	1
113	1661	4	20	34	67	0
114	1661	4	27	35	51	0
115	1661	4	27	65	3	0
116	1661	5	4	103	69	0
117	1661	5	18	109	3	0
118	1661	7	6	109	19	0
119	1661	7	6	88	9	0
120	1661	7	13	79	62	0
121	1661	7	13	81	33	0
122	1661	8	3	85	1	0
123	1661	8	24	124	66	0
124	1661	8	24	47	67	0
125	1661	9	28	39	3	0
126	1661	10	19	38	62	0
127	1661	10	19	13	3	0
128	1661	10	26	45	69	0
129	1661	11	2	45	69	0
130	1661	11	16	134	37	0
131	1662	1	11	28	44	0
132	1662	1	11	36	69	0
133	1662	1	11	136	69	0
134	1662	1	11	47	59	0

Hver indførsel er nummereret (bilag nr. 1 gengiver indførselsløbenumrene 102–134). Numrene er det egentlige bindeled mellem registret (= tingbogen) og databæreren og er nødvendig ved søgningen. 1. kolonne = indførselsløbenummer. 2. kolonne = årstal. 3. kolonne = månedsangivelse. 4. kolonne = datoangivelse. 5. kolonne = sagstypenummer. 6. kolonne = lokalitetsnummer (her er foruden de af Vald. Andersen oprettede numre 1–67 indført nummerbetegnelse for de af ham i registret øvrige nævnte lokaliteter fra det gamle Malt herred, således numrene 68 = Gettrup og 69 = Plovstrup). 7. kolonne = angivelse af, om der er væsentlige personalhistoriske oplysninger (hos Vald. Andersen angivet ved »p«, her ved »l«, jfr. sagsløbenummer 112).

Bilag nr. 2–5: udskrifter af fordelingsvariationer.

Bilag nr. 2: Typefordeling.

9 af type	1	14 af type	48	16 af type	95
3 af type	2	5 af type	49	33 af type	96
13 af type	3	11 af type	50	1 af type	97
19 af type	4	3 af type	51	7 af type	98
33 af type	5	20 af type	52	10 af type	99
19 af type	6	9 af type	53	1 af type	100
4 af type	7	1 af type	54	1 af type	101
6 af type	8	15 af type	55	12 af type	102
8 af type	9	0 af type	56	50 af type	103
7 af type	10	1 af type	57	9 af type	104
17 af type	11	1 af type	58	70 af type	105
43 af type	12	7 af type	59	0 af type	106
38 af type	13	8 af type	60	8 af type	107
3 af type	14	7 af type	61	4 af type	108
3 af type	15	3 af type	62	57 af type	109
2 af type	16	1 af type	63	6 af type	110
3 af type	17	28 af type	64	21 af type	111
6 af type	18	14 af type	65	1 af type	112
20 af type	19	12 af type	66	3 af type	113
15 af type	20	7 af type	67	4 af type	114
0 af type	21	2 af type	68	4 af type	115
15 af type	22	2 af type	69	5 af type	116
35 af type	23	1 af type	70	77 af type	117
0 af type	24	6 af type	71	7 af type	118
2 af type	25	7 af type	72	6 af type	119
6 af type	26	1 af type	73	6 af type	120
3 af type	27	3 af type	74	9 af type	121
4 af type	28	4 af type	75	21 af type	122
6 af type	29	15 af type	76	0 af type	123
20 af type	30	4 af type	77	49 af type	124
2 af type	31	1 af type	78	3 af type	125
45 af type	32	7 af type	79	14 af type	126
2 af type	33	6 af type	80	28 af type	127
23 af type	34	143 af type	81	91 af type	128
6 af type	35	9 af type	82	32 af type	129
8 af type	36	21 af type	83	2 af type	130
2 af type	37	7 af type	84	0 af type	131
3 af type	38	135 af type	85	2 af type	132
11 af type	39	4 af type	86	3 af type	133
9 af type	40	3 af type	87	15 af type	134
6 af type	41	70 af type	88	3 af type	135
15 af type	42	5 af type	89	8 af type	136
2 af type	43	4 af type	90	31 af type	137
16 af type	44	3 af type	91	3 af type	138
12 af type	45	69 af type	92	6 af type	139
4 af type	46	58 af type	93		
15 af type	47	25 af type	94		

bemærk 0 indførsler vedr. sagstyperne 21 (= durchmarch), 24 (= fadder-gave), 56 (= kornskær), 106 (= skovridere, -fogeder), 123 (= tyreeng) og 131 (= vildtbane).

Bilag nr. 3: Fordeling på lokalitet.

177 angående sted nr. 1	1 angående sted nr. 31
15 angående sted nr. 2	15 angående sted nr. 32
53 angående sted nr. 3	29 angående sted nr. 33
7 angående sted nr. 4	41 angående sted nr. 34
34 angående sted nr. 5	9 angående sted nr. 35
47 angående sted nr. 6	31 angående sted nr. 36
8 angående sted nr. 7	23 angående sted nr. 37
8 angående sted nr. 8	34 angående sted nr. 38
21 angående sted nr. 9	33 angående sted nr. 39
2 angående sted nr. 10	4 angående sted nr. 40
57 angående sted nr. 11	2 angående sted nr. 41
19 angående sted nr. 12	4 angående sted nr. 42
23 angående sted nr. 13	8 angående sted nr. 43
114 angående sted nr. 14	71 angående sted nr. 44
2 angående sted nr. 15	16 angående sted nr. 45
2 angående sted nr. 16	12 angående sted nr. 46
1 angående sted nr. 17	9 angående sted nr. 47
27 angående sted nr. 18	79 angående sted nr. 48
37 angående sted nr. 19	31 angående sted nr. 49
24 angående sted nr. 20	10 angående sted nr. 50
5 angående sted nr. 21	6 angående sted nr. 51
62 angående sted nr. 22	1 angående sted nr. 52
56 angående sted nr. 23	18 angående sted nr. 53
0 angående sted nr. 24	0 angående sted nr. 54
14 angående sted nr. 25	38 angående sted nr. 55
3 angående sted nr. 26	9 angående sted nr. 56
138 angående sted nr. 27	141 angående sted nr. 57
2 angående sted nr. 28	42 angående sted nr. 58
0 angående sted nr. 29	11 angående sted nr. 59
0 angående sted nr. 30	34 angående sted nr. 60

(her er gengivet fordelingen på lokaliteterne 1–60), bemærk 0 indførsler vedr. stednumrene 24, 29, 30. og 54.

Bilag nr. 4: Fordeling på årstal.

73 i 1657	27 i 1678	81 i 1699
0 i 1658	18 i 1679	35 i 1700
0 i 1659	32 i 1680	41 i 1701
25 i 1660	36 i 1681	67 i 1702
32 i 1661	52 i 1682	78 i 1703
36 i 1662	61 i 1683	69 i 1704
31 i 1663	40 i 1684	23 i 1705
0 i 1664	53 i 1685	0 i 1706
0 i 1665	93 i 1686	0 i 1707
0 i 1666	55 i 1687	0 i 1708
0 i 1667	27 i 1688	1 i 1709
0 i 1668	50 i 1689	86 i 1710
0 i 1669	47 i 1690	46 i 1711
0 i 1670	65 i 1691	37 i 1712
0 i 1671	43 i 1692	39 i 1713
0 i 1672	82 i 1693	27 i 1714
0 i 1673	42 i 1694	38 i 1715
0 i 1674	62 i 1695	25 i 1716
0 i 1675	79 i 1696	36 i 1717
17 i 1676	90 i 1697	30 i 1718
17 i 1677	63 i 1698	20 i 1719

bemærk tingbogslakunerne 1658–59, 1664–75 og 1706–08.

Bilag nr. 5: Fordeling på måned.

167 i 1. måned	254 i 7. måned
162 i 2. måned	183 i 8. måned
164 i 3. måned	194 i 9. måned
161 i 4. måned	145 i 10. måned
210 i 5. måned	140 i 11. måned
240 i 6. måned	107 i 12. måned

bemærk de mange indførsler i månederne maj, juni og juli.

Bilag nr. 6–8: udskrifter af informationer vedr. en enkelt sagstype (nr. 81 = overfald, slagsmål).

Bilag nr. 6: Kronologisk udskrift 13/7 1661 – 18/8 1692 af forekomsten af sagstype-nummer 81 med angivelse af løbenummer og personalia-oplysninger.

Nr. 121	13/ 7–1661	Type 81	Sted 33PO	Førstegangssag
Nr. 145	3/ 5–1662	Type 81	Sted 55PO	Førstegangssag
Nr. 255	9/11–1678	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 261	15/ 2–1679	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 277	10/ 1–1680	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 287	19/ 6–1680	Type 81	Sted 5PO	Førstegangssag
Nr. 294	4/ 9–1680	Type 81	Sted 12PO	Førstegangssag
Nr. 298	25/ 9–1680	Type 81	Sted 12PO	
Nr. 339	22/10–1681	Type 81	Sted 71PO	Førstegangssag
Nr. 435	1/ 9–1683	Type 81	Sted 27PO	Førstegangssag
Nr. 441	15/ 9–1683	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 448	24/11–1683	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 458	12/ 1–1684	Type 81	Sted 65PO	Førstegangssag
Nr. 539	12/11–1685	Type 81	Sted 33PO	Førstegangssag
Nr. 541	12/11–1685	Type 81	Sted 33PO	Førstegangssag
Nr. 547	10/12–1685	Type 81	Sted 57PO	Førstegangssag
Nr. 551	7/ 1–1686	Type 81	Sted 33PO	Førstegangssag
Nr. 572	26/ 3–1686	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 579	8/ 4–1686	Type 81	Sted 62PO	Førstegangssag
Nr. 622	9/ 9–1686	Type 81	Sted 62PO	Førstegangssag
Nr. 628	7/10–1686	Type 81	Sted 62PO	
Nr. 673	11/ 8–1687	Type 81	Sted 3PO	Førstegangssag
Nr. 676	1/ 9–1687	Type 81	Sted 27PO	Førstegangssag
Nr. 679	8/ 9–1687	Type 81	Sted 27PO	
Nr. 701	10/ 5–1688	Type 81	Sted 27PO	Førstegangssag
Nr. 743	13/ 6–1689	Type 81	Sted 6PO	Førstegangssag
Nr. 745	13/ 6–1689	Type 81	Sted 27PO	Førstegangssag
Nr. 747	27/ 6–1689	Type 81	Sted 55PO	Førstegangssag
Nr. 749	27/ 6–1689	Type 81	Sted 58PO	Førstegangssag
Nr. 756	25/ 7–1689	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 762	29/ 8–1689	Type 81	Sted 23PO	Førstegangssag
Nr. 798	5/ 6–1690	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 801	19/ 6–1690	Type 81	Sted 71PO	Førstegangssag
Nr. 830	26/ 2–1691	Type 81	Sted 71PO	Førstegangssag
Nr. 840	3/ 4–1691	Type 81	Sted 71PO	
Nr. 855	4/ 6–1691	Type 81	Sted 67PO	Førstegangssag
Nr. 858	11/ 6–1691	Type 81	Sted 49PO	Førstegangssag
Nr. 862	25/ 6–1691	Type 81	Sted 50PO	Førstegangssag
Nr. 863	25/ 6–1691	Type 81	Sted 5PO	Førstegangssag
Nr. 867	23/ 7–1969	Type 81	Sted 3PO	Førstegangssag
Nr. 868	6/ 8–1691	Type 81	Sted 22PO	Førstegangssag
Nr. 871	13/ 8–1691	Type 81	Sted 3PO	

Nr. 872	13/ 8-1691	Type 81	Sted 48PO	Førstegangssag
Nr. 875	3/ 9-1691	Type 81	Sted 3PO	
Nr. 880	24/ 9-1691	Type 81	Sted 3PO	
Nr. 881	10/10-1691	Type 81	Sted 3PO	
Nr. 885	12/11-1691	Type 81	Sted 3PO	
Nr. 894	16/ 6-1692	Type 81	Sted 23PO	Førstegangssag
Nr. 911	18/ 8-1692	Type 81	Sted 3PO	Førstegangssag

I udskriftens sidste kolonne er angivet, om indførslen er en »førstegangssag«. For at en indførsel registreres som »førstegangssag«, må den ikke forekomme i forbindelse med samme lokalitet indenfor en periode af 45 dage (indførselsdagen inclusive). Ved denne angivelse har man i programmeringen forsøgt at reducere den mulighed for statistisk fejlslutning, der ligger i, at Vald. Andersens register ikke angiver, når *samme* konkrete sag behandles på *flere* tingdage. Bemærk, at indførselsløbenumrene 294, 298, 622, 628, 676, 679, 830, 840, 868, 871, 872, 875, 880, 881 og 885 (= 15 indførsler) faktisk kun referer til 6 konkrete sager.

Bilag nr. 7: Udskrift af den kronologiske fordeling af alle sikkert forskellige sager (= »førstegangssager«) af sagstypenummer 81.

1657		1694	x
1660		1695	
1661	x	1696	xxxxx
1662	x	1697	xxxxx
1663		1698	
1676		1699	xxxxx
1677		1700	xxx
1678	x	1701	
1679	x	1702	xxx
1680	xxx	1703	xxxxxx
1681	x	1704	xxxxxx
1682		1705	xx
1683	xxx	1709	
1684	x	1710	xxxx
1685	xxx	1711	
1686	xxxx	1712	xx
1687	xx	1713	xxx
1688	x	1714	x
1689	xxxxxx	1715	xxx
1690	xx	1716	x
1691	xxxxxxxx	1717	xx
1692	xx	1718	x
1693	xxxxxxxx	1719	

Bilag nr. 8: Udskrift af fordelingen på måneder af de sikkert forskellige sager (= »førstegangssager«) af sagstypenummer 81.

1	xxxxxxxxxx	7	xxxxxxxxxx
2	xxxx	8	xxxxxxxxxx
3	xxxxxx	9	xxxxxxxxxx
4	xx	10	xxxxxx
5	xxxxxxxx	11	xxxxxxxx
6	xxxxxxxxxxxx	12	xxxx

Bilag nr. 9–11: udskrifter af informationer vedr. en enkelt lokalitet (nr. 23 = Gjerndrup).

Bilag nr. 9: Kronologisk udskrift 11/3 1686 – 26/5 1698 af forekomsten af lokalitet nummer 23 med angivelse af løbenummer, sagstype og personalia-oplysninger.

Nr. 567	11/ 3–1686	Type 13	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 570	26/ 3–1686	Type 13	Sted 23 P0	
Nr. 577	8/ 4–1686	Type 13	Sted 23 P0	
Nr. 725	29/11–1688	Type 105	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 757	8/ 8–1689	Type 95	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 758	8/ 8–1689	Type 99	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 759	15/ 8–1689	Type 95	Sted 23 P0	
Nr. 760	15/ 8–1689	Type 32	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 761	15/ 8–1689	Type 22	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 762	29/ 8–1689	Type 81	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 764	12/ 9–1689	Type 22	Sted 23 P0	
Nr. 782	20/ 2–1690	Type 52	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 811	17/ 7–1690	Type 19	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 813	17/ 7–1690	Type 19	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 814	31/ 7–1690	Type 19	Sted 23 P0	
Nr. 822	6/11–1690	Type 19	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 826	12/ 2–1691	Type 19	Sted 23 P1	Førstegangssag
Nr. 852	26/ 5–1691	Type 126	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 893	9/ 6–1692	Type 128	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 894	16/ 6–1692	Type 81	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 901	7/ 7–1692	Type 128	Sted 23 P0	
Nr. 903	21/ 7–1692	Type 40	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 906	28/ 7–1692	Type 23	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 974	6/ 7–1693	Type 128	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 975	6/ 7–1693	Type 30	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 998	21/ 9–1693	Type 128	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 1009	23/11–1693	Type 128	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 1013	15/ 2–1694	Type 105	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 1015	1/ 3–1694	Type 105	Sted 23 P0	
Nr. 1020	22/ 3–1694	Type 105	Sted 23 P0	
Nr. 1021	29/ 3–1694	Type 105	Sted 23 P0	
Nr. 1159	30/ 7–1696	Type 81	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 1160	30/ 7–1696	Type 95	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 1168	13/ 8–1696	Type 81	Sted 23 P0	
Nr. 1244	3/ 6–1697	Type 93	Sted 23 P0	Førstegangssag
Nr. 1303	26/ 5–1698	Type 126	Sted 23 P0	Førstegangssag

I udskriftens sidste kolonne er angivet, om indførslen er en »førstegangssag« (jfr. definitionen af en »førstegangssag« i kommentaren til bilag nr. 6). Bemærk, at indførslerne nr. 567, 570, 577, 757, 759, 761, 764, 811 (eller 813), 814, 893, 901, 1013, 1015, 1020, 1021, 1159 og 1168 (= 17 indførsler) faktisk kun refererer til 7 konkrete sager.

Bilag nr. 10: Udskrift af den kronologiske fordeling af alle sikkert forskellige sager (= »førstegangssager«) vedr. lokalitet nummer 23.

1657	x	1694	x
1660	x	1695	
1661		1696	xx
1662		1697	x
1663	x	1698	xx
1676		1699	xxx
1677	xx	1700	
1678	x	1701	
1679		1702	xxxxx
1680		1703	
1681		1704	
1682		1705	
1683		1709	
1684		1710	
1685		1711	
1686	x	1712	x
1687		1713	
1688	x	1714	
1689	xxxxx	1715	x
1690	xxxx	1716	
1691	xx	1717	x
1692	xxxx	1718	
1693	xxxx	1719	

Bilag nr. 11: Udskrift af fordelingen på måneder af de sikkert forskellige sager (= »førstegangssager«) vedr. lokalitet nummer 23.

1	xx	7	xxxxxxxxxxxx
2	xxx	8	xxxxxxx
3	xx	9	xx
4		10	xx
5	xxxxxx	11	xxxxx
6	xxxx	12	

Bilag nr. 12: Register til Malt herreds tingbøger 1657–1719, indlæst med kodeopløsningen i læsbart maskinsprog. Svarer til bilag nr. 1.

10. 1.1657	(000)		(118)	Tingbog	00000001
10. 1.1657	(049)	Nørboølling	(124)	Tyveri	00000002
10. 1.1657	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(053)	Kirkevarsel	00000003
10. 1.1657	(019)	Føvling	(005)	Arv	00000004
10. 1.1657	(060)	Tobøl	(023)	Eng, jord, skel	00000005
17. 1.1657	(066)	Aabølling	(103)	Skifte, registrering	00000006
24. 1.1657	(053)	Skodborghus	(047)	Hoveri	00000007
24. 1.1657	(058)	Sønderskov mølle	(020)	Dragt, smykker	00000008
24. 1.1657	(003)	Askov	(103)	Skifte, registrering	00000009
24. 1.1657	(051)	Sejkjær	(134)	Værgemål	00000010
14. 2.1657	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(095)	Ryttere, ryttergods, -hest	00000011
14. 2.1657	(000)		(103)	Skifte, registrering	P00000012
21. 2.1657	(000)		(070)	Mønstring	00000013
28. 2.1657	(044)	Maltbæk	(065)	Lovbydelsen, af selvejergård	00000014
7. 3.1657	(000)		(032)	Fædrift	00000015
7. 3.1657	(049)	Nørboølling	(027)	Fordeling, dom	00000016
14. 3.1657	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(019)	Drab	00000017
14. 3.1657	(044)	Maltbæk	(065)	Lovbydelse, af selvejergård	00000018
14. 3.1657	(006)	Brørup	(053)	Kirkevarsel	00000019
23. 3.1657	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(085)	Pengesager, gæld, obligationer	00000020
4. 4.1657	(038)	Lindknud	(105)	Skovhugst, ulovlig	00000021
4. 4.1657	(034)	Hundsbæk	(092)	Restance	00000022
4. 4.1657	(016)	Favskov	(109)	Skøde	00000023
11. 4.1657	(000)		(136)	Ægtkørsel	00000024
11. 4.1657	(057)	Sønderskov	(092)	Restance	00000025
11. 4.1657	(057)	Sønderskov	(064)	Lejermål	00000026
18. 4.1657	(055)	Stenderup	(105)	Skovhugst, ulovlig	00000027
18. 4.1657	(061)	Tusbøl	(109)	Skøde	00000028
25. 4.1657	(040)	Læborg kirke	(053)	Kirkevarsel	00000029
25. 4.1657	(055)	Stenderup	(105)	Skovhugst, ulovlig	00000030
25. 4.1657	(013)	Eskelund	(109)	Skøde	00000031
25. 4.1657	(013)	Eskelund	(002)	Aftægt	00000032
25. 4.1657	(059)	Tislund	(005)	Arv	00000033
25. 4.1657	(003)	Askov	(085)	Pengesager, gæld, obligationer	00000034
2. 5.1657	(023)	Gjerndrup	(136)	Ægtkørsel	00000035
2. 5.1657	(038)	Lindknud	(105)	Skovhugst, ulovlig	00000036
2. 5.1657	(034)	Hundsbæk	(092)	Restance	00000037

Sidste kolonne angiver den enkelte indførsels løbenummer (bilag nr. 12 giver indførselsløbenumrene 1–37). Bemærk, at registret er kodet til at omfatte 8-cifrede indførselsløbenumre, dvs. at det vil kunne omfatte 99.999.999 tingbogsindførsler.

Bilag nr. 13: Alfabetisk sortering efter sagstype med indførslerne vedr. den enkelte sagstype i kronologisk orden.

10.	1.1657	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(053)	Kirkevarsel	00000003
14.	3.1657	(006)	Brørup	(053)	–	00000019
25.	4.1657	(040)	Læborg kirke	(053)	–	00000029
6.	6.1657	(008)	Brørup kirke	(053)	–	00000048
11.	7.1657	(008)	Brørup kirke	(053)	–	00000062
30.	6.1660	(020)	Føvling kirke	(053)	–	00000075
9.	2.1661	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(053)	–	00000100
16.	2.1661	(020)	Føvling kirke	(053)	–	00000102
28.	3.1663	(055)	Stenderup	(053)	–	00000175
3.	9.1696	(100)		(054)	Konsumtion	00001173
10.	9.1681	(011)	Drostrup	(055)	Korn	00000334
18.	6.1685	(022)	Gammelby	(055)	–	00000518
20.	5.1686	(000)		(055)	–	00000591
8.	7.1686	(058)	Sønderskov mølle	(055)	–	00000607
9.	6.1687	(000)		(055)	–	00000661
28.	5.1691	(044)	Maltbæk	(055)	–	00000853
13.	7.1693	(014)	Estrup	(055)	–	00000980
14.	1.1697	(003)	Askov	(055)	–	00001197
25.	2.1697	(049)	Nørnbølling	(055)	–	00001218
19.	5.1699	(057)	Sønderskov	(055)	–	00001385
23.	8.1703	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(055)	–	00001626
30.	8.1703	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(055)	–	00001629
20.	9.1703	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(055)	–	00001632
6.12.	1703	(014)	Estrup	(055)	–	00001649
29.	5.1704	(057)	Sønderskov	(055)	–	00001682
4.	7.1713	(007)	Brørupgaard	(058)	Kramkiste, konfiskeret	00001925
13.	1.1683	(045)	Nielsbygaard	(057)	Kramvarer	00000397
24.11.	1683	(062)	Vejen	(059)	Krohold, ulovligt	00000449
22.12.	1683	(062)	Vejen	(059)	–	00000456
30.	6.1698	(044)	Maltbæk	(059)	–	00001318
14.	7.1698	(044)	Maltbæk	(059)	–	00001320
10.11.	1698	(018)	Foldingbro	(059)	–	00001341
8.12.	1698	(018)	Foldingbro	(059)	–	00001345
2.	5.1704	(043)	Malt kirke	(059)	–	00001677
30.	6.1683	(047)	Nordenskov	(060)	Krybskytteri	00000421
21.	7.1683	(047)	Nordenskov	(060)	–	00000425
28.	7.1683	(047)	Nordenskov	(060)	–	00000429
11.11.	1686	(057)	Sønderskov	(060)	–	00000630
9.12.	1686	(057)	Sønderskov	(060)	–	00000638
22.	4.1700	(057)	Sønderskov	(060)	–	00001443
7.	2.1715	(048)	Nyby	(060)	–	00001980
28.	2.1715	(048)	Nyby	(060)	–	00001989

Bilag nr. 14: Alfabetisk sortering efter sagstype med udskrift af lokaliteterne i alfabetisk orden, og med indførslerne opført i kronologisk rækkefølge inden for den enkelte lokalitet.

14.	3.1657	(006)	Brørup	(053)	Kirkevarsel	00000019
6.	6.1657	(008)	Brørup kirke	(053)	–	00000048
11.	7.1657	(008)	Brørup kirke	(053)	–	00000062
30.	6.1660	(020)	Føvling kirke	(053)	–	00000075
16.	2.1661	(020)	Føvling kirke	(053)	–	00000102
10.	1.1657	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(053)	–	00000003
9.	2.1661	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(053)	–	00000100
25.	4.1657	(040)	Læborg kirke	(053)	–	00000029
28.	3.1663	(055)	Stenderup	(053)	–	00000175
3.	9.1696	(100)		(054)	Konsumtion	00001173
20.	5.1686	(000)		(055)	Korn	00000591
9.	6.1687	(000)		(055)	–	00000661
14.	1.1697	(003)	Askov	(055)	–	00001197
10.	9.1681	(011)	Drostrup	(055)	–	00000334
13.	7.1693	(014)	Estrup	(055)	–	00000980
6.12.	1703	(014)	Estrup	(055)	–	00001649
18.	6.1685	(022)	Gammelby	(055)	–	00000518
23.	8.1703	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(055)	–	00001626
30.	8.1703	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(055)	–	00001629
20.	9.1703	(027)	Holsted, Nr. og Sdr.	(055)	–	00001632
28.	5.1691	(044)	Maltbæk	(055)	–	00000853
25.	2.1697	(049)	Nørbølling	(055)	–	00001218
19.	5.1699	(057)	Sønderskov	(055)	–	00001385
29.	5.1704	(057)	Sønderskov	(055)	–	00001682
8.	7.1686	(058)	Sønderskov Mølle	(055)	–	00000607
4.	7.1713	(007)	Brørupgård	(058)	Kramkiste, konfiskeret	00001925
13.	1.1683	(045)	Nielsbygaard	(057)	Kramvarer	00000397
10.11.	1698	(018)	Foldingbro	(059)	Krohold, ulovligt	00001341
8.12.	1698	(018)	Foldingbro	(059)	–	00001345
2.	5.1704	(043)	Malt kirke	(059)	–	00001677
30.	6.1698	(044)	Maltbæk	(059)	–	00001318
14.	7.1698	(044)	Maltbæk	(059)	–	00001320
24.11.	1683	(062)	Vejen	(059)	–	00000449
22.12.	1683	(062)	Vejen	(059)	–	00000456
30.	6.1683	(047)	Nordenskov	(060)	Krybskytteri	00000421
21.	7.1683	(047)	Nordenskov	(060)	–	00000425
28.	7.1683	(047)	Nordenskov	(060)	–	00000429
7.	2.1715	(048)	Nyby	(060)	–	00001980
28.	2.1715	(048)	Nyby	(060)	–	00001989
11.11.	1686	(057)	Sønderskov	(060)	–	00000630
9.12.	1686	(057)	Sønderskov	(060)	–	00000638
22.	4.1700	(057)	Sønderskov	(060)	–	00001443

Bilag nr. 15: Alfabetisk sortering efter lokalitet med indførslerne vedr. den enkelte lokalitet i kronologisk rækkefølge.

30.	6.1660	(020)	Føvling kirke	(005)	Arv	00000076
30.	6.1660	(020)	Føvling kirke	(053)	Kirkevarsel	00000075
16.	2.1661	(020)	Føvling kirke	(053)	–	00000102
11.	6.1681	(020)	Føvling kirke	(052)	Kirkeeng	00000319
10.	3.1683	(020)	Føvling kirke	(117)	Tiende, tvist om	00000409
	8.12.1687	(020)	Føvling kirke	(085)	Pengesager, gæld, obligationer	00000696
26.	3.1691	(020)	Føvling kirke	(127)	Udlæg for gæld	00000834
15.	5.1691	(020)	Føvling kirke	(050)	Kirker, jura patronatus	00000846
15.	5.1691	(020)	Føvling kirke	(115)	Svenskekrigen 1657–60	00000848
16.	7.1691	(020)	Føvling kirke	(109)	Skøde	00000865
13.	8.1691	(020)	Føvling kirke	(052)	Kirkeeng	00000870
14.	8.1702	(020)	Føvling kirke	(088)	Præster	00001546
31.	8.1702	(020)	Føvling kirke	(085)	Pengesager, gæld, obligationer	00001548
31.	8.1702	(020)	Føvling kirke	(088)	Præster	P00001549
21.	9.1702	(020)	Føvling kirke	(085)	Pengesager, gæld, obligationer	00001552
21.	9.1702	(020)	Føvling kirke	(088)	Præster	00001550
7.	6.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	Overfald, slagsmål	00001595
14.	6.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001596
12.	7.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001612
19.	7.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001615
16.	8.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001620
10.	7.1710	(020)	Føvling kirke	(074)	Offer	00001786
6.	8.1711	(020)	Føvling kirke	(008)	Bavne, bavnevagt	00001854
17.	7.1712	(020)	Føvling kirke	(133)	Voldtægt	00001884
9.	4.1681	(021)	Faarhus	(034)	Fæste, indfæste	P00000315
20.	1.1698	(021)	Faarhus	(032)	Fædrift	00001286
	7.12.1699	(021)	Faarhus	(129)	Ulve	00001420
21.10.	1700	(021)	Faarhus	(004)	Arrest, forbud	00001458
21.10.	1700	(021)	Faarhus	(094)	Ridefogder	00001459
4.	4.1657	(016)	Favskov	(109)	Skøde	00000023
28.	7.1712	(016)	Favskov	(013)	Bygn., brændte, forsvundne	00001886
11.	7.1657	(017)	Folding	(034)	Fæste, indfæste	00000064

Bemærk, at æ, ø og aa (her ø, Føvling kirke) kommer forrest i data-alfabetet.

Bilag nr. 16: Alfabetisk sortering efter lokalitet med udskrift af sagstyperne i alfabetisk orden, og med indførslerne opført i kronologisk rækkefølge inden for den enkelte sagstype.

30.	6.1660	(020)	Føvling kirke	(005)	Arv	00000076
6.	8.1711	(020)	Føvling kirke	(008)	Bavne, bavnevagt	00001854
11.	6.1681	(020)	Føvling kirke	(052)	Kirkeeng	00000319
13.	8.1691	(020)	Føvling kirke	(052)	–	00000870
15.	5.1691	(020)	Føvling kirke	(050)	Kirker, jura patronatus	00000846
30.	6.1660	(020)	Føvling kirke	(053)	Kirkevarsel	00000075
16.	2.1661	(020)	Føvling kirke	(053)	–	00000102
10.	7.1710	(020)	Føvling kirke	(074)	Offer	00001786
7.	6.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	Overfald, slagsmål	00001595
14.	6.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001596
12.	7.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001612
19.	7.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001615
16.	8.1703	(020)	Føvling kirke	(081)	–	00001620
8.12.1687	(020)	Føvling kirke	(085)	Pengesager, gæld, obligationer	00000696	
31.	8.1702	(020)	Føvling kirke	(085)	–	00001548
21.	9.1702	(020)	Føvling kirke	(085)	–	00001552
14.	8.1702	(020)	Føvling kirke	(088)	Præster	00001546
31.	8.1702	(020)	Føvling kirke	(088)	–	P00001549
21.	9.1702	(020)	Føvling kirke	(088)	–	00001550
16.	7.1691	(020)	Føvling kirke	(109)	Skøde	00000865
15.	5.1691	(020)	Føvling kirke	(115)	Svenskekrigen 1657–60	00000848
10.	3.1683	(020)	Føvling kirke	(117)	Tiende, tvist om	00000409
26.	3.1691	(020)	Føvling kirke	(127)	Udlæg for gæld	00000834
17.	7.1712	(020)	Føvling kirke	(133)	Voldtægt	00001884
21.10.1700	(021)	Faarhus	(004)	Arrest, forbud	00001458	
20.	1.1698	(021)	Faarhus	(032)	Fædrift	00001286
9.	4.1681	(021)	Faarhus	(034)	Fæste, indfæste	P00000315
21.10.1700	(021)	Faarhus	(094)	Ridefogder	00001459	
7.12.1699	(021)	Faarhus	(129)	Ulve	00001420	
28.	7.1712	(016)	Favskov	(013)	Bygn., brændte, forsvundne	00001886
4.	4.1657	(016)	Favskov	(109)	Skøde	00000023
11.	7.1657	(017)	Folding	(034)	Fæste, indfæste	00000064

Tingbøger i Landsarkivet for Sjælland før år 1700

A F G R E T H E I L S Ø E

I forbindelse med udarbejdelsen af den foregående artikel om tingbogsregistrering for edb har arkivar Grethe Ilsøe, Landsarkivet for Sjælland, lavet en oversigt over de bevarede herreds-, birke- og bytingsbøger indtil år 1700 i Landsarkivet for Sjælland m. m., med angivelse af hvilke år tingbogsindførslerne dækker.

Efterfølgende oversigter er først og fremmest tænkt som hjælpemiddel for det systematiske tingbogsstudium. Man kan af dem aflæse det bevarede tingbogsmales fordeling på jurisdiktioner og årstal og derved konstatere mulighederne for f. eks. gennemførelse af komparative studier i tingbogsrækkerne eller for belysning af konkrete fænomener og problemkompleks i en afgrænset periode.

I en langsigtet planlægning af det videnskabelige arbejde med tingbogsregistrering og/eller -udgivelse må det ved prioritering og udvælgelse blive nødvendigt at gå ud fra sådanne oversigter. Bortset fra det traditionelt permanente behov om at få det ældste materiale tilgængeliggjort, vil forskningens interesse naturligt koncentreres om de perioder, der har den bredeste topografiske dækning.

I oversigterne optræder *kun* de jurisdiktioner, hvorfra tingbøger før år 1700 er bevaret. For forståelsen af oversigten over herreds- og birketingbøgerne er det nødvendigt at meddele følgende omlægninger indtil 1700 af de opregnede jurisdiktioner:

- 1683 Sokkelund, Smørum og Ølstykke herreder sammenlægges til Københavns birk
- 1683 Askø birk indlemmes i Fejø birk
- 1685 Møns Vester- og Møns Østerherred sammenlægges til Møns herred
- 1687 Tune og Ramsø herreder sammenlægges
- 1691 Stokkemarke og Ravnsborg birk indlemmes i Lollands Nørreherred
- 1691 Maribo klostres birk indlemmes med halvdelen i Fuglse herred og halvdelen i Musse herred

1695 Sømme og Voldborg herreder indlemmes som en del af det ved samme
lejlighed oprettede Lejre herred

1696 Ringsted og Tybjerg herreder sammenlægges

Såvel amtsinddelingen som grupperingen af jurisdiktionerne inden for amterne svarer til indretningen af de pågældende registraturer i det sjællandske landsarkiv.

I oversigterne er anført alle år, hvorfra der stammer tingbogsindførsler, uanset om indførslerne dækker *hele* det pågældende år eller kun *en del* af det. Det for den enkelte jurisdiktion opgivne bind-antal (der gentages ved sideskift i forbindelse med oversigternes fortsættelse) er det totale for hele den anførte periode indtil år 1700.

Oversigt over bevarede bytingbøger indtil år 1700 i Landsarkivet for Sjælland,

	15	16																						
	49-56	59-90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12

Gl. Roskilde amt:

Køge = 37 bd.....

Frederiksborg amt:

Helsingør = 66 bd.. x-x x-x x

Holbæk amt:

Kalundborg = 19 bd.....

Holbæk = 8 bd..... x x ..

Sorø amt:

Ringsted = 9 bd.....

Slagelse = 1 bd.....

Skælskør = 6 bd.....

Præstø amt:

Næstved = 50 bd..... x x x x x x x .. x x x x x x .. x x .. x x

Vordingborg = 24 bd..... x x x x x x x x

Præstø = 1 bd.....

Stegø = 1 bd.....

Maribo amt:

Nakskov = 9 bd.....

Rødby = 1 bd.....

Sakskøbing = 1 bd.....

Nysted = 7 bd.....

Nykøbing F. = 5 bd.....

Bornholms amt:

Hasle = 1 bd.....

Svaneke = 2 bd.....

Med angivelse af hvilke år tingbogsindførslerne dækker

14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44*

.. .. . x

x x

.. x x x x x x x x x x x x x x x x x x x

.. x x x x x x x x x x x x x x x
..
.. .. x x x x

x x x x .. x x x x x x .: x x x .. x .. x x x x x x
.. x x x x x x x x x x x x x x x x x .. x
..
..

* Fortsættes næste side

Oversigt fortsat:

16
45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67

Gl. Roskilde amt:

Køge = 37 bd..... ×

Frederiksborg amt:

Helsingør = 66 bd..... ×

Holbæk amt:

Kalundborg = 19 bd..... × × × × × × × × × × × × × × × × × × .. × × × ×
Holbæk = 8 bd..... × × × × × × × ×

Sorø amt:

Ringsted = 9 bd..... × × × × × × × × × × × ×
Slagelse = 1 bd.....
Skælskør = 6 bd..... ×

Præstø amt:

Næstved = 50 bd..... × × .. ×
Vordingborg = 24 bd..... × × × × × × × × × × × × × × × × × × ×
Præstø = 1 bd.....
Støge = 1 bd.....

Maribo amt:

Nakskov = 9 bd..... .. × × × × × × × × × × × × × × ×
Rødby = 1 bd.....
Sakskøbing = 1 bd.....
Nysted = 7 bd..... ×
Nykøbing F. = 5 bd..... × × ×

Bornholms amt:

Hasle = 1 bd.....
Svaneke = 2 bd.....

Skal museerne have dobbeltmoral?

AF HENRIK THRANE

For 8 år siden vedtog Unescos generalforsamling en resolution, der skulle forhindre ulovlig handel med kulturel ejendom. På baggrund heraf redegør museumsinspektør Henrik Thrane, Fyns Stiftsmuseum, for museernes vanskelige stilling: konkurrencen om udstillingsgenstande opmuntrer til ukontrolleret ødelæggelse af kulturværdier. Det foreslås at museerne anvender deres midler til finansiering af expeditioner i stedet for at bruge dem til spredte og tilfældige indkøb.

I vinter kunne man i aviserne læse at direktøren for det fornemme kunstmuseum i Boston var indblandet i en smugleriaffære, hvor hovedpersonen var et maleri af Rafael, der illegalt var solgt ud af Italien. Den italienske regering fik det amerikanske toldvæsen til at beslaglægge billedet og ønsker naturligvis billedet tilbage til Italien.

Mangen læser rystede nok på hovedet, men det var der såmænd ingen grund til. Affæren var ganske dagligdags i den vestlige museumsverden, hvor slubberter og smuglere fra alle sociale lag mødes med rige samlere og hæderlige museumsfolk i interessen for kunst og antikviteter. Inden for bestemte områder af museernes virke vil meget få af de indkøb, der er gjort i de sidste 20 år vise sig at være lovlige ved en nærmere undersøgelse. De er gravet illegalt op og udført lige så ulovligt fra de såkaldte underudviklede lande og solgt til de rige lande.

De fleste mennesker anser hælere som strafbare personer, men kvier sig nok ved at betragte museumsfolk som hælere. Man forestiller sig museumsmanden som redelig og ubestikkelig. Det prøver han formentlig også at være, men i konkurrencen om fornemme indkøb kan hans bedre jeg forsvinde for en tid. Situationen er speget, man behøver blot at blade i det amerikanske Skalk - Archaeology – udgivet af Amerikas arkæologiske Samfund, for at opdage hvor speget den er. Vekslende mellem seriøse arkæologiske artikler står reklamer fra Antique Galleries, der meget gerne sender udsmyglede antikviteter med posten og har råd til dyre annoncer. De kan nok tjenes hurtigt ind ved salg hos de arkæologisk interesserede, der ikke tænker over hvorfra tingene kommer.

Den 19. november 1964 vedtog Unescos generalforsamling enstemmigt i Paris en resolution om måder til at forhindre og forebygge illegal handel med kulturel ejendom. Danmark undlod at stemme!

Generalforsamlingen, hvori 117 lande, heriblandt Danmark, deltog, gik ud fra det synspunkt, at kulturel ejendom (kulturskat) er en grundlæggende del af national kultur og civilisation samt at kendskab til den fører til gensidig forståelse og værdsættelse mellem nationerne. Hver stat har derfor pligt til at beskytte den kulturelle bestand inden for sit område, som en del af den nationale arv, mod farer som resultat af ulovlig export, import og ejerskifte. For at undgå disse farer er det uundværligt for hver medlemsstat i stigende grad at leve op til den moralske forpligtelse til at respektere sin egen nationale kulturarv såvel som alle andre nationers kulturarv.

De anførte mål kan ikke nås uden et snævert samarbejde mellem medlemsstaterne. Der må tages skridt for at opmuntre anvendelsen af nødvendige forholdsregler og forbedre det klima af internationalt sammenhold uden hvilket de opstillede mål ikke kan nås.

Generalforsamlingen anbefalede medlemslandene at anvende en række forholdsregler og at tage alle nødvendige skridt ved lovgivning osv. for at sikre, at de ovennævnte mål bringes til udførelse i deres områder. I en række paragraffer defineredes kulturel ejendom (kulturskat) som »flyttelige eller faststående monumenter af stor betydning for et lands kulturelle arv, f. eks. kunstværker, arkitektur, manuskripter, bøger, flora, fauna, videnskabelige samlinger, arkiver osv.«

Medlemslandene skal udøve effektiv kontrol med eksporten af de nævnte typer handelsvarer. Ingen import må autoriseres før den er blevet godkendt af de behørig myndigheder i exportlandet og undtaget fra eventuelle restriktioner. Enhver anden export, import eller anden overførsel skal betragtes som ulovlig. Museer og alle institutioner, der beskæftiger sig med bevaring af kulturel ejendom skal afstå fra at købe nogen genstand, der er fremkommet gennem illegal export, import eller andet ejerskifte. Åbenbart for at tilgodese de lande, der kunne føle sig for ubehageligt ramt af disse bestemmelser, er derpå indført en regel om, at landene skal stræbe efter at stille genstande af samme typer, som de, der ikke tillades udført, til rådighed for lovlig udveksling enten ved salg, bytte eller udlån og deponering i fremmede lande.

Som videre forudsætning for aftalens tilfredsstillende funktion skal hver stat prøve at opstille en liste over sin egen kulturskat. Når det er nødvendigt eller ønskeligt, skal tosidige eller flersidige aftaler mellem landene indeholde regler, der sikrer, at der i hvert tilfælde, hvor der er tale om overførsel af en kultursag, fra hver side foretages en undersøgelse af det pågældende tilfældes lovlighed. Alle tvivlsomme tilfælde skal straks meddeles oprindelseslandet. Mu-

seerne skal samarbejde for at sikre tilbageleveringen af kulturgenstande, der ulovligt er eksporteret.

Se det er jo en ganske udførlig række bestemmelser. De forekommer helt indlysende rigtige, og man vil da også med nogen ret kunne spørge, om det overhovedet var nødvendigt, at Unesco gav sig af med den slags problemer. Sandheden er imidlertid, at hele problemstillingen var sørgelig aktuel i 1964, og ikke er det mindre i 1970-erne. Historien bag Unescos resolution er kort fortalt følgende:

I flere århundreder hjembragte europæiske rejsende genstande af forskellig størrelse og betydning fra rejser i lande, der dengang ikke gav udtryk for nogen større forståelse af deres egen kulturarv. I modsætning til Europas lande havde disse lande endnu ikke fundet frem til en national bevidsthed og hver var optaget af at klare sig selv mod naboen og genboen. De dannede rejsende, der var opflasket med, at ruiner var interessante og med Goethes, Winckelmanns og Gibbons værker om oldtidens storhed (se Victor Hermansen »Antikkabinettet 1851«), blev fyr og flamme, når de så hvordan disse oldtidens mindesmærker blev mishandlet af uvidende fårehyrder og bønder. Det måtte naturligvis smerte en dannet europæer at se en orientaler brænde kalk af et assyriske relief, og den første fase af importen af oldsager fra Orienten til Europa var utvivlsomt båret af ædel overbevisning om, at man gjorde det bedste – måske parret med et ikke helt uvæsentligt ønske om selv at fremtræde som en maecenas. I ly af stormagternes indflydelse kunne englænderne f. eks. fjerne reliefferne fra Nimruds paladser uden protester (Arbejdsmarken 1949, s. 23).

Herhjemme vil navnet Arne Magnussøn umiddelbart falde i munden og fra udlandet kan nævnes Henry Layard og Lord Elgin, som personer af tilsvarende format. Også Napoleons indsats i Ægypten hører hjemme i denne sammenhæng.

Denne fase gik i løbet af dette århundrede over i en anden fase, hvor systematiske udgravninger blev foretaget af de store europæiske lande samt USA, og hvor nok de vigtigste ting blev bragt hjem til f. eks. British Museum, men hvor også oprindelseslandene fik lov at beholde en del. De nye lande, der f. eks. opstod i Mellemøsten efter første verdenskrig, oprettede nu nationale antikvitetsvæsen og museer. Det var de europæiske lande, der stod for det hele, f. eks. havde Frankrig helt til o. 1930 monopol på al arkæologisk udgravning i Persien.

Siden anden verdenskrig er kursen ændret, så flere lande totalt har forbudt udførsel af antikviteter, også fra de udgravninger, som fremmede lande fortsat fik lov at foretage. Det gælder f. eks. Italien, Grækenland, Ægypten, Tyrkiet, mens andre lande som Syrien, Iran og Iraq tillader, at en del af de frem-

mede ekspeditioners fund kan udføres, dog nu med den klausul, at de vigtigste fund bliver i hjemlandet – en ikke urimelig bestemmelse.

Uhyre mængder af genstande, store og små, ædle og rå, er således bragt til museer og private samlinger i Europa og USA fra de gamle kulturlande i Middelhavsområdet og den nære og fjerne Orient, Afrika og Sydamerika. Motiverne til hjembringelse var alt for ofte en manisk samlertrang, noget skulle med hjem som rejseminde eller til det hjemlige museum. De Gaulles kulturminister André Malraux rejste således før krigen 1939–45 i Indokina og søgte at udsmugle adskillige skulpturdele hugget ud af templerne ved Angkorvat (Clara Malraux: *Da vi var tyve*, 1969). Når først man ødelægger tingenes sammenhæng ved at splitte arkitektur eller ved at spolere grave og gravpladser, vil de fleste vist kunne se, at løbet er kørt for langt, og det punkt var forlængst nået, da Unesco vedtog sin resolution i 1964.

Problemet om fordeling af de enkelte landes indhold af kulturminde, moderne såvel som antikke, kan anskues fra to sider. På den ene side står de teknologisk højt udviklede lande i Europa og USA med et ønske om at kunne vise samlinger, der kan illustrere udviklingen af kulturen på hele kloden. Det er et ønske, som man kun kan støtte, da det kan medvirke til en dybere forståelse af samspillet mellem de forskellige kulturer og baggrunden for vort nuværende verdensbillede.

Heroverfor står de lande, som man plejer at kalde udviklingslande, hvor den nuværende teknologiske kultur er et fremmedelement, der kun er assimileret af en ganske lille del af befolkningen. Disse lande har i de færreste tilfælde råd til at udnytte deres fortidsminder på en måde, som kan kaldes videnskabeligt tilfredsstillende, og ofte vil der heller ikke i befolkningen være nogen forståelse for betydningen af at beskytte disse ting. Tænk på hvilken lang tradition, der ligger bag den indstilling til vore fortidsminder, der først i dette århundrede trængte endeligt igennem her i landet. Man vil så lettere kunne forstå at folk, der knapt nok kan læse og skrive, handler med deres fortid på en måde, der i vore øjne er letsindig.

Disse lande kan imidlertid ikke med sindsro se til, at andre nationer fjerner vidnesbyrdene om deres fortid, en fortid, der i de fleste tilfælde må forekomme mere glørværdig end den fornægtelse, som de måtte lide i de senest forgangne århundreder. Det er derfor naturligt, at de griber til drastiske forholdsregler for at stoppe tømningen af deres land.

Denne problematik må forstås for at bedømme Unescos resolutionen. Den blev båret af et ønske om netop en rimeligere fordeling af de så eftertragtede antikviteter og kunstværker imellem de to grupper af lande, der er nævnt her.

I øjeblikket står museerne i en ubehagelig situation. De er på den ene side ganske klare over det forkastelige i at købe ting, der er revet op af jorden i

nattens mulm og mørke, smuglet ud og solgt videre af internationale hælere, men ønsker på den anden side at erhverve fine udstillingsstykker for at kunne konkurrere med andre museer om publikum.

Der er for mig ingen tvivl om hvilken side af vægten, der vejer tungest. Det er for forskningen komplet ligegyldigt, om en »Luristanbronze« (se Arbejdsmarken 1968 s. 1 ff) er i New York eller Stockholm eller i en privatsamling. Alle oplysninger om dens fundforhold, findested osv. kort sagt alt det, der kunne give den videnskabelig dvs. kulturhistorisk betydning, er på forhånd gået tabt ved den tåbelige måde, hvorpå den blev fremdraget.

Alle museer er klar over dette, men alligevel er konkurrencen usvækket. Det fortvivlende er jo, at de institutioner, der skulle stå som garantier for bevarelse af fortidens kultur, ved denne politik opmuntrer den modsatte tendens, en ukontrolleret ødelæggelse. De medvirker til at skabe efterspørgsel efter antikviteter, og de skruer priserne op i konkurrence med hinanden og med privatsamlere. Man kan også anskue problemet i et lidt længere perspektiv og sige, at man berører de lande, hvorfra tingene exporteres, en del af deres nationalformue og derved gør dem fattigere, samtidigt med at fortjenesten ved salget af smuglervarerne ikke engang går til det pågældende land. Det er mellemhandleren, hvadenten han er en stor »respektabel« kunsthändler i Basel eller Frankfurt, en orientalsk kender i New York eller en lille importør i København, der tjener på foretagendet og på at udbytte fattige uvidende mennesker, foruden at han naturligvis ikke løber nogen risiko for at blive straffet. Handlerne har sikret sig ryggen fri ved bestikkelser og ved forbindelser med de højeste kredse i disse u-lande (= udnyttede lande), der bl. a. på grund af sådanne forhold vil vedblive at være u-lande. Det er kort sagt med de mest utiltalende grupper i de pågældende lande og med internationale spekulanter museerne handler og som de støtter – ikke noget passende selskab for kulturhistoriske institutioner.

Det er på tide, at museerne finder ud af hvilken rolle de vil indtage i samfundet. Enten kan de fortsætte at være raritetskabinetter, hvor samlere kan komme og sammenligne deres egne indkøb med de smukke og fine ting, som museerne har skrabet sammen i konkurrence med hinanden og med samlerne, eller de kan prøve at blive virkelige kulturhistoriske institutioner. Det kan være meget interessant at se et smukt udført stykke kunsthåndværk og sammenligne det med andre stykker, men den slags studier har ikke meget med kulturhistorie at gøre, når det ikke lader sig gøre at sætte den pågældende genstand ind i en sammenhæng af mere end kunsthistorisk betydning. I alt for mange år har mange museer fungeret som kunsthistoriske depoter, mens alle andre sider af fortiden blev ignoreret.

Hvis museerne ønsker at bidrage til udbredelsen af en viden om kulturelle sammenhænge og forsøge at bidrage til befolkningernes kendskab til den internationale såvel som den nationale udvikling, må deres indsamlingspolitik lægges helt om. Så nytter det ikke noget at bruge de beskedne summer, der er til rådighed ved staternes velvilje og fra private fonds til indkøb af genstande, der for altid er revet ud af deres sammenhæng. Hellere end at få disse disjecta membra, der måske er æstetisk tiltalende, men kulturelt værdiløse, må man satse på at hjembringe et videnskabeligt pålideligt materiale. Måske vil det bestå af fragmenterede eller direkte grimme genstande, men de vil i det mindste vidne om den pågældende kulturs virkelige tilstand. Den eneste måde at gøre det på er ved at samle de midler, der nu bruges til spredte og tilfældige indkøb, dikteret af hvilke tilbud, der tilfældigvis er på markedet, og bruge dem til at finansiere arkæologiske eller etnologiske expeditioner.

Ved at bruge pengene på den måde vil man ikke alene give bidrag til forøgelsen af vor viden om fortiden, men direkte hjælpe de pågældende lande i det store arbejde med at bevare deres fortid og tillige tage brødet ud af munden på de illegale udgravere og handelsfolk. Jeg vil tro at alene for Danmarks vedkommende vil der være midler til én årlig expedition til f. eks. Mellemøsten eller Afrika – og tænk så på hvor mange expeditioner det kan blive til, når de store landes indkøb anvendes på samme måde. Der kan skabes en videnskabelig renaissance og en situation, hvor de mange påtrængende retningsopgaver som følge af dæmningsanlæg (Assuan) osv. vil kunne udføres uden de kaotiske tilstande, som vi nu kender til.

Desuden vil den undskyldning, der i øjeblikket kan anvendes af f. eks. de italienske myndigheder, at de ikke kan forhindre de ulovlige udgravninger, fordi der ikke er mandskab nok til regulære udgravninger, blive overflødig. Der vil blive midler og mandskab til opgaver over hele verden.

Når de nu udnyttede lande ser, at der gøres en behjertet indsats for at hjælpe dem på en måde, der ikke udelukkende tager sigte på at gavne de rige lande, vil de måske også føle sig fristet til at lette de nugældende restriktioner for at trække fremmede expeditioner til. Det er en mulighed, der formentlig vil gøre de rige landes museumsdirektører mere interesserede end overvejelser af ideel karakter.

Sidn 1964 er der ikke sket noget positivt i sagen. Unescos museumsblad ICOM News har haft en spredt diskussion om emnet, hvor synspunkter er lagt frem, men uden nye initiativer til at drive situationen ud af dødvandet.

Universitetsmuseet i Philadelphia har vedtaget kun at købe genstande, hvis herkomst kan bevises, foranlediget af en skandale i 1970 hvor museet i Boston indkøbte en stor guldskat, illegalt udgravet og udsmyglet fra Tyrkiet. Fun-

det hedder Bostonskatten nu; man aner ikke hvor den blev gravet op! Denne vedtagelse er jo blot det samme som Unescoresolutionen og altså ikke noget fremskridt.

Var det ikke på tide, at der skete noget positivt, og var det ikke tiltalende, hvis Danmark ville tage initiativet til en international samordning af disse ressourcer på den skitserede måde?

En samlet aktion selv fra et i denne sammenhæng ubetydeligt land som Danmark vil kunne betyde en tiltrængt moralsk støtte for de bedste kredse i de udnyttede lande. Lad os vedtage aldrig mere at købe ulovligt udførte antikviteter her til landet. Hvis det skal have nogen betydning, skal det ske nu!

Sagen har tilsyneladende ikke interesseret danske museer, i hvert fald ikke Nationalmuseet. Nu er sagen taget op igen af ICOM og ud over nye resolutioner, kommer der forhåbentlig snart mere aktive forholdsregler fra de enkelte medlemslande – heriblandt Danmark.

PS.

Siden jeg skrev denne artikel er der heldigvis kommet visse lyspunkter i situationen. Således har University Museum i Philadelphia vedtaget ikke at købe eller modtage ting, der kan mistænkes for at stamme fra illegale undersøgelser eller smuglerier. En tilsvarende erklæring er netop udsendt af Harvard Universitetet. Til gengæld er omfanget af tyverier fra museer og kirker, f. ex. i Italien taget til i katastrofalt omfang, og i Sydamerika viger deltagerne i de ulovlige transaktioner ikke tilbage for at myrde deres modstandere – de lovlige myndigheder eller tilfældige privatpersoner.

Om situationen i Amerika kan bl. a. læses i *Antiquitys* senere årgange, senest i vol. XLVI, no. 182 s. 90 ff. 1972.

Om Unescos holdning kan der læses i *Icom News*, også her er fremskridtene små og præget af kompromisser.

Alt i alt er der kun grund til en meget behersket optimisme og ethvert initiativ imod den ulovlige handel er påtrængt.

Et principielt indlæg

KNUD PRANGE: HVORFOR LOKALHISTORIE? *Lokalhistorisk Afdeling, København 1971, 32 s. Særpris 6,50 kr. (normalpris 9,75 kr.).*

Indvielsen af lokalhistorisk afdeling under Københavns Universitets historiske institut blev fejret bl. a. med udgivelsen af dette lille, smukt trykte skrift. Amanuensis Knud Prange har heri forsøgt at besvare flere væsentlige spørgsmål end det, titlen rejser; bl. a. hvordan bør lokalhistorie dyrkes? hvad er lokalhistorie i forhold til anden historie? Til dette kommer, at forfatteren gør anslag til at skildre baggrunden for den lokalhistoriske afdelings oprettelse og til at behandle tendenserne i de seneste årtiers lokalhistorie.

Det kan ikke undre, at meget på de få sider derfor må blive proklamationer og generelle vurderinger. Trods dette præges bogen af omtænksomhed, og læsningen vil være lønsom, fordi den giver anledning til mange principielle overvejelser.

For så vidt angår spørgsmålet i titlen, så giver skriftet vel nærmest tre svar: lokalhistorien kan øge kendskabet til den indre udvikling, den efterkommer et behov for at lære om hjemstavnens historie og endelig – det forekommer dog lidt uklart om det er et svar – vil lokalhistorien efterkomme nutidens særlige trang til at belyse samspillet mellem menneskene og deres nærmeste omgivelser.

Et spørgsmål, der optager megen plads, er: hvad er lokalhistorie? Dette besvarer Knud Prange faktisk ikke; flere gange er der optakt til et svar, men det udebliver. Man kan næppe fortænke forfatteren i dette, når han har stillet sig et andet hovedspørgsmål, og når man eftertænker, hvor kompliceret svaret må blive – og sæt det blev, at der ikke er noget der hedder lokalhistorie, i hvert fald ikke som særlig disciplin. Når Bernhardt Jensen i bogen »Da Århus var Hollywood« skriver om det århusianske filmselskab Fotorama, vil mange kalde det lokalhistorie; havde han i stedet skrevet om Nordisk Film i København, så vil næppe nogen kalde det lokalhistorie. Andre og måske bedre eksempler kunne vælges, når det gælder det forhold, at temaets stedbundethed har en tendens til at afgøre om noget er lokalhistorie. For at der skal være tale om en selvstændig disciplin må man imidlertid forlange, at der er tale om enten en særlig metode eller en særlig problemstilling. Hovedparten af den moderne lokalhistorie er da også blot retshistorie, økonomisk historie osv., der har søgt sig et mikroemne; og man skal i øvrigt ikke tro, at det bliver lettere eller kræver færre forudsætninger

eller nødvendiggør mindre specialisering end anden historie- og samfundsforskning.

Disse problemer drøfter Knud Prange ikke. Det er heller ikke nødvendigt for at begrunde behovet for historiske undersøgelser, der behandler deres emner lokalt afgrænset, eller for at vise, at det er nødvendigt med en særlig universitetsundervisning i udnyttelsen af det lokale kildemateriale.

Vagn Dybdahl

Historien – et opslagsværk

HISTORIEN. *Gyldendals opslagsbog. Red. af Rudi Thomsen. Gyldendal 1970. 1376 sp. + 47 s. 235 kr.*

Gyldendal har udsendt et meget digert værk, »Historien« på ialt 1376 spalter tekst og 47 sider register. Værket kaldes en opslagsbog og stoffet er fordelt under 516 opslagsord, der er ordnet alfabetisk. Efter omslagets hovedoverskrifter skal de dække religions- og kirkehistorie, socialhistorie, kunsthistorie, militærhistorie, storpolitik, historiske begivenheder, retshistorie, åndshistorie, nationshistorie, politik, statsret og økonomisk historie.

Det er altså ikke nogen helt sædvanlig historiebog, der her er udgivet, men et storslået forsøg på at skabe en saglig ordnet, overskuelig opslagsbog, hvor hvert enkelt opslag skal give en kortfattet, men alsidig oversigt over de enkelte emner. Antallet af opslagsord er derfor nok stort, men dog ikke uoverskueligt og de enkelte artikler er derfor som regel ikke helt korte som i et leksikon, men gerne på en eller flere spalter. Karakteristisk finder man normalt de længste stykker under opslag for de enkelte lande (f. eks. Danmark 30 spalter, England 23 sp., Grækenland 28 sp., Rusland 9 sp. og Sverige 10 sp.), mens de mere emnebestemte opslag gennemgående er kortere, (f. eks. aviser 4 sp. bibelkritik 1 sp., bondestanden 5 sp., fiskeri 1 sp., handel 7 sp. og reformationen 7 sp.). Kun i få tilfælde har man medtaget rent leksikalske forklaringer af fremmedord, der mere hører hjemme i et almindeligt leksikon (despoti, status quo o. lign.). Bogens vistnok længste afsnit finder man dog under et emnebestemt opslag, nemlig under opslagsordet »Storpolitik«, på i alt 110 spalter med 7 farvelagte og 7 sort-hvide kort. Dette afsnit er da også delt op kronologisk i 10 underafsnit og fordelt på 5 forfattere. (Det kan i denne forbindelse undre, at intet af kortene under »Storpolitik«, selv ikke i afsnittet »Storpolitik efter 1945«, viser andre verdensdele. Der er ganske vist i alt 31 henvisninger til andre kort rundt om i bogen, men af disse viser kun de 2 hen til verdenskort og kun 12 til kort over områder udenfor Europa, mens de resterende 17 henvisninger gjaldt kort over europæiske områder).

Det nye værk er redigeret af professor Rudi Thomsen, støttet af et »ekspert-råd« på 11 medlemmer og artiklerne er skrevet af ikke færre end 102 velkvalificerede medarbejdere, ikke blot faghistorikere, men også bl. a. arkæologer, bibliotekarer, etnologer, kunsthistorikere, officerer og teologer. De enkelte artikler er

således udarbejdet af en specialist inden for det enkelte felt. Kartograf Kaj Jensen har tegnet næsten halvandet hundrede klare og overskuelige kort, værkets eneste, men til gengæld velkomne form for illustration.

Det er klart, at man altid vil kunne diskutere, om man har fået de vigtigste opslagsord med og om forholdet mellem behandlingerne af dem er rimelig. Det forekommer imidlertid, som om det er lykkedes i forbavsende høj grad at få dækket alle emner, så man nemt kan nå frem til dem. Vigtigt er i denne forbindelse, at der ved et eller flere steder i hver artikel er føjet henvisningsord, så man kan følge emnet i flere afskygninger. Det må have været et meget stort arbejde at fastlægge alle relevante krydshenvisninger på denne måde, men der er ingen tvivl om, at det øger bogens anvendelighed kolossalt. I den forbindelse må det også nævnes, at det fortræffelige register giver mulighed for utallige indgange til værket, så man let kan finde frem til emner, der ikke har fået selvstændige artikler. Bogen bliver derved særdeles anvendelig, ikke blot for en snævert begrænset kreds, men for en meget omfattende skare af brugere. Man vil givetvis finde universitetsstuderende, gymnasielærere, folkeskolelærere, seminarielærere og amatørhistorikere blandt bogens kommende benyttede. At man så af og til ikke har helt let ved at finde det man søger, kan vel ikke undgås. Et opslag under »bystater« bringer ingen tilfredsstillende oplysninger om de italienske byrepublikker i middelalderen og henvisningerne efter artiklen viser kun til Grækenland og Romerriget. Eftersøgning under »Italien« giver en del mere, blot man ikke søger i middelalderafsnittet, men under »forfatning og administration« og under »økonomiske forhold«. Lidt supplerende oplysninger kan findes bl. a. under opslagsordene »Borgerstanden«, »Handel« og spredt under »Storpolitik«, men heller ikke disse afsnit er der henvist til. I registret er der til gengæld under Venezia 38 henvisninger, under Firenze 20 og under Genova 17. Men skal man lede så mange steder, går lidt af ideen med bogen jo tabt og i betragtning af, at »Hansaen« får 4 spalter og 1 kort, havde de italienske byer nok fortjent et afsnit. Man kan nok også undre sig over, at Trelleborg og tilsvarende anlæg overhovedet ikke nævnes under »Vikingetogterne«, men kun og uden henvisning hertil under »Danmark« i underafsnittet »Kulturliv i Middelalderen«. Fra »Assyrien« er der – korrekte – henvisninger til »Hurritterne«, »Kolonisation« og »Ægypten«, men ikke, hvad der var lige så rimeligt, til »Babylonien« eller »Mesopotamien«. Fra »Museer« henvises til »Hellenismen«, men ikke til »Renaissancen«. I forbindelse med behandlingen af enkelte lande bemærkes, at »Afrika« ganske vist har fået 18 spalter og to udmærkede kort, men Ægypten er det eneste afrikanske land med eget opslagsord. De sydamerikanske stater skal alle findes under »Latinamerika« (12 spalter og 2 kort), mens heller ingen af enkeltstaterne her har eget opslagsord. Alt i alt bør man nok til en ny udgave gøre krydshenvisningerne endnu mere omfattende.

Med fuldt overlæg har man udeladt biografier i det nye værk. Det er også klart, at en biografisk del ville have forøget materialet i en sådan grad, at det ikke kunne være i ét bind. Desuden kan man med rimelighed henvise til eksisterende biografiske opslagsværker. Lidt biografisk materiale er dog smuglet ind,

idet man under en række lande bringer stamtavler for f. eks. Oldenborgere, Glücksborgere og Bourbon'er, ligesom der er selvstændige opslag for bl. a. Habsburgere, Welfere og Wittelsbacher. Nogen særlig konsekvens i udvælgelsen er der tilsyneladende ikke, heller ikke når man har taget den svenske adelslægt Wasa med, men ikke andre skandinaviske adelsslægter. Det vil nok være en fordel, om man ved en nyudgave overvejede dels som tillæg at bringe regentlister a la Poul Holts årstalsliste, dels ved konsekvent at tilføje årstal ved samtlige navne i registret. Bogens praktiske anvendelighed vil blive tydelig forøget herved.

Til de mere kritiske bemærkninger til det ellers fortræffelige værk må sluttelig føjes en note om litteraturhenvisningerne. Man har åbenbart søgt at indskrænke disse til et minimum, helst kun én eller to efter hver artikel, men forbavsende ofte er det ene værk blevet et ældre arbejde. Enkelte forfattere har søgt at få ekstra henvisninger med direkte i teksten, men alligevel forekommer disse at være meget sparsomme. En blot beskeden udvidelse af de bibliografiske oplysninger med hovedvægten på de nyeste værker vil være en stor hjælp for brugeren.

Er der end kommet lidt kritiske bemærkninger med, bør det dog ikke overskygge den kendsgerning, at det med dette forsøg på en ny udformning af et historisk opslagsværk er lykkedes at skabe en håndbog, der med held henvender sig til et bredt klientel. Det vil hurtigt trods prisen blive et meget benyttet værk.

Jørgen Slettebo

Manuskripter i Viborg

HÅNSKRIFTSAMLINGEN. *Udgivet af Landsarkivet for Nørrejylland. Arkivregistraturer 2, Viborg 1969, s. I-XI, 1-156, stenc. 18,40 kr.*

Nærværende bog er officiel og derfor anonym. I modsat fald ville Poul Rasmussens navn have prydet dens titelblad. Det er nemlig denne myreflittige arkivar og fremragende forsker, der i embeds medfør har udfærdiget den foreliggende registrering og dermed afsluttet sin omordning og detailregistrering af det nørrejyske landsarkivs håndskriftsamling, som oprettedes af rigsarkivar Johan Hvidtfeldt, Jens Holmgaards forgænger som landsarkivar.

Det er jo et gammelt diskussionsemne mellem arkivarer og bibliotekarer, hvor håndskriftsamlinger og private papirer retteligt hører hjemme, og denne fortegnelse over »litterære håndskrifter og forarbejder til sådanne håndskrifter« m.v. (s. IX) tilføjer unægtelig debatten herom nyt materiale, så meget mere som flere af de registrerede samlingers ophavsmænd har fået deres skriftlige efterladenskaber delt mellem forskellige arkiver og biblioteker. Det er fortjenstfuldt, at man i H. Friis-Petersens tilfælde (s. 43 ff.) har henvist til såvel hans trykte arbejder som til hans papirer i Det kongelige Bibliotek o.a.st., således at man har tilvejebragt en oversigt over alle Friis-Petersens samlinger vedrørende dansk personal- og slægtshistorie, uanset tilhørsforholdet; disse henvisninger er for størstedelens vedkommende indsamlet af registrator Ib Simonsen.

Håndskriftsamlingen og dermed registraturen består af tre hoveddele, nemlig H 1) de større privatsamlinger, H 2 – H 7) de historiske og topografiske fag og H 8) andre fag; blandt privatsamlingerne skal her fremhæves slægten Worms samlinger og rektor A. Heises samlinger, samt blandt de lokal- og slægtshistoriske samlinger Jeppe Aakjærs, Chr. Heilskovs og H. Friis-Petersens (se ovenfor). Oversigterne over de større samlinger er forsynede med udmærket instruktive indledninger; dette gælder dog ikke P. Rasmussens samling, om hvilken det (s. 55) blot hedder, at den indtil videre kun er tilgængelig med arkivar Poul Rasmussens tilladelse.

Omend emner med tilknytning til Jylland selvsagt er dominerende, spænder registraturens indholdsoversigt langt videre. Det vil ofte lønne sig for benytteren at gå grundigt til værks ved eftersøgningen af et ønsket emne og bl. a. benytte de omhyggelige krydshenvisninger til de større samlinger (s. 136–145). I gruppen H 8 er benyttet »folkebibliotekernes ordningssystem« (s. X. Når indførelse i magi og spådomskunst (s. 129) som andre husråd er placeret under H 8(6) Praktiske fag (dec. 60 ff.), kunne man måske have valgt 39.3 Folketro), hvorimod man for de historiske og topografiske fags vedkommende har fulgt systemet i Landsarkivets bogsamling. Et forfatterregister er udarbejdet af Aase Rosenberg Rasmussen.

Der er grund til at lykønske arkivvæsenet til med denne registratur at have fuldført endnu et samvittighedsfuldt og nyttigt arbejde.

Svend Gissel

Helsingørs rådstuearkiv

SJÆLLANDSKE RÅDSTUEARKIVER INDTIL CA. 1868. FREDERIKSBORG AMT I. *Foreløbige arkivregistraturer udgivet af Landsarkivet for Sjælland m. m. København 1971. 210 s. 16 kr.*

Fornøden adgang til at søge frem til hjælpemidler er nødvendig for enhver skribent, der giver sig af med historiske emner, og lykkeligvis forbedres hjælpeapparatet fra dag til dag. En genstandsforsker vil utvivlsomt næsten altid kunne finde frem til sit materiale. Ethvert større kulturhistorisk museum har et sagregister, der i de allerfleste tilfælde vil være fyldestgørende. Naturligvis er vanskelighederne størst ved de små museer, hvor ting kan gemme sig i større eller mindre upåagtethed, men også her udføres der et stedse mere målbevidst arbejde for at bringe genstandene frem i lyset. Bibliotekerne har fra første færd forstået nødvendigheden af en omfattende registrering. Det moderne biblioteksvæsen er nået meget vidt på dette felt. For al nyere litteratur er en omfattende registrering forlængst gennemført. Af naturlige grunde må opgaven være såre vanskelig for de lærde bibliotekers ældre bestand, fordi materialet er så uhyre omfattende, at det må forekomme håbløst at komme igennem et effektivt registreringsarbejde.

At opgaven er allerstørst for arkivernes vedkommende, er der naturligvis ingen tvivl om. Materialet er her af et så overvældende omfang, at en gennemført registrering af alt arkivstof er utænkelig, og det er næppe heller nogen sinde faldet en arkivmand ind at ville gå i lag med et sådant arbejde, ligesom ingen vil falde på at forlange det af ham. Her må opgaven være at ordne arkiverne bedst muligt efter de ordningsprincipper, som har vist sig hensigtsmæssige og dernæst registrere i størst muligt omfang først i seddelregistraturer eller registraturer i protokolform, som bliver mere og mere almindelige, og af hvilke der findes talrige rundt omkring på statens og andre arkivers læsesale, men da det selvsagt er nyttigt for forskerne at kunne benytte registraturerne uden for arkiverne, udgives der efterhånden i stedse større omfang »vejledende arkivregistraturer« ved hjælp af hvilke forskeren vejledes til at søge frem til den arkivgruppe, hvor han har størst chancer for at finde frem til, hvad han ønsker.

Enhver arkivstuderende ved, i hvor stor gæld han under alle omstændigheder står til den tjenstgørende arkivar, for trods alt vil dennes personlige kendskab til arkivstoffet stadig være såre nyttig for ham og spare ham megen tid. Alle arkivarer kan naturligvis ikke være ens, og man kan ikke vente hos alle at finde den samme grad af service, men nærværende anmelder føler desuagtet trang til at takke arkivarstanden i almindelighed for den gode serviceånd, som er karakteristisk for danske arkivarer – den er grundlaget for enhver arkivars uddannelse.

Historikernes tal øges stærkt i vore dage både blandt faguddannede og blandt amatører, som mere con amore dyrker den historiske videnskab. Herved øges tallet af opgaver, som tages op, og behovet for registraturer accelereres. Der er derfor grund til at glæde sig over det beredskab, som især i den sidste menneskealder er skabt på dette område. Det gælder ikke alene de omtalte vejledende arkivregistraturer, men også de talrige historiske kildepublikationer og de mange håndbøger i historiske hjælpevidenskaber, som er fremkommet, og som i højeste grad har forbedret historikernes arbejdsstof.

Det uhyre arkivstof er dog stadig et problem, og som en yderligere håndsrækning er arkiverne i de senere år kommet ind på at udgive såkaldte »foreløbige« arkivregistraturer udsendt stencilerede. Denne udgivelsesform er mindre pretentiøs end den gamle, og man har større frihed over for udvælgelsen af de områder, som man agter at behandle på denne måde.

På få år har adskillige af disse foreløbige registraturer set lyset, udsendt såvel af rigsarkivet som af landsarkiverne. Landsarkivet for Sjælland m.m. har især taget sig af retsbetjentarkiverne indtil 1919, nogle fængselsarkiver, brandforsikringsarkiver, kirkebøger m. m., der alle er meget værdifulde arkivområder. På det seneste har landsarkivet begyndt at konkurrere med sine egne tidligere publikationer. I 1966 udsendte arkivet en »guide« for hele sit område, en bog som var ventet med længsel. Nu har det i stencileret form udgivet Helsingørs rådstuearkiv. Dette findes naturligvis også anført i den nævnte guide, hvor det fylder 2 af bogens 315 sider. I den seneste publikation er de oprindelige 2 sider blevet til 215. Man kan ikke ønske sig et bedre bevis for nytten af de »foreløbige« regi-

straturer end dette talforhold, selv om det må erkendes, at Helsingør rådstuearkiv er et af de bedst bevarede danske provinsarkiver.

For at få tilstrækkelig gavn af det anvendte proveniensprincip er det nødvendigt at give en nærmere forklaring til de enkelte kontorers forretningsområde og deres arkivaliers karakter. Det har man gjort meget ud af i denne publikation, således at de enkelte indledningskapitler giver en fremstilling af de forskellige forvaltningsområder: magistrat, eligerede borgere, borgerrepræsentation, kommunalbestyrelsen, det kommunale regnskabs- og skattevæsen, hospitalsvæsen, borgervæbning m.m. herunder den lovgivning og de reskripter, som var grundlaget for de forskellige forvaltningsgrenes arbejder, der går så meget i detaljer, at dette næsten i sig selv udgør en byhistorie. Hertil kommer fyldige oplysninger om arkivmaterialet også med angivelse af en lang række specielle emner. Brugen af arkivet lettes uhyre ved hjælp af disse. Det er af værdi, at man straks kan se (under no. 960), at der i fattigvæsenets kopibog for 1805–24 bag i bindet findes en oversigt over fattigvæsenets tilstand i 1811, fremfor at man møjsommeligt skal grave sig frem til det, og for at nævne et helt andet område er det fornøjeligt at erfare, at der under no. 362 findes et arkivlæg med oplysninger om højtideligheden på rådstuen i 1812 ved det for borgmester Bjørnsen i rådhusalen ophængte hædersminde, især når samme hædersminde endnu eksisterer i vore dage som et kunstnerisk meget værdifuldt oliemalet portræt af C. A. Lorentzen af Bertel Bjørnsen, der på byrådsalens væg kan iagttage sine kollegers gøren og laden inden for branchen i vore dage. Dette er kun to eksempler blandt talrige. Det vil let forstås, at lokalhistorikerens arbejde lettes umådeligt ved denne nye registrering, og man må oprigtigt håbe, at det vil gå op for de studerende ved Lokalhistorisk Institut, at Helsingør rådstuearkiv frembyder meget stof til behandling. I registraturen er tillige optaget oversigter over Helsingør bys pergaments- og papirsbreve i rådstuearkivet. Der findes et stikordsregister, der ikke giver sig ud for at være fuldstændigt, men dog har ca. 350 opslagsord. Registraturen er udarbejdet af arkivar Andreas Jørgensen i nært samarbejde med assistent, cand. jur. Steen Schaarup Jørgensen.

Det må desværre anføres, at selv om det bevarede arkiv er meget omfattende, er det trods alt ikke fuldstændigt. Desuden er der ved byskriverembedet i løbet af 1800-tallet foretaget i det mindste 3 omlægnings af arkivet. Arkivgrupper er derved blevet sammenblandet, og det er forståeligt, at landsarkivet i bogens forord har følt trang til at fremføre dette forhold, som arkivet er uskyldigt i. Anmelderen beklager, at han ikke rigtig kan finde ensartethed i den vejledende arkivregistrators og denne »foreløbige« registrators opgivelser af det helsingørske arkivstof, men han regner i øvrigt med, at det »foreløbige« i dette tilfælde er blevet det varige. Mon ikke landsarkivet bør henvende sig til Helsingør byråd og oplyse, at man gerne ser nye afgivelser af arkivmateriale, således at det vil være muligt for historikerne at følge byens historie op mod vor egen tid ved hjælp af en fortsættelse af den nu udsendte publikation, som betegner et så stort fremskridt i arkivets vejledning for sine besøgende.

Knud Klem

Nyt forskningsområde

ALLAN TØNNESEN: HELSINGØRS BOMÆRKER. Udg. af Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie, Kbh. 1968. 156 s. 32 kr.

Det er glædeligt, at et storværk som *Danmarks Kirker* på flere områder giver anledning til, at nye historiske marker tages under plogen. Et af de seneste betydningsfulde resultater heraf er *Allan Tønnesens* bog om *Helsingørs Bomærker*.

Karakteristisk nok blev den første større specialundersøgelse af danske bomærker – omfattende bomærkerne i Køge kirke – også gennemført af en kirkeværksmedarbejder, daværende stud. mag. nu forskningsbibliotekar *Kirsten Weber*. Det er højst påskønnelsesværdigt, at Allan Tønnesen her 20 år efter har taget tråden op og på grundlag af et tilsvarende, men unægtelig adskilligt bredere materiale er nået frem til en mere konsekvent gennemført systematik. Bogen indledes meget fornuftigt med en kort oversigt over bomærkeforskningen og en værdifuld gennemgang af de forskellige definitioner. Vi får derved klarhed over, hvad man sagligt og sprogligt bør forstå ved et bomærke. Der gøres rede for, hvad der skiller bomærkeforskningen ud fra heraldikken, og vi bliver belært om anvendelsesmulighederne for bomærker, såvel i dag som før i tiden. Sagt kort, så har man fra middelalderen og fremover opfattet et bomærke som et tegn bestående af enkle liniekombinationer – fortrinsvis rette linier – anvendt til at karakterisere enkeltpersoner med på steder, hvor alternativet ville være et navnetræk. Ud fra sådanne kriterier opfattes monogrammer og mærker med gengivelse af redskaber m. v. ikke som bomærker, men som våben.

Antallet af liniekombinationer er begrænset, visse former vil man støde på overalt inden for den europæiske kulturkreds, som anses for et naturligt afgrænset område. Tønnesen gør meget rigtigt opmærksom på, at når bomærker almindeligvis opfattes som en udpræget germansk foreteelse, hænger dette sammen med, at de fleste og betydeligste bomærkeforskere er tyskere, men at det ikke må overses, at bomærker hyppigt anvendes i latinske lande.

Det især fra fremmed heraldik velkendte fænomen med våbendifferentieringer forekommer også inden for bomærkerne og belyses her ved hjælp af stamtavlebrudstykker. I forbindelse med disse slægter, for hvilke der kendes bomærker i en eller anden form, berøres endvidere problemer angående adeliges brug af bomærker. For slægterne Lilliefeldt og Rosenvinge er dette emne yderligere behandlet af Allan Tønnesen i to artikler i *Heraldisk Tidsskrift*. Begge slægters adelskab var af ny dato, erhvervet via embedet som øresundstolder, navnene er senere konstruktioner ud fra adelsvåbnerne og for Lilliefeldts vedkommende aldrig benyttet. Mogens Jensen blev adlet 31. juli 1505 med en blå rose i hvidt felt og en hvid vinge i rødt felt. Peder Hansens adelsbrev fra 1474 er ikke bevaret, men det er karakteristisk, at han træffes med bomærkesegl sidste gang 1473, sidenhen altid med adeligt segl. Mens denne embedsadel fortsat anvendte tegnede bomærker, er det en ren undtagelse, at Villum Henriksen 1567 fører bomærkesegl.

Det er synd, at Tønnesen ikke har været opmærksom på Peder Hansens to for-

skellige bomærkesegl fra 1468 og 1473. I det helt taget ville stamtavlefragmenterne – hvor illustrerende de end er – have vundet i værdi, hvis brevstoffet havde været bedre udnyttet. Det er tydeligt, at Tønnesen er mere fortrolig med ting af museal interesse end med dokumenterne, således virker kildefortegnelsens gruppeinddeling af stof fra Rigsarkivet noget besynderlig, og materialet i Den Arnamagnæanske Diplomsamling er alt for lidt benyttet. For bogen som helhed er dette dog mindre væsentligt, da rygraden i arbejdet er de to bohavfortegnelser fra 1557 og 1559, da Helsingørborgerne måtte udlåne deres service til festerne i anledning af den sachsiske kurfyrstes besøg og Frederik II's kroning. På grundlag af disse lister og med udgangspunkt i Kirsten Webers gruppeopdeling har Tønnesen udformet sin typologi bestående af 4 hovedgrupper – alle med lodret hovedstav – hver opdelt i 10 undergrupper og en række smågrupper. I hver gruppe har Tønnesen ud over boskabslisterne indordnet så meget helsingørsk materiale, som han nu har kunnet lægge hånd på, og er nået op på et så imponerende tal som ca. 750 forskellige bomærker. Dertil er føjet to tillæg med monogrammer og genstands-bomærker, som trods definitionen alligevel er kommet med.

Skønt tyngdepunktet i Køgematerialet ligger væsentligt senere, findes der adskillige overensstemmelser mellem bomærkerne i de to byer. Det gælder f. ex. merkurstav i grupperne III og V, kors i gruppe IV og IX samt pil i gruppe III. Et yndet mærke (nr. 45), som bruges af 6 forskellige personer fra 1579 til midt i det 17. årh., kendes også fra Køge og er desuden anvendt i Helsingør så tidligt som 1473 af en magister Johan. Ud over dette og rådmænd Peder Hansens allerede nævnte bomærke har brevet af 7. marts 1473 yderligere 5 segl med bomærker, som ikke er repræsenteret i bogen, bl. a. et skråtstillet timeglas. Med listerne som centrum er det forståeligt, at det 15. årh. er blevet svigtet, selv om det er beklageligt, at den ældste fase ikke er kommet med. For tiden o. 1600 vil det også være muligt at supplere, da der bl. a. findes en del lensregnskabsbilag ældre end 1610. 1608 træffer vi således skipper Søren Rasmussen i Helsingør med et bomærkeskjold indeholdende en lodret og to vandrette kroge og samme år borger Jens Christensen med et mærke mage til byfoged Peder Villumsens (nr. 518); han kunne evt. være fader til brolægger Bent Jensen, nævnt 1639 med samme mærke. Sådan kunne man blive ved, men det er småtterier i forhold til de mange hundrede, som er kommet med.

For bogens værdi som håndbog er det et minus, at den mangler *indholdsfortegnelse* – her burde samfundets bestyrelse have vejledet den uerfarne, som kunne tro, at problemet var løst med det for alle personalhistorikere uundværlige *register*.

Bogens titel virker lidt vel kategorisk, men det er jo et af ungdommens privilegier. Selv om det sidste ord ikke er sagt om bomærker i Helsingør, kan vi glæde os over at have fået et godt stykke værktøj i hænde. Man må håbe, at det som andet godt værktøj må blive flittigt brugt til lignende undersøgelser for andre byers vedkommende, evt. også til et videregående studium af forholdene i Køge, hvor et omfattende dokumentmateriale kan sættes i relation til kirkebomærkerne.

Thelma Jexlev

Mere om jernalderen på Fyn

ERLING ALBRECTSEN: FYNISKE JERNALDERGRAVE IV. *Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm. Fynske Studier IX. Odense Bys Museer 1971. I. del tekst 302 s. og 87 fig. II del 323 tavler. 92 kr.*

1968 afsluttede dr. Erling Albrechtsen sin fremlæggelse af de fynske gravfund fra ældre jernalder med et svært bind, der omhandlede 3. og 4. årh. e. Kr. eller yngre romertid (som periodens tekniske navn er). (Anmeldt Fortid og Nutid XXIV, s. 437). Det blev omtalt i bogen, at en af gravpladserne var langt større end de øvrige, men at undersøgelserne endnu ikke var afsluttede, således at resultaterne kun hist og her kunne indarbejdes i redegørelsen. Der blev derfor lovet os en særlig publikation af dette fund. Den slags løfter er så nemme at slynge ud, men for en gangs skyld er det blevet holdt, og nu, bare tre år efter, ligger bogen på bordet. Alene det er en præstation.

Det nye bind IV har undertitlen »Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm«. For fagets folk er navnet velkendt, idet N. F. B. Sehested i 1870'erne foretog omfattende gravninger her og fik dem publiceret (1878 og 1884). Allerede dengang var pladsen blandt de største herhjemme, idet 376 anlæg fra romersk jernalder var blevet undersøgt og publiceret med en dygtighed, der overgik datidens mere officielle danske arkæologiske muligheder og evner. Sehesteds arbejder var langt forud for deres tid.

Vel var pladsen stor, men man havde ikke nogetsteds nået dens grænser. Det var derfor fristende at fortsætte, og da det viste sig muligt, tog Albrechtsen på Fyns Stiftsmuseums vegne et lykkeligt initiativ. 1959–1966 arbejdedes der energisk, og det lykkedes at få pladsen næsten helt udgravet dvs. med undtagelse af den stribe i kanten, hvor en moderne landevej har forsegleet den. Herved blev tallet af grave øget fra 376 til lidt over 2000; Møllegårdsmarken er fortsat det største gravfelt, man hidtil har kunnet undersøge herhjemme. Det er imidlertid ikke antallet af grave og mængden af lerkrukker, som tæller; gennem den praktisk talt fuldstændige undersøgelse har man mulighed for at kunne følge det samfund, hvis begravelser nu er registreret, behandlet og fremlagt på en udmærket måde. Her ligger bogens største værdi for moderne forskning, dvs. at også Albrechtsens gravning og publikation peger fremefter.

Ved første øjekast ser hele bogen konventionel ud. Det er den strengt taget også. Man får gravene beskrevet i et katalog, man ser planer over pladsen, man har et rigt illustrationsmateriale, og man får korte kapitler over gravformer, fundgrupper samt over pladsens betydning for fynsk jernalder. Arbejdet er smukt og velgjort, og især må de mange tegninger af sluttede fund fremhæves som et råmateriale, der kan komme talrige fagfæller til gode. Et arkæologisk materiale bør fremlægges grundigt og med mange billeder, og der er kun grund til at glæde sig over, at det praktisk og økonomisk har været muligt at give værket det udstyr, det har fået. Lad så være, at katalogen er ordnet på en temmelig upraktisk måde, idet gravene allerede her er sorteret efter perioder, således at man kan lede indtil

13 forskellige steder for at finde beskrivelsen af et fund, som man ud fra en af planerne ønsker nærmere orientering om. Problemet er trods alt til at overse.

Gravskikke i ældre jernalder på Fyn er efterhånden velkendt stof, og her bringer Møllegårdsmarken ikke mange nyheder. Ligbrænding er dominerende, og resterne af den døde samt af de ofte ødelagte gravgaver nedlægges i en grube (såkaldt brandplet) eller samles i en lerkrukke. Kun i få – forbavsende få – tilfælde gravlægges den døde ubrændt. Ud fra de enkelte grave og deres udstyr har arkæologen muligheder for at datere hvert enkelt anlæg. En sådan analyse er og bliver udgangspunktet for al videre bearbejdning af stoffet, og skal dette fremstilles overbevisende, må der udførlig dokumentation til i form af katalogisering, beskrivelse og mange illustrationer. Derfor er Albrechtsens nye bog i første omgang tung kost for den mere historisk interesserede forsker.

Gravpladsen på Møllegårdsmarken har været anvendt gennem ca. 600 år, sandsynligvis uden afbrydelse, og afspejler derfor ét samfunds historie i denne tid. Analyserer man nu, som forfatteren har gjort det, de enkelte grave og forsøger at angive deres tid så præcist som muligt, kommer der interessante ting frem. Ældst er nogle grave fra den del af førromersk jernalder, som ligger engang i 2. årh. f. Kr. (Forfatteren vil sætte dette tal til ca. 100 f. Kr., men få grave er klart ældre). Under alle omstændigheder har der kun kunnet registreres ca. 30 førromerske grave på hele pladsen. Gennem de næste århundreder (1.–2. årh. e. Kr.) stiger antallet, således at der bliver omkring mindst 120 anlæg pr. århundrede. I de to følgende afsnit af yngre romertid, som hver har haft en varighed af ca. 75 år, er tallet steget til omkring 300 grave pr. afsnit. I sidste periode, dvs. gennem måske yderligere 75 år (helt til sidst i romersk jernalder), er talt godt 600 grave. Fra den ældre germanske jernalder (efter ca. 400 e. Kr.) er der med sikkerhed kun én veldateret grav, dvs. at pludselig er man ophørt med at bruge pladsen. Her vil den opmærksomme læser hurtigt regne de nævnte tal efter og komme til knap 1500. Ganske rigtigt, fordi der er en gruppe på mere end 500 grave, som det ikke er muligt at datere så præcist, at man kan anvende dem på tilsvarende måde; men alt taler for, at disse grave hører til de samme århundreder, som er klart dokumenteret.

En kortlægning af så stor en gravplads kunne give oplysninger om gravenes alder ud fra deres placering. Man har andetsteds med held anvendt den metode, der kaldes »horisontal stratigrafi« (og som Albrechtsen foretrækker at omdøbe til planografi). Til al uheld viser de mange kort og planer, at gravpladsen her ikke er begyndt et enkelt sted og så breder sig regelmæssigt til én eller flere sider. Tilsyneladende – måske kun tilsyneladende – er fordelingen af grave i de enkelte tidsafsnit ganske planløs.

Albrechtsen anvender så nogle skønsmæssige beregninger over antallet af gravlagte individer i hver generation, tal, som både forfatteren og andre er klare over kun kan blive omtrentlige, men som svarer til, hvad andre har brugt ved tilsvarende studier. Resultatet af beregningen bliver, at der i førromersk tid højst har været et par familier (med gennemsnitlig 5 personer), at der i ældre romer-

tid må have boet 8–9 familier på stedet, og at dette antal så øges gradvis gennem yngre romertid for at kulminere med ca. 50 familier eller husstande i slutfasen. Disse tal er så klare, at selv de oplagte fejlkilder ikke påvirker hovedresultatet. Den tilsyneladende så store gravplads behøver med andre ord kun at repræsentere ét enkelt samfund. Fra en størrelsesorden af et par gårde er det vokset støt og roligt gennem de ca. 600 år for at kulminere med et antal beboere, som vil forekomme stort i oldtidens Danmark. Her bør man tænke på, at der i Nordvesttyskland er fundet ikke bare jernalder-gravpladser, men bopladser af en størrelse, som langt overgår, hvad man her har kunnet slutte sig til på Fyn.

Resultaterne fra Møllegårdsmarken afspejler i store træk, hvad det samlede fynske stof antydede. Man får en sikrere dokumentation af, hvorledes den ældre jernalders landsbysamfund kan have udviklet sig her. Sålænge vi kun har én fuldstændig undersøgt gravplads af denne størrelse, er det vel tidligt at drage for massive slutninger. Har denne ene landsby været noget usædvanligt, eller er der tale om en ganske almindelig oldtidslandsby fra denne del af Danmark? Bogen berører hermed noget centralt i den forskningsretning, som i udlandet og til en vis grad herhjemme har interesseret en række kolleger i de seneste år. Fra Jylland begynder enkeltheder at tegne sig og antyder et noget andet mønster for bebyggelsens omfang og kontinuitet. Skal vi videre med disse interessante problemer, er det undersøgelser og publikationer af type som Møllegårdsmarken, man skal satse på. Derfor viser Albrechtsens bog som allerede nævnt fremad.

I sin behandling for 15 år siden af fundene fra ældre romertid forsøgte Albrechtsen at kombinere historiske oplysninger med det arkæologiske fundstof. Både i sin disputats og nu her i den sidste store bog er denne tendens holdt stærkt i baggrunden, selv om forfatteren naturligvis stiller sig samme spørgsmål som andre før ham: hvorfor bryder denne og andre fynske gravpladser af et sted her omkring år 400 e. Kr.? Betyder det en udvandring fra øen? Forfatteren har sikkert ret i at være tilbageholdende, fordi tiden ikke er moden til at løse sådanne problemer. For en generation eller to tilbage var man i almindelighed ikke så forsigtig og skrev rask væk historie om Daner, Heruler, Angler, ja alle andre stammer og folkeslag med tilfældigt overleverede navne ud fra et arkæologisk kildemateriale. Historikeren venter vel, at man i dag med et langt større arkæologisk stof er i stand til at drage bedre og sikrere slutninger. Og det er fristende at gøre det. Men for disse dele af jernalderen er det nok rigtigt at sige, at der er et stykke vej igen, før sådanne studier bør tages op. En skønne dag lykkes det nok, men først skal der arbejdes meget og målbevidst fra arkæologernes side og ad de baner, som bl. a. Albrechtsen er slået ind på i sin sidste bog.

C. J. Becker

Stednavne og sproghistorie

LIS WEISE: EFTERSTILLET ADJEKTIV I DANSKE STEDNAVNE. *Akademisk forlag 1969. 233 s. 45 kr.*

Hovedformålet med denne disputats er at belyse de grammatiske og syntaktiske forhold, der knytter sig til visse sammensatte stednavne, og derved adskiller den sig fra de fleste andre stednavneafhandlinger, der først og fremmest har etymologisk og bebyggelseshistorisk sigte.

Det længste afsnit i bogen er naturligt nok kap. 2, hvor materialet fremlægges geografisk ordnet, og man tør sikkert hævde, at praktisk talt intet relevant stof er undgået forfatterens opmærksomhed. Derimod er der nok medtaget enkelte marknavne, der ikke har noget med emnet at gøre. På s. 47 opføres der således ikke mindre end fire eksempler på navnet Kroglange fra Vester-Flakkebjerg hrd., to i Høve sogn og et i hvert af de tilstødende sogne, Gimlinge og Ørslev. Det vilde være overordentlig påfaldende, om vi her havde samme substantiv med samme efterstillede adjektiv. Efter al sandsynlighed er der tale om et oprindeligt appellativ, måske en substantivering af et adjektiv *kroglang (jfr. det sønderjyske marknavn Langsmalle). Vi har formodentlig en parallel i navnet Krokelaंगा i Bohuslen; ifl. *Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän* 18 s. 249 er det navn på en lang og smal mose. Kroglange er et eksempel på, at det kan være vanskeligt at anvende marknavne, og især da løsrøvede former fra markbøgerne, ved sproglige (og kulturhistoriske) undersøgelser. Det er klart, at vi her har et meget vigtigt kildemateriale, men først når det er udgivet og bearbejdet, vil det kunne udnyttes fuldtud.

I forbindelse med materialefremlægningsen gives der i de fleste tilfælde en ganske kort tolkning af navnenes forled, oftest i form af en litteraturhenvielse, men princippet er ikke gennemført, og tolkningerne har for så vidt ingen betydning for problemstillingen og kunne godt være udeladt, og der skal ikke tages stilling til dem her.

Navne med efterstillet adjektiv har en ejendommelig geografisk udbredelse, idet de findes i Skåne og på Øerne samt i et område i det midterste Østjylland, de fleste af landsbynavnene her i en lille klynge på fire navne i Gerlev hrd.: Dalbyneder, Dalbyover, Udbyneder, Udbyover. Hvor gamle er de jyske landsbynavne af dette type? Ja, da de er så forholdsvis sjældne, taler sandsynligheden vel for, at de tilhører en tidlig periode af middelalderen. At ikke alle eksempler kan gå tilbage til vikingetiden eller endnu ældre tidsrum, viser navnet Permelille på Samsø (1424 Pelemarkællillæ), af landsbynavnet Pillemark. Dette er sikkert ikke ældre end middelalderen, da nordiske landsbynavne på -mark ikke forekommer i Danelagen, og denne datering stemmer med, at forleddet er det fremmede personnavn Pelæ. De yderst få jyske marknavne af typen tyder på den anden side på, at dannelsen af sådanne navne ikke fortsætter ud over middelalderen, men det må dog nævnes, at der i bondescenerne i *Comoedia de mundo et paupere* i Randershåndskriftet fra c. 1600 forekommer et Pøtten bløde som appellativ el-

ler fingeret stednavn (»havde jeg da søld mig i Pøtten bløde« er en eufemistisk omskrivning for »var jeg da gået på kro«).

Forfatteren antager ligesom Skautrup, at der er sammenhæng mellem det efterstillede adjektiv i stednavne og den efterstillede artikel i de appellativiske substantiver, idet udbredelsen af efterstillet adjektiv i jysk stort set svarer til udbredelsen af efterstillet artikel. Hun indvender dog mod Skautrups antagelse (Det danske sprogs historie I 147 f.) af efterstilling af attributive led som en af forudsætningerne for den bestemte artikels vedføjning til og fastvoksen ved substantivet, at typen substantiv + hin (hvoraf ifl. Skautrup den efterstillede artikel er opstået) + svagtbøjet adjektiv mangler i stednavne bortset fra det isolerede eksempel »Aa hyn helyæ« i Ringkøbing amt, der forekommer i nogle diplomer om samme sag fra årene 1451–57. Når pronominet, som artiklen er opstået af, bortset fra dette ene eksempel, mangler, er det svært at se, at navnetypen med efterstillet adjektiv skulde kunne bidrage til den efterstillede artikels opståen, men Lis Weise vil alligevel redde sammenhængen ved at antage, at stednavne af den omtalte type indeholder et »betydningselement af bestemthed«, der eventuelt kunde svare til den efterhængte artikel i appellativerne.

Uden at gå nærmere ind på denne betragtning vil anmelderen mene, at et fundamentalt problem, når man drøfter en eventuel sammenhæng mellem efterstillet adjektiv og artikelbrug, må være dateringen af den vestjyske foransatte artikel. Er den vestjyske artikelbrug et oprindeligt træk i den forstand, at den er lige så gammel som brugen af bestemt artikel overhovedet eller er det en nydannelse, sådan at også vestjysk engang har haft efterstillet artikel lige som resten af sprogområdet? Der har som bekendt været divergerende anskuelser på dette punkt, og man må vel sige, at den mest udbredte opfattelse er, at den foransatte vestjyske artikel er ældgammel: det er f. eks. Skautrups mening i Det danske sprogs historie. Forfatteren tager ikke klart stilling til spørgsmålet, men siger (s. 159), at »det lyder ganske rimeligt, at efterstilling ikke har kunnet nå at sætte sig fast i artikelbrugen, i hvert fald i visse dele af området (vel sagtens de sydligste), og at foransat artikel her har været fremherskende«. Efter min mening er det langt det sandsynligste, at den foransatte artikel er en novation og at hele det vestjyske område engang har haft efterstillet artikel ligesom dialekterne i hele det øvrige nordiske sprogområde. Man undgår derved at måtte forklare faktisk forekommende vestjyske genitiver i bestemt form som bysens og landsens som lån fra andre dialekter eller, hvor det drejer sig om stednavneforled af typen Kirkens-, Kongens-, som litterære dannelser. At ikke alle sådanne forled kan være »litterære« fremgår af, at der i Angel forekommer marknavne som Storkensrede og Virkensmaj (af virke »befæstning«); det vil være det simpleste at opfatte disse former som levn fra en ældre sprogtilstand med efterstillet artikel. Endelig må det bemærkes, at de ældste eksempler i kilder på vestjysk foransat artikel ikke er ældre end c. 1500. Jeg må derfor stille mig skeptisk over for tanken om en sammenhæng mellem efterstillet adjektiv og artikelbrugen. Det er vel rigtigt, at foransat artikel vilde udelukke brugen af efterstillet adjektiv, men

efterstillet artikel behøver ikke at betyde, at der også forekommer efterstilling af adjektiv, hvilket også bekræftes af forholdene i andre nordiske dialekter. De østjyske eksempler på efterstillet adjektiv kan simpelt hen være udtryk for den almindelige sproggeografiske sammenhæng mellem det midterste Østjylland og Sjælland, en sammenhæng, der forlængst er erkendt.

Efterstilling af adjektiv i stednavne trænges stærkt tilbage i tidens løb, og i en række interessante kapitler undersøges det, hvordan udviklingen fra efterstilling til foranstilling er forløbet i de forskellige egne. I kap. 8 drøftes de geografiske forskelle, der gør sig gældende. Forfatteren undrer sig over, at efterstilling spiller en meget ringe rolle i Holbæk amt i modsætning til Sorø amt, hvor der er mange eksempler på efterstilling i bebyggelsesnavne, og hun vil forklare den manglende efterstilling i Holbæk amt ved særlige bebyggelseshistoriske forhold. Hun mener, at delingen af eller udflytningen fra ældre landsbyer, der er en del af den reale baggrund for, at man adskiller i øvrigt enslydende navne ved et -lille, -magle, -nørre, -søndre osv., ikke har fundet sted så tidligt her som andre steder på Sjælland. At den sproglige tendens til efterstilling har været lige så stærk i Holbæk amt sluttes af, at typen med efterstillet adjektiv er repræsenteret ved flere marknavne. Ser man imidlertid bort fra de usikre eksempler (jfr. ovfr. om Kroglange), bliver der imidlertid ikke ret mange tilbage, og af dem er de to endda fra Samsø, altså fra jysk sprogområde, selv om Samsø under den gamle amtsinddeling var en del af Holbæk amt. Dem er der naturligvis ingen mening i at tage hensyn til, når man vil sammenligne Holbæk amt med Sorø. Efter min mening er det for dristigt af det forhåndenværende materiale at drage bebyggelseshistoriske slutninger. Jeg ville nøjes med at anlægge en almindelig sproggeografisk betragtning og fastslå, at tendensen til efterstilling er svag i Holbæk amt ligesom i de nærmest liggende dele af Østjylland.

Et andet bebyggelseshistorisk resultat når forfatteren til i kap. 10 (s. 184), nemlig at navne på -magle og -lille altid ligger ganske nær hinanden, mens andre navnepar med efterstillede adjektiver ikke behøver at gøre det. Hun drager heraf den slutning – om end udtrykt med en vis reservation – at der ved landsbyer på -lille og -magle er tale om udflytning fra eller deling af en større -by. Dette resultat har betydelig interesse for bebyggelseshistorien.

Bebyggelseshistoriske problemer kommer forfatteren også ind på i det sidste kapitel om bevaringsforholdet af efterstilling ved navne med forskellige efterled. Det konstateres, at der er særlig mange eksempler på -by med efterstillet adjektiv, skønt navnetypen langt fra er så talstærk som f. eks. -torp, og det forklares ved, at i landsbyer med efterleddet -by har der været mulighed for udflytning eller deling på et tidspunkt, hvor adskillelse ved hjælp af efterstillet adjektiv var den foretrukne navneskik. Da flertallet af navnene på -by stammer fra vikingetiden, må deling eller udflytning vel sagtens være noget senere og dermed også brugen af det efterstillede adjektiv. Der kan være noget rigtigt i denne betragtning, som heller ikke strider mod, hvad der ovenfor er sagt om de kronologiske forhold, men man må vel så tilføje, at muligheden for deling og udflytning hænger sam-

men med, at navne på -by gerne betegner store landsbyer og meget sjældent enkeltgårde. Der er dog også et andet moment, der må antages at spille ind. Navnene på -by er mere stereotype end de fleste andre typer af landsbynavne. Når man ser, hvad det er for navne, der har fået efterstillet adjektiv, vil man se, at det er navne som Brøndby, Dalby, Dråby, Lyngby, Sandby, Valdby osv., næsten alle sammen navne, der forekommer mange steder i landet. Det har været praktisk at kunne holde dem ude fra hinanden, og det er værd at bemærke, at navne på -by, specielt på Sjælland, hvor de er talrigst, også får tilføjelser af anden art end efterstillet adjektiv: Kongens Lyngby, Ruds Vedby, Slots Bjergby osv. Hvad specielt de ovfr. nævnte jyske navne på -by i Gerlev hrd. angår, ligger de ganske nær, og da der givetvis har været brug for at kunne skille Dalbyer og de to Udbyer fra hinanden, så har man udnyttet dialektens mulighed for anvendelse af efterstillet adjektiv.

De fremsatte indvendinger kan ikke rokke ved den hovedopfattelse, at bogen er et værdifuldt og originalt arbejde. Mange problemer er taget op til drøftelse – deriblandt også nogle, som af pladshensyn ikke kan omtales nærmere her – og selv om man ikke altid er helt enig med forfatteren, er hendes argumenter altid en grundig overvejelse værd.

Kristian Hald

Stednavnetekster

STEDNAVNE I TEKSTER. *Udg. af Institut for Navneforskning. I kommission hos Gyldendal. København 1971. 372 s. 115 kr.*

Det er en indlysende god idé – som det sker i denne bog – at sammenstille en række kilder fra det meget spredte område, der udgør kildematerialet til den sproglige disciplin, som hedder navneforskning (onomastik). Herved tilvejebringes der blandt andet et overblik, som det ellers kan være vanskeligt at få for den, som ikke er specialist på området.

Tekstudvalget er primært udgivet for at anvendes i universitetsundervisningen. Dette udelukker dog ikke, at bogen kan finde anvendelse på adskillige andre områder – blandt andet fordi en række øvrige videnskabsgrene uundgåeligt kommer ind på onomastiske emner – og det er grunden til, at den skal omtales her.

Som det fremgår af titlen, indeholder værket en række tekster, som har det tilfælles, at de indeholder en række *stednavne*. Man har altså valgt at koncentrere sig om den ene halvdel af navneforskningen, nemlig stednavne, mens man har set bort fra den anden halvdel, personnavne.

Det er vel ønsket om at præsentere en så fyldig kildesamling, som det er muligt, der har bevirket, at man har opretholdt den i forskningen traditionelle adskillelse mellem stednavne og personnavne, som dog på mange måder er ufrugtbar. (Formodentlig vil fremtiden i højere grad end forskningshistorien betone, at

navneforskningen er en enhed af stednavne og personnavne). Jeg finder derfor, at det ville være en god idé, hvis dette bind stednavnekilder senere bliver suppleret med en tilsvarende samling personnavnetekster.

Tekstudvalget er i enhver henseende fyldigt. Geografisk omfatter det det gameldanske landområde samt Danelagen og Normandiet. Også tidsmæssigt spænder det vidt, idet det begynder med Jordanes ved midten af 500-tallet og slutter med en af Klaus Rifbjergs fædrelandssange fra 1967! Det er naturligvis morsomt at se, at også skønlitterære tekster – repræsenteret er Heiberg, Blicher og Rifberg – kan anskues fra en onomastisk synsvinkel. Fagmanden vil dog først og fremmest glæde sig over i dette bind at have samlet en række hovedkilder som for eksempel diplomer, jordebøger, tingbøger, markbøger, kort samt filologiske optegnelser. (Blandt disse centrale kilder savner jeg kun en enkelt, K. J. Lyngbys optegnelser fra midten af 1800-tallet, der til gengæld er så vigtige, at de vanskeligt kan udelades, så meget mere som de aldrig er offentliggjort).

Som ovenfor sagt er bogen i første række tænkt anvendt i universitetsundervisningen. På ét punkt forekommer det mig, at den i så henseende måske ikke ganske opfylder de ideale krav. Ved håndskrevne kilder som diplomer, jordebøger, matrikler osv. ville det have været ønskeligt, at man både havde haft faksimile af originalteksten og læsningen (tolkningen) af denne. Kun det sidste forekommer her. Jeg ved vel, at dette ville have ført til at tekstudvalget – af økonomiske grunde – ville være blevet væsentligt mindre, og at bogen selv efter dette ville være blevet fordyret betragteligt, men jeg mener alligevel ikke – så langt min erfaring med undervisning i navneforskning rækker – at jeg ganske kan fravige dette synspunkt.

Med de her nævnte modifikationer er udgivelsen af denne samling stednavnetekster – efter min vurdering – resultatet af et dygtigt gennemført og prisværdigt initiativ, som er af betydning ikke blot for onomastikken.

Bent Søndergaard

Nordiske navne i Danelagen

GILLIAN FELLOWS JENSEN: SCANDINAVIAN PERSONAL NAMES IN LINCOLNSHIRE AND YORKSHIRE (= *Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning Nr. 7*) Kbh. 1968. Akademisk forlag. 108 + 374 s. 72 kr.

Gillian Fellows Jensens disputats er en meget stor bog – næsten 500 sider – men den har også et stort og betydningsfuldt emne. Geografisk omfatter dens område henimod halvdelen af Danelagen, og da de to grevskaber hører til de egne, hvor den nordiske bosættelse i vikingetiden har været stærkest, det gælder især om Lincolnshire, er det utvivlsomt langt mere end halvdelen af den nordiske befolkning i England, der har boet i disse egne.

Et af bogens formål er at belyse den geografiske fordeling af det nordiske ele-

ment i navneforrådet, og her har det været en vanskelighed, at det faktisk overleverede kildemateriale ikke har været tilgængeligt for forfatteren i samme udstrækning fra hele området. En meget stor del af de skandinaviske personnavne kendes kun som forled i stednavne, og for Yorkshires vedkommende er disse udgivet af Hugh Smith i serien *English Place-Name Society*, hvor de fylder ikke mindre end ti bind. Ikke alle dele af grevskabet er dog behandlet med lige stor udførlighed. *Yorkshire East* og *North Riding* fylder hver et bind, men *West Riding* alene syv bind, hvortil kommer et registerbind. En tilsvarende udgave foreligger ikke af *Lincolnshires* stednavne. Af bebyggelsesnavnene, for så vidt det ikke drejer sig om navne på forsvundne lokaliteter, er de fleste ganske vist medtaget i *Eilert Ekwalls Oxford Dictionary of English Place Names*, og forfatteren har også haft adgang til tre utrykte disputatser om stednavne i *Lincolnshire*, men en meget stor, formentlig den største, del af det overordentlig rige middelalderlige marknavnestof fra dette grevskab har ikke været tilgængeligt for hende.

Man kan naturligvis stille det spørgsmål, om forfatteren ikke burde have foretaget selvstændige excerpter af person- og stednavne fra utrykte kilder, specielt fra de mange endnu utrykte cartularier fra *Lincolnshire*. Det er dog klart, at det vilde have medført adskillige års ekstra arbejde, om det blot nogenlunde let tilgængelige utrykte stof skulle have været udnyttet. Alene dateringen af de som oftest udaterede middelalderlige diplomer ville have været særdeles tidkrævende. Efter anmelderens skøn ville inddragelsen af selv et meget stort utrykt materiale heller ikke i væsentlig grad kunne forrykke det billede, afhandlingen tegner af det nordiske navnestof i området, men det er på den anden side klart, at et sådant materiale ville få enkelte navnes geografiske udbredelse til at fremtræde tydeligere, og der ville også være kommet nogle nye nordiske navne til. F. eks. kan det nævnes, at mandsnavnet *Snæbjorn*, der i bogen kun er opført fra *Yorkshire*, også har eksisteret i *Lincolnshire*, idet det indgår i marknavnet *Sneberndaile*, der findes i *Kirkstead-cartulariet* fra dette grevskab, og at et ellers ukendt nordisk mandsnavn **Valgrípr* må antages at indgå i navnet *Walgríphau* i *Goxhill-cartulariet*, ligeledes fra *Lincolnshire*.

Hvad de trykte kilder angår, er der næppe overset noget af større betydning. Dog kunne *Bridlington Cartulary* ed. W. T. Lancaster 1912 være udnyttet; udgaven er næppe alt for pålidelig, men den indeholder en del nordisk sprogstof. Også i tidsskriftet *Lincolnshire Notes and Queries* og i andre lokale publikationer findes der materiale, der havde været værd at gennemgå. Excerpteringen af kilderne standser ved ca. 1250, og det er også rigtigt, at de nordiske personnavne forsvinder omtrent på denne tid. Ved at gå længere ned i tiden, ville man formentlig ikke finde nye nordiske fornavne, men også efter den tid ville man kunne finde tilnavne, dannet af nordisk sprogstof. Det er dog klart, at en begrænsning også her er nødvendig, og tidspunktet 1250 er rimeligt.

Værket består af to hovedafsnit, en generel indledning i fire kapitler (s. I–CVIII) og en alfabetisk ordnet navneordbog (s. 1–374). Efter en kort introduktion til emnet i kap. 1 følger et kap., om danske og nordmænd i *Lincolnshire* og

Yorkshire, hvor der først gøres rede for den historiske baggrund og derefter for udbredelsen af de skandinaviske stednavne og personnavne. Det viser sig, at de typisk østnordiske personnavne er temmelig jævnt fordelt mellem Lincolnshire og Yorkshire, men nogle er dog mere almindelige i det førstnævnte grevskab. Det er også hvad man ville vente, idet stednavne viser, at den nordiske bosættelse her i hovedsagen var af dansk nationalitet.

I begyndelsen af kap. 3 foretages der en inddeling af de nordiske personnavne i forskellige grupper eller typer efter dannelsesmåde og betydningsindhold. Forfatteren opererer med tre typer: 1) sammensatte navne, 2) oprindelige tilnavne, 3) kortnavne, dannet til sammensætningerne, enten i form af afledninger til disses for- eller efterled med suffikserne -i (mandsnavne) eller -a (kvindenavne), subtraktionsdannelser, bestående af for- eller efterled uden suffiksafledning, sammentrækninger fx. Trútr, måske af þorgautr) og endelig ing-afledninger. En sådan inddeling virker dog noget kunstig, og der vil være mange tvivlstilfælde. Efter anm.s mening må man først og fremmest skelne mellem fornavne (døbenavne) på den ene side og tilnavne på den anden. En simpel inddeling af fornavnene er derefter: 1) sammensatte navne, 2) usammensatte navne, 3) hypokoristiske dannelser (kortformer) til de to første grupper. Vil man også inddele tilnavnene i forskellige grupper, kan man bl. a. udskille dem, der er oprindelige fornavne, fx faderens navn (s. XXX nævnes et eksempel på, at samme mand betegnes som Robertus Toke og Robertus filius Toke), men der er naturligvis mange inddelingsmuligheder.

Indvendingerne mod forfatterens inddelingsprincip udelukker ikke, at det rent praktisk kan bruges, når man vil illustrere bevægelserne i navneforrådet og specielt forholdet mellem sammensatte og usammensatte navne. Forfatterens undersøgelse af disse forhold er noget af det mest værdifulde i afhandlingen. En analyse af de personnavne, der indgår i 251 stednavne på -by, repræsenterende det ældste lag i den nordiske bosættelse, viser at 28 % indeholder sammensatte personnavne, 61 % usammensatte navne (af forfatteren opfattet som oprindelige tilnavne) og 8 % kortformer af skandinavisk oprindelse. Blandt de skandinaviske navne, der er direkte overleveret i kilder fra tiden mellem ca. 950 og 1065, er der derimod langt flere sammensætninger (54 %) end usammensatte navne (37 %), og også i den følgende periode, fra ca. 1066 til 1150, har de sammensatte navne en stærk overvægt (55 % over for 38 %). Antallet af sammensatte navne falder derefter stærkt i perioden ca. 1151–1250 (48 % mod 42 % usammensatte i tiden ca. 1151–1200 og henholdsvis 43 % over for 47 % ca. 1200–1250). Et meget stort antal af de personnavne, der indgår i stednavne på -by eller med andre efterled, er ikke direkte overleveret i Domesday Book 1086 og det rige kildemateriale fra den følgende tid, og selv om noget kan bero på tilfældigheder i overleveringen – nogle af disse navne kan påvises i kilder fra andre egne af Danelagen – er det tydeligt, at der i århundrederne efter den nordiske bosættelse er sket store ændringer i det nordiske navneforråd både med hensyn til de faktisk forekommende navne og med hensyn til hvilke typer, der var de foretrukne.

Kap. 4 »The representation of Scandinavian names in the English sources« følger ret nøje opstillingen i det tilsvarende kapitel i v. Feilitzen: *The pre-conquest Personal Names of Domesday Book* fra 1937, hvad der er praktisk, fordi *Domesday Book* også er en hovedkilde for nærværende afhandling og ligesom de yngre kilder præget af skrivers anglo-normanniske sprogform. Kapitlet er et nødvendig led i undersøgelsen, men bringer ikke noget væsentligt nyt til belysning af nordisk eller engelsk sproghistorie, og kun i ganske enkelte tilfælde giver sprogformen en vis motivering for den antagelse, at et skandinavisk navn kan være indlånt senere end hovedmassen.

Bogens tyngdepunkt er afgang 2. del, den kommenterede materialesamling, hvor ikke alene de direkte overleverede personnavne er optaget, men, som ovenfor nævnt, også dem, der indgår i stednavne. Inddragelsen af stednavnestoffet har haft en væsentlig betydning, men har også medført visse skavanker. Forfatteren har følt sig forpligtet til at medtage praktisk talt alle stednavne, der i Hugh Smiths store værk om stednavnene i Yorkshire er antaget at indeholde et nordisk personnavn, selv hvor denne antagelse hviler på et nok så spinkelt grundlag, det gælder bl. a. nogle af de marknavne, der måske kun optræder en enkelt gang i en middelalderlig kilde og derfor ikke kan tolkes med sikkerhed. I adskillige tilfælde er stednavneudgavens forbehold oven i købet fjernet, hvor der havde været al mulig grund til at understrege dem. Nogle eksempler skal her anføres på navne, der efter anm.s mening kræver en anden tolkning; de anføres under bogens opslagsformer.

Blæingr. Herunder anføres tilnavnet Bleyn (York 1219), men skrivemåden kan næppe forenes hermed. Det mest nærliggende er vel, at tilnavnet er identisk med oldeng. blegen(e) »byld«, moderne eng. blain (dansk blegn er samme ord, men det eng. ord er ikke lånt fra nordisk). Et ord med en sådan betydning vil være velegnet som tilnavn.

**Haukreiði.* Af dette ukendte personnavn, der opfattes som et oprindeligt tilnavn (»ready as a hawk«), tolkes et marknavn Haukeraytheke, der nævnes i en kilde fra 13. årh. Den forklaring, der lige lige for, er at forleddet er det nordiske ord høgerede. Efterleddet er nordisk kær, der i gamle stednavne ofte betyder krat eller lign.

Imer. Dette navn forklares som en mulig kortform af Ingimarr. Forfatteren har muligvis fået ideen fra Danmarks gamle Personnavne, der har enkelte eksempler på, at dette navn skrives Imer i jyske kilder fra 15. årh., men deraf kan man ikke slutte, at en lignende overgang er mulig i en engelsk kilde fra 1202.

Lúsi. Et sådant navn, overleveret én gang som tilnavn i vestnordisk, antages at indgå i Loose Howe, navn på en gravhøj i Yorkshire (c. 1200 Lushou). Som en alternativ mulighed nævnes dog insektnavnet lus, og det er åbenbart den rigtige forklaring; jfr. det almindelige danske Lushøj.

Maurr. Antages at indgå i Mourethwait (sål. slutn. 12. årh.) i Yorkshire; jfr. vestnordisk Maurr »myre« som tilnavn. Der er imidlertid ingen grund til, at regne med et personnavn her. Langt sandsynligere er det, at det simpelt hen er

insektnavnet, der indgår; et Maurtveit forekommer også i Norge. Det interessante ved navnet er, hvad forfatteren ikke gør opmærksom på, at vi her har forleddet i den vestnordiske, ikke den østnordiske form.

**Sjónr*. Personnavnet nævnes som en alternativ mulighed til forklaring af navnet Shunner Howe (13. årh. Senerhou) ved siden af den af Ekwall fremsatte tolkning af navnet som et **Sjónarhaugr* »udsigtshøj«. Et personnavn **Sjónr*, dannet til *sjón* »syn«, en en umulig dannelse (selv om vestnordisk kender et svagt bøjet *Sjóni* som fingeret navn og tilnavn), og Ekwalls tolkning forekommer indlysende rigtig, jfr. dansk Synebjerg.

Som eksemplerne viser, er en del af de personnavne, man har villet finde som forled i stednavne, problematiske. Forfatteren har en alt for stærk tendens til at foretrække et personnavn for et appellativisk forled, og der er også en for stærk tendens til at foretrække et nordisk fremfor et engelsk forled i marknavne, hvis efterled er nordiske. Mange af de almindelige nordiske ord i engelske marknavne, -beck, -holm, -ker osv., må tidligt være optaget som låneord i engelsk, og kan derfor lige så vel sammensættes med engelske som med nordiske personnavne eller appellativer.

Selv om der kan rejses indvendinger mod enkeltheder i afhandlingen, og selv om der kunne have været forsøgt en skarpere skelnen mellem det norske og det danske element i navnestoffet, er afhandlingen dog særdeles værdifuld. Værdifuld først og fremmest ved den meget store udvidelse af vort kendskab til nordiske personnavne i Danelagen og dermed til nordisk navneskik overhovedet. Sammenlignet med dens forgængere, Björkmans to bøger »Nordische Personennamen in England« (1910) og »Zur englischen Namenkunde« (1912) indeholder den – skønmæssigt anslået, idet der både hos Björkman og her er mange usikre eksempler – dobbelt så mange skandinaviske personnavne, selv om den kun omfatter en del af Danelagen. Mange af de nye navne, der fremdrages, er utvivlsomt nydannelser, der har fundet sted i Danelagen, men andre må være medbragt fra hjemlandet, selv om de ikke er påvist der på grund af de gamle kilders sparsomhed. Det personnavnemateriale, der er fremdraget, er også et vigtigt grundlag, sammen med stednavne og låneord, når man søger at opnå en dybere indsigt i den nordiske bosættelses udbredelse og karakter i England. Historikerne skal nok vide at bruge det i den stadig aktuelle diskussion om disse problemer. – Man må håbe, at forfatteren med sin store energi og arbejdskraft vil gå videre med udforskningen af det nordiske navnestof i andre dele af England. Et stort stof vil der, som det fremgår af Stentons indledning til »Danelaw Charters«, især være at finde i grevskaberne syd og vest for Lincolnshire: Norfolk, Derbyshire og Leicestershire.

Kristian Hald

Nyt og gammelt om Roskilde

ARTHUR FANG: ROSKILDE. *Fra byen og dens historie. II. bind. Udgivet af Historisk Samfund for Roskilde Amt. Roskilde 1970. 252 sider. 48 kr.*

I 1945 udsendte Arthur Fang en bog om Roskildes historie, som han uforsigtigt benævnte *bind I*. En og anden har vel tvivlet om, at værket ville blive fortsat, men nu – 25 år efter – foreligger *bind II*, og lad det straks være sagt, at det er akkurat lige så velskrevet og frisk som sin forgænger, der i dette tidsskrift med rette blev betegnet som et forbilledligt arbejde. Arthur Fang kender ikke blot sin by som ingen anden, han er også en livfuld og helt igennem vederhæftig skribent. Ordene vejes nøje, uden at fremstillingen lider derved. Det er populær historieskrivning på et højt plan.

Bogen har 17 vel afrundede kapitler, hvert af dem et lille essay med emne i Roskildes historie. I *bind I* var domkirken i centrum. Den må selvsagt også danne baggrund for mange af beretningerne i det foreliggende *bind*, men i øvrigt er det livet i købstaden, der denne gang er hovedemnet. Mange ulykker er siden reformationen væltet ind over byen. De svenske soldaters hærgen under Karl Gustavs-krigene. De katastrofale bybrande i 1731 (hvorom Fang klogt lader sin datidige kollega ved Københavns Post-Rytter tale) og i 1735, da natmandsdrengen Nicolai Christian tog hævn for godtfolks foragt ved at stikke ild på byen. Et ejendommeligt kapitel er spaniolernes opstand i 1808, der kunne have fået alvorlige følger for byen, men afbødedes ved en usædvanlig konduite hos en af pladskommandanterne.

Af stor interesse er beskrivelsen af borgerslægter i Roskilde. Med udgangspunkt i Gert Kræmmers prægtige epitafium i Domkirken fortælles om 1600-tallets handelsmænd, og et andet essay handler om købmandsfamilierne Borch, Kornerup og Brønne, der kom til at betyde så meget i byen, at de »så at sige var Roskilde«. Det er et smukt minde, Arthur Fang her har sat disse slægter. Om komponisten C. E. F. Weyse, der trivedes så godt i dette milieu, kunne der uden skade være skrevet meget, meget mere.

I bogen er der blevet plads til en omhyggelig gennemgang af Roskildes mange gamle kildevæld og de ti vandmøller, som hentede deres kraft fra disse kilder. Det er godt at se dette materiale i sammenhæng. Bogen er velillustreret, og Arthur Fang har ikke mindst draget nytte af Kr. Hudes smukke fotografier. Man kunne nok have ønsket mere udførlige billedtekster og en nøjere angivelse af billedernes proveniens.

Bind II slutter stort set ved år 1900. I en række mindre skrifter og artikler andetsteds har Arthur Fang dokumenteret, at han også har meget at fortælle fra de mange år, han selv har levet i byen. Anmelderen nærer det ubillige håb, at den 89-årige forfatter vil samle sine erindringer og fortælle os om Jacob Kornerups, Kr. Hudes og Gustav Wiedes Roskilde, som han selv har oplevet. Her er rigeligt stof til *bind III*!

En tilføjelse: Udsendelsen af *bind II* har skabt en så stærk efterspørgsel efter

det forlængst udsolgte bind I, at Historisk Samfund for Roskilde Amt har ladet dette genoptrykke. Det kan erhverves for 55 kr. og er rigeligt hver krone værd.

Olaf Olsen

Sønderjyllands økonomiske udvikling efter genforeningen

HELLE ASKGAARD: DEN SØNDERJYSKE INDUSTRI UDVIKLING FRA 1920 TIL 1970. *Kulturgeografiske skrifter* bd. 8, C. A. Reitzels forlag, København 1970. 255 s. + 24 tavler, 60 kr.

Industrihistoriske undersøgelser har hidtil hørt til sjældenhederne her i landet. Det er derfor meget glædeligt, at Det Kongelige Danske Geografiske Selskab har taget initiativet til udgivelse af historikeren Helle Askgaards guldmedaljeafhandling om den sønderjyske industri 1920–70. Der skildres her en vigtig side af det fænomen, man kan betegne som selve genforeningsprocessen. Denne proces har historikerne hidtil næsten udelukkende betragtet på det politiske plan. Selvfølgelig har der ikke manglet forståelse for sammenhængen mellem den økonomiske og den politiske udvikling, men interessen har på det økonomiske område indskrænket sig til landbrugets problemer i mellemkrigstiden. Den foreliggende bog med dens skildring af Sønderjyllands udvikling fra et overvejende agrarsamfund til en landsdel med en industrialiseringsgrad på højde med det øvrige Danmarks udfylder derfor et hul i vor viden, og den gør det på særdeles kompetent vis.

I indledningen og i et appendiks redegøres for kildematerialet og de særlige problemer, der knytter sig til udnyttelsen af det. Blandt de vigtigste kilder kan nævnes erhvervstællingerne 1925, 1935, 1948 og 1958, der viser udviklingen målt på antal beskæftigede pr. virksomhed. I denne forbindelse kan fremhæves, at forfatteren i kap. IV godtgør, at den industrielle udvikling kan beskrives næsten lige så dækkende ud fra virksomhedernes strømforbrug som ud fra oplysninger om antallet af beskæftigede. Man kan altså med fordel kombinere begge metoder, som forfatteren gør det for tidsrummet 1958/59–1967/68. Desuden bruges den årlige produktionsstatistik. Primærmaterialet mangler her for flere år, især må man beklage kassationen af materialet fra besættelsesårene. Med stor kritisk sans redegør forfatteren for vanskelighederne ved udnyttelsen af erhvervstællinger og produktionsstatistik. De består bl. a. i, at der i tidens løb er sket ændringer i beregningsgrundlaget.

Da produktionsstatistikken fra 1948 var den seneste tælling med oplysninger om hver enkelt virksomhed i landsdelen på samme tid, tog forfatteren i 1968 det betydelige initiativ selv at foranledige udsendt 400 spørgeskemaer til sønderjyske erhvervsvirksomheder. Herved tilvejebragtes det materiale, der har gjort det muligt at føre fremstillingen frem til 1970 på betryggende vis.

Derimod er materialet spinkelt, når forfatteren skal redegøre for udgangspunktet, tiden omkring 1920. Hun må derfor indskrænke sig til kort at ridse situatio-

nen op: landbruget var det altdominerende erhverv og industri og håndværk spillede langt fra samme rolle som i det »gamle land«. Endelig var landsdelen blevet økonomisk udmarvet under verdenskrigen og tiden derefter. Det skal dog nævnes, at forfatteren har fundet frem til flere breve og skrivelser fra 1920–21, der glimrende belyser det sønderjyske erhvervslivs vanskeligheder ved omstillingen til det danske marked. Flere oplysninger om industriens forhold under det preussiske styre ville sikkert have kunnet tilføre fremstillingen yderligere perspektiver, når udviklingen i 1920-erne skulle skildres, og det kunne måske have været fristende forsøgsvis at inddrage den sidste preussiske bedriftstælling fra 1907 til sammenligning med erhvervstællingen i 1925. Men for det første har de to tællinger næppe anvendt samme beregningsgrundlag, for det andet er de preussiske tal efter de gamle kredse, de danske efter de nye amter fra 1920, hvilket langt fra er det samme. Det må derfor siges at være både forståeligt og forsvarligt, når forfatteren helt har afstået fra at anvende eller kommentere 1907-tællingen.

Efter en analyse af befolkningsudviklingen samt af transportmidlernes og de offentlige værkers udvikling – vigtige forudsætninger for industrialiseringen – følger bogens hovedafsnit om den industrielle udvikling 1920–70. I de første tyve år efter genforeningen var der ikke tale om nogen stærk vækst i den sønderjyske industri, i forhold til udviklingen i det øvrige land var der tværtimod tale om stagnation. Først efter besættelsen begyndte væksten i industrialiseringen for alvor, og den sønderjyske industri har siden da tiltaget sig en stadig større andel af landets samlede industri. Med hensyn til den branchemæssige sammensætning begyndte allerede i 1920-erne den udvikling, der har medført, at sammensætningen af den sønderjyske industri nu stærkt nærmer sig gennemsnittet for det øvrige Danmark. Nu dominerer jern- og metalindustri (Danfoss), i 1920 nærings- og nydelsesmiddelindustri, samt sten-, ler- og glasindustri. Udviklingen anskueliggøres ved en udførlig gennemgang af forholdene i de enkelte brancher, først de gamle industrier, oprettet før 1920, derefter de senere, branche for branche. Når man betragter udviklingen som helhed, er det forresten slående, i hvor høj grad der er tale om et kronologisk sammenfald mellem udviklingen i Sønderjyllands politiske integration i det øvrige Danmark og den erhvervsmæssige integration.

Derefter beskrives købstædernes industri mere indgående i et kapitel for sig, og der fortsættes med tværgående analyser af nogle udvalgte emner bl. a. spørgsmålet, om den nye grænse i 1920 bevirkede flytninger og nylokaliseringer af industrivirksomheder. Til slut behandles ganske kort spørgsmålet om det offentlige indflydelse på den industrielle udvikling. Dette emne vil utvivlsomt kunne friste fremtidens historikere til en mere indgående undersøgelse, især da den offentlige støtte til erhvervslivet på visse tidspunkter kan ses under en national synsvinkel.

Som helhed kan man sige, at Helle Askgaards bog præges af forfatterens overordentlig veludviklede kritiske sans ved behandlingen af kildematerialet, af en helt igennem forstandig fremstillingsform og en stadig omhu for hele tiden at drage

alle konklusioner af materialet og omhyggeligt sammenfatte dem efter hvert afsnit. Der er ingen tvivl om, at bogen vil være uundværlig for enhver, der vil arbejde med Sønderjyllands økonomiske historie efter 1920, og inspirerende for alle, der beskæftiger sig med moderne industrihistorie.

Dorrit Andersen

Borg, befæstning og mølle i middelalderen

OTTO MADSEN: BRUNDLUND SLOT. *En bygningshistorisk undersøgelse. Udgivet af Aabenraa byhistoriske Forening. Åbenrå 1970. 98 s. 30 kr.*

Studiet af Danmarks profane bygningsminder har ikke på langt nær været så omfattende, som det, der er blevet de kirkelige monumenter til del. Ansvar for, at dette vigtige, om end ofte oversete historiske kildemateriale ikke i tilstrækkelig grad er blevet udnyttet af forskningen, skal dog ikke alene placeres hos forskere og forlæggere, men er nøje forbundet med de vilkår, hvorunder bygningsforskningen arbejder i et land som Danmark. Næsten overalt, hvor det ikke drejer sig om de største kongelige anlæg – og ofte endogså der – må de vigtigste kendsgerninger om bygningerne møjsommeligt sammenstilles af de oplysninger, monumenterne selv afgiver. Bygningsarkæologien er derfor af primær betydning for bygningsforskningen, men kræver tillige udstrakt samarbejde mellem videnskaben og det praktiske arbejdes folk – og dertil kommer så de finansielle problemer.

Når Nationalmusæet i vor tid har kunnet give sig i kast med at publicere »Danmarks kirker« sker dette ikke alene på baggrund af en omfattende forskningsindsats siden Høyens dage. Mindst lige så betydningsfuldt har det været, at musæet igennem det 1861 nedsatte »særlige kirkesyn« og som konsulent for kirkeministeriet ved ombygnings- og restaureringsarbejder har kunnet gøre talrige bygningshistoriske iagttagelser, og derved samlet et materiale som overhovedet ikke foreligger for de – hovedsageligt i privat eje værende – profane monumenter.

Otto Madsens lille skrift om det af dronning Margrethe 1411 anlagte Brundlund Slot uden for Åbenrå står som et udtryk for de vanskeligheder, der møder arkitekturforskningen, når praktiske og økonomiske forhold stiller sig i vejen for arkæologiske undersøgelser. Forfatteren har – som mange før ham – været henvist til det utaknemmelige arbejde at sammenstykke et hele ud fra arkivaliers og annalers summariske og ofte indbyrdes uforenelige oplysninger, sammenholdt med de vidnesbyrd, den forhåndenværende bygning afgiver. Det er på denne baggrund al ære værd, at han kan fremlægge en både velskreven og som helhed velunderbygget skildring af det lille sønderjyske slots bygningshistorie, egentlig en opgave fra Kunstakademiets arkitektskole, som Aabenraa byhistoriske Forening har udsendt i forfatterens egen nydelige tilrettelæggelse. Blandt det fyldige illustrationsmateriale i form af planer, kort og billeder af ældre og yngre dato, må navnlig fremhæves forfatterens egne omhyggelige rekonstruktioner af Brundlund 1706, der står smukt og klart over hele siden.

Dette kan desværre ikke siges om de for forståelsen af anlæggets beskaffenhed så vigtige planer af terrainforholdene omkring borgen, der er placeret som marginalvignetter i et størrelsesforhold helt ned til 1:20.000, ligesom de mange udsnit af gamle stik og kort, til hvis signaturagtige gengivelser forfatteren synes at nære lidt for stor tiltro. Det kan vil også beklages, at fremstillingen er disponeret så uheldigt, at mens kildestederne og de almene oplysninger fremlægges i bogens 1. del, må den nærmere redegørelse for byggearbejdernes art og omfang søges i bogens 2. del. Fremstillingen læses i øvrigt helt til ende, før man opdager, at den er annoteret – til gengæld efter det anerkendelsesværdige princip, at polemiske og komparative betragtninger i hovedsagen er henlagt til noterne.

Otto Madsen har ikke forsømt nogen mulighed for at aflokke sit begrænsede kildemateriale anvendelige oplysninger, om end det kan føre til tvivlsomme rekonstruktioner, som når han side 21 hævder, at Brundlunds – formodede – ældste porthus »kan antages at have stået i ca. 50 år« med den bagvendte begrundelse, at de *efterfølgende* portbygninger fik en levetid på henholdsvis 61, 70, 82 og (foreløbig) 165 år! Forfatteren får rigtignok også på denne måde det i øvrigt helt ukendte porthus indføjet som et led i den »samlede plan« for borgens modernisering i 1540'erne, han side 19 postulerer, at »alt tyder på . . . har foreligget«, selv om de fremlagte oplysninger ikke utvetydigt kan tages til indtægt for en sådan opfattelse. Man overbevises tværtimod om det modsatte af de vedvarende byggearbejder, der først fandt deres afslutning straks efter 1600 med den omfattende virksomhed, Peter de Castella og hans tre sønner udfoldede, og som professor Otto Norn er kommet for skade at tilskrive Hercules von Oberberg – hin næsten mytiske skikkelse, der i de seneste åringer er sat i forbindelse med så godt som al sønderjysk byggevirksomhed i 1500-tallets anden halvdel, og da også spøger her, om end så vidt ses kun i kornregnskaberne for Brundlund amt 1597.

Hvor værdifuldt det end kan være nærmere at få belyst disse byggearbejder, der til trods for den C. F. Hansen'ske ombygning 1805–07 endnu sætter deres præg på Brundlund, er det dog ved sin undersøgelse af den middelalderlige borgs anlægsforhold, at Otto Madsens lille arbejde får sin største og selvstændige betydning. Det fastslår Slotsvandmøllens fundamentale rolle i hele den oprindelige fortifikation, der som talrige andre steder fremkom ved opdæmning af åløb og kildevæld, men samtidig forudsatte eksistensen af et sluseværk til regulering af borggravens vandstand. I denne snævre og ofte upågtede sammenhæng mellem borganlæg og vandmølle har Brundlund sin ganske særlige interesse, fordi møllen her som det vistnok eneste sted i landet er bevaret – i sin nuværende skikkelse antagelig dog fra årene efter Grevens Fejde. At den tårnagtige møllebygning er udstyret med skydeskår – et forhold, der har været tolket som et udtryk for at møllefunktionen var sekundær i forhold til befæstningen – finder samtidig sin naturlige forklaring: som anlæggets svageste led har møllen fra første færd måtte befæstes, thi hvis fjenden først tog møllen, kunne han tømme gravene for vand.

Disse anlægsforhold er her behandlet så udførligt, fordi de er af principiel be-

tydning for forståelsen af landets middelalderlige befæstningsvæsen, og fordi Otto Madsens bog med al tydelighed viser, hvor givende alene en undersøgelse af de topografiske forhold kan være. Arkitekturforskning drives så sandelig ikke ved skrivebordet eller i biblioteket, men ved den direkte konfrontation med monumenterne! At der netop heri ligger en udfordring til landets lokalhistorikere, skal ikke tilsløres.

Otto Madsens bog om Brundlund Slot prætenderer ikke at være *bogen* om Brundlund Slot, dertil må den overlade for mange spørgsmål til den indgående bygningsarkæologiske undersøgelse, der kræver helt andre midler – tekniske og økonomiske – end den unge arkitektstuderende har haft til sin rådighed, men den viser med al tydelighed, hvor meget det alligevel er muligt at udrette for den der bruger øjnene.

I det foreliggende tilfælde kan man som noget særlig glædeligt konstatere, at det på lokalt plan har været muligt at vinde interesse for at publicere et af egnens vigtigste historiske bygningsminder, en aktiv kulturindsats, der mere end noget andet vil være nødvendig, hvis den (voksende?) historiske interesse fortsat skal stimuleres, men som også den rigshistoriske forskning vil nyde godt af. De talrige by- og egnshistoriske sammenslutninger landet over skulle her have en naturlig arbejdsmark.

Flemming Jerk

Morsingmål

CASPAR SCHADE: BIDRAG TIL ET JYDSK IDIOTICON (= *Jyske folke-mål bd. VII*), udgivet af Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning ved Bent Søndergaard. Universitetsforlaget i Aarhus, Århus 1968. 252 s. 28 kr.

Caspar Schade (1754–1828) er født på Avernakø, men levede størstedelen af sit liv på Mors. Fra 1787–1793 var han sognepræst i Tæbring, Outrup og Rakkeby, fra 1793–1826 sognepræst i Nykøbing og fra 1797–1803 tillige provst over Morsø Sønder herred. Han var levende interesseret i naturhistorie og i alt, hvad der vedrørte øens historie, dens topografi, sprog og folkeminder. I 1806 udgav han sin »Forsøg til en Beskrivelse af Øen Mors«, i 1811 den kompletterede udgave »Beskrivelse over Øen Mors«.

Hans Idiotikon blev i 1807 indsendt til Videnskabernes Selskabs Ordbog, der havde udsendt en Opfordring til landets præster om at indsamle dialektord. Da ordbogen ikke er nogen dialektordbog, er manuskriptet, som man kunne vente, kun sparsomt benyttet her, derimod er det brugt i stor udstrækning i Molbechs Dansk Dialect-Lexicon og i Feilbergs jyske ordbog. Et særligt kapitel i udgiverens indledning handler om Feilbergs benyttelse, og det påvises her, at Feilberg har foretaget rettelser både m. h. t. lyd gengivelse, ordfølge og ordvalg, og at selve stofudvælgelsen er inkonsekvent og mangelfuld. Det er således allerede af hensyn til håndskriftets værdi som kilde til viden om Morsø-dialekten såre velmotiveret

nu at udgive det i sin helhed. Til selve Idiotikon er i øvrigt føjet en række tillæg fra andre af Schades ordsamlinger, der indeholder adskilligt supplerende stof. De fylder dog tilsammen kun 35 sider i udgaven mod hovedhåndskriftets 250.

Schades ordstof er meget stort. Udgavens register omfatter henved 4000 ord, skønt han, som alle ældre dialektoptegnere og som titlen på håndskriftet viser, arbejder efter idiotikon-princippet dvs. at han (hovedsagelig) kun medtager ord, der ikke findes i rigssproget eller som har en afvigende betydning. Det er tydeligt, at visse sagområder har stået forfatterens hjerte særlig nær. Der er f. eks. et meget rigt stof af dyre- og plantenavne, af de sidste over 100.

Dernæst rummer Idiotikon et meget stort kulturhistorisk og folkloristisk stof. Man kan fremhæve skildringen af bryllupper og den meget detaljerede beskrivelse af morsingboernes klædedragt. Der er hundredvis af ordsprog, til dels benyttet af Evald Tang Kristensen i hans bekendte værk om Danske ordsprog og mundheld, men ofte i mere eller mindre forvansket form.

Også om religiøse og kirkelige forhold på øen bringer værket interessante oplysninger. Et lille situationsbillede fra kirkegangen (udg. s. 86) fortjener at citeres: »det er saare sjældent et Menneske forlader Kirken før hele Gudstjenesten er tilende, undtagen naar der skal catechiseres, og man veed at Præsten har for Skik at gjøre vel længe af denne Forretning«.

Udgiveren fortjener stor tak af alle sprogligt og kulturhistorisk interesserede. Bent Søndergaards indledning giver en kort, men fyldestgørende redegørelse for Schade og hans værk, og et højst nødvendigt ord- og sagregister afslutter udgaven. Kommentaren s. 201–214 kunne muligvis have været mere fyldig, men det er naturligvis noget af en smagssag, hvor meget man vil kommentere af et saa righoldigt værk. Værdifuldt er det, at kommentaren meddeler den moderne zoologiske og botaniske nomenclatur ved dyre- og plantenavnene; den er ofte forskellig fra Schades linnæiske.

Til slut en enkelt indvending: når Søndergaard om Schades virksomhed som lokalhistoriker og topograf henviser til to kronikker, han har skrevet om emnet i Morsø folkeblad, ville man nok foretrække, at han havde meddelt et kort referat af indholdet, selv om det måske ikke direkte har betydning for dialektoptegnelserne. Morsø Folkeblad er jo ikke lige let tilgængeligt for alle udgavens læsere og brugere – og dem fortjener der at være mange af.

Kristian Hald

Historiske noter indeholder bidrag fra: stud. mag. Marianne Antoniewitz (M.A.), professor, dr. phil. Kristian Hald (K.H.), arkivar C. Rise Hansen (C.R.H.), stud. mag. Per Malmberg Jensen (P.M.J.), overinspektør Peter Michelsen (P.M.), professor, dr. phil. J. Kousgård Sørensen (J.K.S.), arkivar Paul G. Ørberg (P.G.Ø.) og redaktøren (usigneret).

Nyt rigsarkiv i Roskilde? I april 1971 drøftede danske arkivfolk »Arkivbygninger og deres indretning«. Den dupliserede rapport fra dette seminar indeholder indlæg og diskussionsreferater om næsten alle de problemer et moderne arkivbyggeri rejser. Der skal bygges økonomisk og sikkert, personalet skal kunne trives i bygningerne, og arkivvæsenets »kunder« skal have de bedst mulige arbejdsbetingelser. Baggrunden for seminaret er den kendsgerning at der inden for et par år skal tages stilling til en stærkt påkrævet udbygning af rigsarkivet. En ny depotbygning kan ikke løse problemerne, en todeling af rigsarkivet bliver nødvendig. Blandt seminarets deltagere var der overvejende stemning for at placere et nyt rigsarkiv i tilknytning til Roskilde Universitet – hvilket rigsarkivaren fandt »var en frugtbar tanke«.

Arkivtrængslerne i det engelske rigsarkiv synes nu inden for overskuelig tid at blive overvundet. Med forbløffende hast har man taget principiel beslutning om opbygning af et nyt arkiv i Kew (Ruskin Avenue), hvoraf 1. etape skulle kunne være klar midt i 70-erne med læsesale til 4–500 besøgende og magasiner til 70 miles arkivalier. De ældre arkivalier forbliver i arkivets nuværende hovedbygning i Chancery Lane. Knap og koncist fortælles om dette o.m.a. interessant i 12. beretning fra Public Office for 1970. C.R.H.

Kassation af arkivalier er og bliver et ømtåleligt problem, og det er derfor naturligt at Arkivarforeningen for to år siden gjorde spørgsmålet til hovedemne for et seminar. Den dupliserede rapport (København 1970) med indledninger og diskussionsreferater rummer meget stof til eftertanke – også for arkivernes brugere! Adskillige arkivalier er ikke værdige til opbevaring for tid og evighed, men der ud over er det (af økonomiske grunde) en politisk nødvendighed at foretage kassationer. Arkivarerne er – stort set – enige om at der kun bør foretages kassationer hvor de er økonomisk forsvarlige, og at man skal undgå kassationer der kræver individuel behandling af hver enkelt sag.

Fremtidens historikere skulle nødig kunne rette samme bebrejdelse mod arkivarerne, som de i dag retter mod deres forgængere. Derfor vil arkivfolkene gennemgående hellere investere arbejdskraft i journal- og kassationsplaner der skal bringe orden i fremtidens arkivmasser, end i møjsommeligt og ikke særlig lønnende gennemgang af de arkivalier der allerede er i hus. Et specielt problem er ensartede og meget omfattende saggrupper (enstypesager), som man gerne så bevaret, men mangler plads til. Her vil man bevare en vis procentdel af materialet i håb om at det er repræsentativt. Det er en fremgangsmåde som lokal- og socialhistorikere næppe vil være begejstrede for. I øvrigt kan sikkert mange tilslutte sig den arkivar der mente, at arkivvæsenet i større udstrækning burde inddrage økonomer og repræsentanter for andre tilstødende forskningsgrene i kassationsdebatten.

Lokalhistorisk Journal er navnet på det nye tidsskrift der er opstået ved sammenlægning af Lokalhistorisk Arkiv og Lokalhistorisk Kontakt. Det første nummer – på 28 tættrykte sider – viser hvor rigtigt det er, at de lokalhistoriske foreninger og arkiver udgiver et fælles blad. Der er en række faste rubrikker med personalia, nye medlemmer, arkivnyt, bogorientering osv. – et muntert hjørne er der også blevet plads til. To af foredragene på det lokalhistoriske kursus på Sostrup Slot er gengivet ret udførligt, og så er der en fortrinlig kronik af Finn H. Lauridsen: Vi bringer sporten. Den er der gode ideer at hente i for lokalhistorikere. Bladet er fixt, appetitvækkende samt illustreret – læserne er godt tjent med det.

48 *uåbnede skuffer* findes på omslaget af første nummer af NEFA's nye tidsskrift NEFA-dokumentation, der fremover vil udkomme to gange årligt med henholdsvis en bibliografi over nordisk etnologisk litteratur samt en beretning over løbende etnologisk forskning. Det foreliggende første nummer af tidsskriftet indeholder en bibliografi for folkelivsforskere 1969–70, og heri kan man slå op under Danmark, Finland, Norge eller Sverige og orientere sig om, hvad der i disse lande er udkommet af »bibliografier og arkivoversigter«, »tidsskrifter og årbøger« samt »artikler og bøger« i årene 1969 og 1970.

P.M.J.

Folkebøger. Hilding Pleijel, Bror Olsson og Sigfrid Svensson: Våra äldsta folkböcker. Gleerup, Lund 1967. Sv. kr. 9,50. Ordet folkebøger er her brugt i en lidt anden betydning end den sædvanlige. De fire bøger, der er tale om, er bibelen, salmebogen, katekismen og almanakken. Indtil langt ned i det 19. århundrede var det stort set de eneste bøger, der fandtes i svenske almuehjem, og deres fundamentale betydning for svensk fromhedsliv og svensk folkeliv overhovedet belyses her ved hjælp af mange kilder, visitationsberetninger, »husförhör« (katekisation i hjemmet), litterære citater og meget andet. Bogen er forsynet med rige kilde- og litteraturhenvisninger. Den meget velskrevne bog er resultatet af et samarbejde mellem tre af de mest kyndige svenske forskere på området, alle knyttet til universitetet i Lund. Mest kendt af Fortid og Nutids læsere er vel Sigfrid Svensson, professor i kulturhistorie; Bror Olsson er tidligere 1:ste bibliotekarie ved Lunds universitetsbibliotek og Hil-

ding Pleijel tidl. professor i kirkehistorie. Meget af bogens indhold og fremstilling kunne utvivlsomt godt overføres på danske forhold – allerede derved har den interesse for danske læsere – men en tilsvarende bog på grundlag af danske kilder ville på ingen måde være overflødig. Den ville være en smuk opgave for en eller flere danske kulturhistorikere med samme brede baggrund som de svenske forfattere. *K.H.*

Fynsk almue- og bondeliv 1861–85 belyses af Gunnar Rosling i *Fynske Aarbøger* X 3, 1970, s. 309–76 efter hans faders Jørgen Hansen Roslings (f. 1861, d. 1935) optegnelser. R. var udgået fra et fattigt, men åndeligt vakt (grundtvigsk) håndværkerhjem; der fortælles realistisk om barndomsår og skiftende pladser på gårdene, om højskoleophold (Ollerup) og soldatertid indtil 1885.

C.R.H.

Aarhus Kathedralskoles bibliotek var landets tredjestørste indtil det i 1902 afgav halvdelen af sine ca. 60.000 bind til det nye Statsbibliotek i Aarhus. Resten af bindene førte »en selv for bøger usædvanlig støvet og forsømt tilværelse«, hvad der medførte at kostbare og sjældne værker er forsvundet fra biblioteket. Siden har skolen afgivet en fin samling gamle værker om fysik og kemi til Institut for historisk Fysik ved Aarhus Universitet, men den resterende del af biblioteket må stadig karakteriseres som særdeles værdifuld. Det rummer en stor samling klassisk filologi, et imponerende antal historiske værker, megen jura, men også geografi, naturhistorie og medicin. Der er en smuk fransk afdeling med tidsskrifter og Voltaire i originaludgaver og en fyl-

dig Worm-samling (bl. a. 2 unica), heri Ole Worms store manuskript med teologiske forelæsninger han har overværet under sine studier i Tyskland. Om alt dette beretter skolens tidligere rektor, Aage Bertelsen, i *Bogvennen* 1971–73, hæfte 2. Aage Bertelsen, der har været primus motor i det endnu ikke afsluttede arbejde med at drage biblioteket frem af støv og glemsel, kommer også ind på spørgsmålet om hvordan bøgerne kan komme flest mulige til gavn. Han foreslår bl. a. at dele af biblioteket bør kunne tilbydes Odense Universitet.

Naturfredning og urbanisering. Historisk topografisk selskab for Gladsaxe Kommune markerer naturfredningsåret i »Årsskrift 1970« med P. Chr. Nielsens artikel »Om Gammelmosen«. Han gennemgår kort mosens historie og koncentrerer sig derefter om baggrunden for denne første videnskabelige naturfredning. Kyndigt og interessant redegør han for den livlige diskussion, som fandt sted i første halvdel af forrige århundrede, om tørvegravningens betydning for landets økonomi. I samme skrift offentliggøres de foreløbige resultater af en undersøgelse af Søborgmagle i de sidste 50 år, som viser overgangen fra haveby til forstads-kvarter. Undersøgelsen er foretaget af en gruppe etnologistuderende bestående af Dorthe Haarh Carlsen, Ellen Damgaard, Bodil Grue-Sørensen og Poul Høst Moustgaard. *M.A.*

Malmø Museum, som tidligere ytrede sig i en række forskellige tidsskrifter, er fra 1970 begyndt at udgive sin egen årbog »Kring Malmøhus«. En elegant bog i 8° på ca. 200 sider med fast bind

og mange smukke illustrationer til 15 sv. kr. Årbogen indledes med en redegørelse for Malmøhus bygningshistorie. De 20 efterfølgende artikler samler sig i 4 hovedgrupper: de nyeste arkæologiske undersøgelser, pragtstykker fra våbensamlingen, orienteringer fra den naturhistoriske samling og en serie artikler fra kunst og kunsthåndværkerafdelingen, der alle har rosen som ledemotiv. Rosen som dekorationsemne belyses ud fra museets samlinger af keramik, tekstiler og en interessant gennemgang af sortstensmykkernes historie. *M.A.*

Blekingisk folkekunst behandles i en afhandling om »Trane-Sven. Bonadsmålaren Sven Nilsson i Härnäs« i Blekingeboken 1971 af Eva Kjerström-Sjölin. – Bonadsmålningar er en slags løse tapeter af stof eller papir med malede figurscener. For Sydsveriges vedkommende er dette folkelige maleri ret ukendt, medens det tilsvarende i Dalarne vel er blevet en slags eksponent for svensk folkekunst overhovedet. Materialet består af 25 tapeter eller tapetfragmenter i museer og hembygdsgårde plus et enkelt stykke i privat eje, og Sven Nilsson (f. 1800) har desuden dekoreret kister og andre genstande. Af handlingen, der er meget rigt illustreret, bl.a. med et par fine farvegengivelser, gør så vidt muligt rede for Sven Nilssons forbilleder, der bl.a. er illustrationer fra Gustav Adolf-bibelen, trykt første gang 1617–18, dog ikke direkte, men med Hübners Bibliska historier (1727 og senere) som mellemed, en bog, der har spillet en stor rolle i svensk skoleundervisning. *K.H.*

Blekingisk handel i den danske tid er emnet for afhandlingen Ättika, kläde, salt och öl, ved och enestakar – om Ronneby som handelshamn under 1600-talets förra hälft« af Margareta Swensson i Blekingeboken 1971. Den bygger især på toldregnskaber (i det danske rigsarkiv), der er bevaret fra årene 1599–1657 med nogle få afbrydelser i begyndelsen af 1600-tallet. Tabeller viser, at handelsskibsfarten på Ronneby i perioden 1600–1610 i hovedsagen udgik fra danske havne, men 1615–1655 mest fra tyske Østersøstæder, i begyndelsen særlig Stralsund og Greifswald, senere også fra bl. a. Lübeck. Ofte angives Bornholm og bornholmske byer som destination for skibe fra Ronneby (som fra Blekinge overhovedet). En særlig tabel viser udførselen af brænde og enestager, der stiger stærkt i løbet af perioden. Store mængder af brænde og fremfor alt enestager gik til Lolland og Falster, hvorfra der til gengæld importeredes korn. Eventuelle læsere på de to øer vil muligvis føle sig stødt over at se dem betegnet som »de syddanska småöarna.« *K.H.*

Fynske Minder er også i årgang 1969 et godt udtryk for Odense museernes brogede virke. Her skrives om ting som jernalders guldfund, lavssager, damaskduge og våben fra Brobyværk. Nærmest ind på livet af fortidens mennesker kommer man i skildringer af, hvordan håndværkslærlinge blev optaget blandt svendene i 1700-årenes Odense, og i minder fra et snedkerværksted og fra fugleskydning i Ringe i begyndelsen af vort århundrede. Redegørelsen for udbyttet af P. S. Krøyers rejseår har kun fynsk tilknytning, fordi billedet af de italienske markarbejdere

tilfældigvis hænger på Fyns Stifts Kunstmuseum. *P.M.*

Vejenes historie i Frederiksborg amt fortæller Torben Topsøe-Jensen om i Årb. Frederiksborg amt 1970 s. 5–58, herunder også om *milepæle*. Hel- og halvmilepælene oprindeligt i norsk marmor forvitrede og udskiftedes i forrige århundrede med granitstene, som forsynedes med Fr. V.s og Chr. VII.s navnetræk. En gammel milepæl er dog endnu bevaret ved Rørtang på Helsingørvejen. De lidt yngre kvartmilepæle udførtes i granit og er oftest bevaret.

C.R.H.

Gods- og adelshistorien i 1600-årene belyses atter i Fynske Årbøger X,3 (1970), s. 377–450 af Helge Land Hansen i den afsluttende 2. del af hans studier over Ejler Høg til Dallund og Nielstrup. Med dygtig udnyttelse af trykt og utrykt kildemateriale følges her en adelsmand, der – antagelig p. gr.a. mangelfuld uddannelse – aldrig opnåede den økonomiske støtte, det var at være lensmand, og som fra en i beg. af 1630-erne tilsyneladende gunstig position i stigende grad blev forgældet, især i depressionen efter Torstenssonkrigen. Land Hansen finder årsagerne i dårlig administration af Ejler Høgs jordegods under dennes umyndighed, i hans byggeri på Dallund og på avlsgårdene og i store udgifter til sønnernes udenlandsrejse; alt dette i forbindelse med slette konjunkturer, drev ham 1657–58 reelt fra Dallund. Arvingerne fragik ved hans død 1660 den mindst 40.000 rdlr. store gæld. De mange detaljer i afhandlingen fremlægges med god fremhævelse af den økonomiske baggrund. Nogen ødeland i populær

forstand var E. H. ikke. Var han repræsentativ for sin stand eller en gruppe inden for den? Ja, det kan først ses, når flere tilsvarende enkeltstudier foreligger. En god og interessant begyndelse er gjort. Medlidenheden har ofte samlet sig om de arme bønder, måske kommer der med tiden større forståelse for godsejernes vanskeligheder.

C.R.H.

Dødsdomme i Danmark 1893–1932 belyses kort af Svend Gram Jensen i det fællesnordiske Tidsskrift for rettsvitenskap 1971 s. 221–31. Skarpretterens økse faldt sidste gang 8/11 1892, men under straffeloven af 1866 afsagdes endnu 22 (ikke som officielt hidtil antaget 23) endelige dødsdomme, der dog alle formildedes til tugthusarbejde på »livstid«. I den foregående periode 1866–92 var af 48 kun 4 blevet hængt, men forud derfor i perioden 1841–66 389 dødsdomme, hvoraf 38 fuldbyrdes.

C.R.H.

Mytologisk øl. I *Fra Randers Amt* 1970 s. 5–45 har Hans H. Worsøe skrevet om »Thor og Heimdal. Nogle træk af ølbrygningens udvikling fra håndværk til industri i Randers 1850–1900«. Efter at det berømte Randers Buurøl forlængst var gået ud af sagaen, fremstilledes i større købmandsgårde kun simpelt husholdningsøl og måske enkelte steder noget hvidtøl. De første selvstændige bryggere etablerede sig i 1843 og 1844, og i de følgende år blev der oprettet flere bryggerier, hvoraf nogle kun eksisterede i en kort periode. I 1873 stiftedes aktieselskabet Thor, som overtog et bryggeri af samme navn, der i 18 år havde eksisteret som et privat foretagende, og i 1881 oprettedes det

konkurrerende Heimal, også i dette tilfælde på grundlag af en eksisterende virksomhed. Heimdal blev nedlagt i 1905, og Thor, der nu var alene om at fremstille bajersk øl i Randers, udviklede sig derefter i løbet af få år fra håndværksvirksomhed til et moderne industriforetagende. Med korte bemærkninger om denne proces slutter forfatteren sin meget detaljerede skildring af Randers bryggerihistorie i sidste halvdel af 1800-tallet. *K.H.*

Budkavlen 1968 indeholder en afhandling af Alfild og Gun Forslin om »ett underligt djur i vår Herres hage«, en gammel danseleg, der senere blev til en barneleg, som også var udbredt i Danmark. Under navnet jægerdansen kom legen til at spille en skæbnsvanger rolle for den danske biskop Anders Arrebo, da han deltog i to bryllupper i Norge i årene 1619 og 1621. I akterne i retssagen mod biskoppen, der som bekendt endte med hans afskedigelse for usømmelig opførsel, findes den ældste skildring af legen. – I samme årgang af tidsskriftet skriver K. Rob. V. Wikman om det nu ophævede Institutet för nordisk etnologi vid Åbo Akademi 1927–68. *K.H.*

Om baggrunden for den *gammeldanske kirkelov* fra 1170'erne har *Gordon Albøge* skrevet en afhandling: Kirkeloven og landskabslovene, i *Studier i dansk Dialektologi og Sproghistorie* tilagnede Poul Andersen (1971). Kirkeloven er bevaret i to danske redaktioner, Sjællandske Kirkelov og Skånske Kirkelov, samt i en latinsk redaktion. Om forholdet mellem disse redaktioner har der hersket uenighed. De fleste har ment, at den latinske er oversat fra den

danske, men også den omvendte opfattelse at den latinske version er den primære, har været gjort gældende, navnlig fordi den danske tekst har nogle syntaktiske konstruktioner, som har været anset for latinpåvirkede. Vanskelighederne har for begge parter bl.a. bestået i at begrunde de indholdsmæssige afvigelser mellem redaktionerne. Albøge plæderer for en tredje mulighed, nemlig at de to tekster er uafhængige af hinanden. Kirkeloven er en retsplejelov der reviderer og lemper en gældende praksis. Den giver bønderne den fordel over for kirken, at den foreskriver dansk proces og dansk strafferet og afviser brug af fremmed ret. Til gengæld får biskoppen løfte om tredjedelstiende. Loven henvender sig til begge parter, men den latinske version har specielt kirkens mænd i tankerne, fremhæver enkeltheder, navnlig af økonomisk og processuel art, som det var i kirkens interesse at få præciseret. Og omvendt er den danske redaktion henvendt til bønderne, fremhæver f. eks. udtrykkelig den begrænsede anvendelse af nævn i ranssager, hvilket ikke var i kirkens interesse. Disse forskellige adressater forklarer indholdsmæssige afvigelser og indicerer teksternes selvstændighed. Det taler i samme retning at der iflg. Albøge ikke er latinpåvirkning at spore i den danske sprogform og ingen dansk indflydelse på den latinske versions syntaks og stil.

At det sidste ord ikke er sagt om dette problem, viser en anden afhandling i samme festskrift, skrevet af *Bent Jørgensen*: Til Skånske kirkelovs latinitet. Han fremfører nye argumenter for den opfattelse, at den danske tekst er den primære, den latinske en oversættelse.

Bent Jørgensen mener at kunne forklare nogle tekstlige afvigelser som opstået ved oversætterens misforståelse eller fejllæsning af det danske forlæg.

J.K.S.

Den skarpsindige præst i Tamdrup, R. Volf, har på ny leveret et overordentlig interessant bidrag til løsning af problemkomplekset omkring Jelling-Tamdrup i Vejle amts årbog 1970 (tidl. artikler i 1960 og 1966). Han argumenterer for, at Tamdrup kirke og dens udsmykning – både kalkmalerierne og det gyldne alter – må stamme fra så tidlig en tid som midten af 1000-tallet, og at det hele er blevet til på Svend Estridsens og hans moder Estrids initiativ. Nye fund af kalkmalerier i 1965 i Tamdrup støtter antagelsen af, at det er den samme kunstner, der har malet i Jelling og Tamdrup. Forf. tilbageviser en hypotese om, at de gyldne plader skulle have siddet på et relikvieskrin for Poppo. De berømte 7 historiske relieffer, som opfattes som en direkte illustration til den store Jellingestens tekst, har i øvrigt ikke siddet på alterets frontale, men på et lavt retabel ved alterets bagerste kant. Billederne godtgør, at det gyldne alter er skænket til kirken ved dens indvielse, så at kirke og alter er lige gamle. Også kunsthistorisk mener forf. at have dækning for sin påstand gennem en sammenstilling af Tamdrupmesteren og Hildesheimerkunsten, specielt den ottoniske kunst under Biskop Bernward i begyndelsen af 1000-tallet. Der er flere interessante enkeltheder i artiklen, bl. a. vedr. kalkmaleriers tilblivelse. Forskningen vil ikke kunne gå uden om pastor Volfs arbejder, og man snyder sig selv, hvis man ikke får dem læst. P.G.Ø.

Knud Klems skildring af *Det kongelige danske østersøiske og guineiske Handelselskab* er hovedstykket i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1970. Dette handelskompagni fik en kort og bevæget historie 1781–85 og kunne ikke klare sig under de for søhandelen vanskelige konjunkturer efter fredslutningen 1783. Det blev det sidste statsstøttede privilegerede handelskompagni, og fremtiden tilhørte de private forretningsfolk. Selskabet efterlod varige spor i form af endnu eksisterende pakhuse og en udbygning af Københavns havn. Og listerne over selskabets skibe kan bruges som et bidrag til skibsbyggeriets historie i 1700-årene. P.M.

Skotilvirkning er temaet i Örebro Läns Hembygdsförbunds årbog, »Från Bergslag och Bondebygd«, 1970. Af de syv artikler, der omhandler forskellige sider af årbogens tema, må man fremhæve »Partiskomakeriet i Närke«. Artiklens forfatter, Harald Rydberg, fortæller heri, hvordan »partiskomakeriet«, der defineres som »tillverkning av skodon i parti, huvudsakeligen förlagsmässigt organiserad och med de viktigaste momenten hantverksmässigt utförda«, efterfølger skomagerhåndværket baseret på bestillingsarbejde og »marknadsproduktion«, samt hvordan »partiskomakeriet« forholder sig til den efterhånden konkurrerende fabriksfremstilling af sko. P.M.J.

Sundtoldstidens Helsingør er interessant historie. Som Årb. Frederiksborg amt 1968 og 1969 er udsendt: Skipperne, klarerere og toldere. Livet omkring Øresunds Toldkammer og Helsingørs havn i 1800-tallet. Heri fortæller direktør Henning Henningsen om emnet i

vid betydning (fyrvæsen, færgemænd, lodser, karantænevæsen medtages) og begrænser ikke skildringen snævert til 1800-årene. Det er en levende, rigelig personligt præget skildring, hvor forfatteren gør brug af kasserer ved Øresunds Toldkammer Carl F. Holms udkomne, men straks forbudte bog »Bidrag til Sundtoldens Historie« 1. del (1855) med dens afsløringer. Det er – som bogens indledning medgiver – ikke øresundstoldens historie, men en folkelig beskrivelse af livet om, i og uden for havnen med mange nyttige facts og gode illustrationer. *C.R.H.*

2. *Verdenskrigs historie*. Studiet heraf fremmes væsentligt, når Public Record Office i London pr. 1. januar 1972 ved imødekommende ændring af 30-årsreglen åbner for arkivaliernø fra hele perioden 1939–45. Allerede nu er fra 21/10 1970 Combined Chiefs of Staff's arkiver, fælles ejendom for United Kingdom og USA, givet fri såvel i London som i Washington; kun en meget lille del er af sikkerhedsmæssige grunde blevet undtaget. *C.R.H.*

Dansk kulturhistorisk Museumsforening

Mødet fandt sted på Moesgård fredag den 3. september 1971 kl. 9,00–10,20, hvor følgende museer var repræsenteret: Bangsbomuseet, Djurslands Museum, Esbjerg Museum, Museet Falsters Minder, Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, Forhistorisk Museum, Moesgård, Fredericia Museum, Frederiksborgmuseet, Gil-leleje Museum, Haderslev Amts Museum, Handels- og Søfartsmuseet på Kron-borg, Helsingør Bymuseum, Helsingør kommunes historiske Samling i Esper-gærde, Herning Museum, Holbæk Museum, Horsens historiske Museum, Hørs-holm Egn Museum, Jagt- og Skovbrugsmuseet, Museet på Jægerspris Slot, Ka-lundborg Museum, Københavns Bymuseum, »Den gamle By«, Århus, Køge Museum, Landbrugsmuseet, Langelands Museum, Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Nationalmuseet, 1. afd., 2. afd., 3. afd., Konserveringsanstalten for Jordfund, Konserveringsanstalt 2, Brede, Nordsjællands Museum, Næstved Museum, Odder Museum, Odense Bys Museer, Orlogsmuseet, Kulturhistorisk Museum Randers, Antikvarisk Samling Ribe, Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning, Rosenborg-samlingen, Roskilde Museum, Samsø Museum, Skagens Fortidsminder, Skive Museum, Svendborg Amts-Museum, Sydsjællands Museum, Søllerød kommunes Museum, Thisted Museum, Varde Museum, Vendsyssel historiske Museum, Vi-borg Stiftsmuseum, Værløse Museum, Ølgod Egnsmuseum, Aabenraa Museum samt Ålborg historiske Museum.

1. *Valg af dirigent:* Efter formandens velkomst valgtes overinspektør Harald Langberg, Nationalmuseet, til mødets dirigent.

2. *Nye medlemmer:* Taasinge Skipperhjem og Folkemindesamling, Sundby-Hvorup sognehistoriske Samling og Bov Sogns Museum.

3. *Styrelsens beretning for 1970/71:* Formanden, museumsinspektør Peter See-berg, indledte styrelsens beretning med at mindes direktøren for De danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg siden 1957 og formand for Fre-deriksborgmuseet, kammerherre Gunnar Bardenfleth og museumsassistent An-ders Olesen, Viborg Stiftsmuseum, der begge var afgået ved døden i det for-løbne år.

Seeberg omtalte derefter styrelsens deltagelse i *museumslovens revision*,

som ikke blev det gennembrud for museumssagen, man havde håbet. »Efter årsmødet faldt de skønneste blade af blomsten, da ministeriet begyndte at plukke, og senere på efteråret fratog finansministeriet den yderligere pragt, således at et nu afpillet forslag blev stillet til debat i Folketinget og til behandling i Folketingsudvalget. Vor optimisme havde måske været for stor. Hensynet til statens finanser blev i hvert fald af såvel ministerier som Folketing taget så alvorligt, at loven på det økonomiske område kun medførte en ajourføring, til glæde for en dog ikke helt ringe skare museer. Loven blev til gengæld udvidet til at gælde en række museer, som ikke tidligere havde kunnet få statstilskud, de regionale specialmuseer, og blev omdøbt til at hedde: Lov om statstilskud til kulturhistoriske museer«. Et andet resultat af lovens behandling i Folketingsudvalget omtaltes, nemlig det endnu stående forslag om nedsættelse af et snævert, ministerielt museumsudvalg til behandling af museernes problemer. Foreningen har meddelt minister og folketing sit forslag til et kommissorium og har til gengæld fået tilsendt ministeriets kommissorium, der lyder således: »Udvalget har til opgave at undersøge mulighederne for at samle de gældende museumslove i én lov, der evt. indeholder bestemmelser om museernes forpligtelser over for rigsantikvaren i relation til dennes varetagelse af de opgaver, der er pålagt ham ved naturfredningsloven og bygningsfredningsloven m.v. Udvalget skal endvidere have til opgave at overveje ønskeligheden af og mulighederne for, at museerne inden for en amtskommune koordinerer virksomheden f. eks. gennem oprettelse af museumsråd og etablering af visse fælles faciliteter samtidig med, at de enkelte museer inden for regionen specialiseres i det omfang, hvori der er naturlige forudsætninger herfor. Det bør overvejes, om statstilskud under en fremtidig struktur bør ydes til den regionale museumsorganisation, eller om det fortsat bør ydes til det enkelte museum. Udvalget bør endvidere undersøge mulighederne for en mere systematiseret, varigere eller tidsbegrænset deponering af museumsgenstande og kunstværker, tilhørende statsmuseer, på lokale museer og for udlån af museumsgenstande og kunstværker fra offentlige museer til skoler og andre institutioner. Endelig bør udvalget overveje museernes personalemæssige forhold, herunder personalets uddannelse og evt. efteruddannelse.

Udvalget er i øvrigt bemyndiget til under sit arbejde at tage andre museumsproblemer af faglig og strukturel natur op og fremkomme med forslag om sådanne«.

Formanden påpegede, at organisationens udvikling har medført, at styrelsen har taget initiativer, som ikke anerkendes af alle medlemmer, og at flere af disse derfor – trods en stærkt øget kommunikation, vil ønske kulegravet forholdet museerne imellem og museerne og organisationen imellem, således at alle ved, hvor de er henne, og på hvilke områder, der er givet foreningen mandat og styrelsen bemyndigelse til at handle på alles vegne.

Om foreningens *mødearrangementer* oplystes det, at museumskurset, som i juni måned blev holdt i V. Vedsted med 110 deltagere, Lakolk mødet som

blev holdt i november med op mod 80 deltagere og Stavrby-Skov mødet for styrelsesmedlemmer i januar alle er tegn på en ønskelig og fornyet kommunikation om museernes latente problemer. Men skal der lægges en ny farbar bane ud gennem udvalgsarbejdet, må der efter styrelsens opfattelse involveres endnu flere implicerede fra museernes verden. Styrelsen vil derfor i løbet af vinteren 1971/72 indbyde til en *museumskongres*, strækkende sig over to døgn, hvor man i grupper og plenum kan forberede en sammenfatning af de synspunkter, der gør sig gældende i og for danske museer. Har det forhold mellem museerne og staten, som organisationen traditionsmæssigt fremfor alt har skullet vogte, indkredset det informative, pædagogiske og formidlende som museernes særlige forpligtelser som offentlige institutioner, vil kommende konfrontationer mellem organisationen og de øvrige offentlige myndigheder: kommunale og amtskommunale afsætte endnu tydeligere for museerne, hvilke virkeområder, offentligheden påtænker for dem eller venter sig af dem.

Den offentlige støtte er, udtalte Seeberg, hvad enten den gælder selvejende eller offentligt ejede institutioner, en udfordring til museernes mening med sig selv. Kun ved på forhånd at have løst de i grunden få problemer, som offentligheden har opmærksomheden rettet mod, kan vi opnå den fornødne bevægelsesfrihed til at skabe et vågent, mangesidigt museum, der befatter sig med ikke blot kortsigtede, men også langsigtede bidrag. Men vi vil ikke komme udenom at ordne vore egne forhold, ordne vore indbyrdes forhold og få disse til at se fornuftige ud, også ud over vore egne kommunegrænser. Intet museum kan komme til at fungere rigtigt uden i den nærmere og fjernere sammenhæng, som alle øvrige museer skaber. Ingen museumsmand kan tage sig let, at et privatejet museum i nabolaget kører nedenunder og hjem af mangel på offentlig støtte. Samlinger, oplysninger har vi alle ansvaret for, og det må være en klar forpligtelse, at museerne efterhånden bruger deres arbejdsmæssige overskud – hvis det findes – til at hjælpe museer på fode, i hvert fald moralsk. Der vil være andre meninger om dette forhold: Nogle vil mene, at den overskuelighed og indbyrdes samordning, som tiltrænges for at give offentligheden lyst til at støtte museerne, kun kan opnåes ved en kraftig udtynding af antallet af museer og vidtstrakt samdrift blandt de øvrige. Efter at have berørt tanken om den arbejdsfordeling og arbejdsgang museumsfolkene må være med til at skabe, udtalte formanden: »Smukke systemer vil ikke gøre det. En ordening skal skabes, der ikke blot er strømlinjet, men enkel, rummelig og sparsommelig, i den forstand, at samtlige museers ressourcer og reserver gennem en ordening bringes til rimelig udfoldelse. Museerne vil derigennem ikke opnå at få den store betydning, men de vil opnå ikke at være betydningsløse«.

I beretningen omtales *DKM's økonomi*, hvis grundlag blev lagt for fire år siden ved en vedtagelse på årsmødet, hvorefter foreningen får det lidt bedre, hver gang medlemmerne får det lidt bedre, og opmærksomheden henledes på, at pengene går til opretholdelse af sekretariatet, til meddelelser til

medlemmerne, sidst i form af »STOF«, til styrelsesmøder fire gange om året, til tilrettelæggelse af årsmødet, Lakolkemødet, møde for styrelsesmedlemmer, museumskurset. Det blev nævnt, at de rigeste provinsmuseer betaler mellem 3 og 6.000 kroner årligt, og at styrelsen nu med baggrund i diskussionen sidste år har foreslået en udjævning af provinsmuseernes kontingent, og taget skridt til at forsøge en forhøjelse af specialmuseernes kontingenter. Seeberg udtalte i denne forbindelse, at det har været nødvendigt at foretage en retræte i forhold til det oprindelige forslag, idet man ikke har villet betale efter forslaget. »Et enkelt medlem har udmeldt sig, andre har givet deres misbilligelse elskværdige udtryk. Foreningen må følge medlemmerne, men styrelsen må, når det gælder kontingent understrege, at foreningen vil gøre sig selv overflødig, hvis medlemmerne ikke vil betale. Princippet for kontingentberegning rammer de bedstbemidlede, der alligevel nok kunne bruge penge selv. Hvad kan styrelsen gøre andet end fastholde principperne og bede de utilfredse, der betaler alligevel, om at være med til at overtale de utilfredse, der ikke vil betale mere, så de betaler med glæde – eventuelt«.

Formanden omtalte herefter, at *den årlige museumsstatistik* nu er bragt ind i en fast form derved, at Danmarks Statistik har overtaget indsamlingen. Endvidere at driften af *Ørslev Kloster kollegium* fortsat går fint, således at årsskiftet takket være betydelige økonomiske forbedringer i forholdet til komtesse Olga Sponnecks legat og en almindelig forbedring af indtægterne kunne rundes med et betydeligt overskud, som er anvendt til istandsættelser ude og inde.

Udviklingen af *amtsmuseumsråd*, som styrelsen opfordrede til dannelsen af sidste år, har givet en række forskellige resultater. Der er nu museumsråd for amterne Nordjylland, Østjylland, Viborg, Ribe, Sønderjylland, Fyn, Storstrømsamt. De fleste råds kompetance er konsultative, men i fællesskab er der opnået betydelige økonomiske forbedringer for amternes tilskud til museerne, i første række i Nordjyllands og Viborg amter – samt på et mere integreret grundlag i Sønderjylland. Amtstilskuddet har i flere tilfælde medført en stigning også i de primærkommunale tilskud, således at der gennem denne feedback-mekanisme er skabt en gunstig økonomisk cirkulation, som lover godt. Foreningen vil i løbet af efteråret sende en samlet rapport ud om vilkårene for samarbejdet i amtsmuseumsgrupperne.

Seeberg omtalte derefter foreningens årbog *Arv og Eje*, der udkommer som særårbog med titlen »De næsten Ukendte«, en billedbog med gengivelser af de naive billeder, som findes i vore museer og som gennem de sidste år var samlet i en udstilling, der rejste rundt. Takket være redaktionen ved Holger Rasmussen, Palle Friis og Svend Thomsen forelå bogen ved årsmødets afholdelse i ét eksemplar. Formanden oplyste samtidigt, at den aldrig ville have foreligget, medmindre Handelsbankens Fond havde bevilget et klækkeligt beløb til udgivelse af bogen i det nuværende udstyr, og han henviste til Handelsbankens interesse for museerne, der har givet sig udtryk på mange glædelige måder.

Som en hilsen fra DKM overrakte formanden værket til professor Glob, idet han udtalte: »De næsten ukendte udkommer som en hilsen til rigsantikvaren, P. V. Glob i anledning af 60-årsdagen i februar. Det skal ikke skjules, at dagens stolthed er, at vi i dag kan overrække dig ikke blot et festskrift, men et festligt skrift som tak for det, du har betydet for dansk kulturhistorie, for dens museer og for dens mennesker, og som en hyldest til dig, fordi ingen ære var større for dig end at være dig selv og lade andre være det«.

Formanden sluttede sin beretning med at bringe en tak til ministeriets embedsmænd, til Lokalmuseumstilsynet, til foreningens sekretær, Munthe af Morgenstjerne, til sekretariatets leder, Kirsten Rex Andersen og til alle, der har villet huse årsmødet i Århus og på Samsø.

Styrelsesberetningen godkendtes med akklamation.

I tilslutning til formandens beretning takkede *rigsantikvaren* for den hyldest, foreningen havde bragt ham i anledning af hans 60-årsdag.

Østergaard Christensen, Holbæk, oplyste, at man i Vestsjællands Amt nu har påbegyndt et samarbejde imellem amtets museer.

4. *Godkendelse af regnskab for 1970/71*: Kassereren aflagde regnskab, for hvilket der meddeltes decharge.

5. *Forslag til regulering af kontingent*: Sekretæren fremlagde forslag om regulering af kontingentet således: For samtlige museer som hidtil 5 ‰ af driftsudgifterne, dog med indførelse af maximumbeløb for lokalmuseer 5.000 kr. og for specialmuseer 1.000 kr. For Nationalmuseets vedkommende foresloges et fast kontingent på 500 kr. pr. tilmeldt afdeling. Efter en kort diskussion, hvorunder det blev fastslået, at ekstraordinære donationer til indkøb af genstande ikke er at betragte som en del af driften, erklæredes forslaget for enstemmigt vedtaget.

6. *Forslag fra styrelse og medlemmer*: Til behandling under dette punkt forelå ingen forslag.

7. *Valg af formand*: Museumsinspektør Peter Seeberg blev genvalgt.

8. *Valg til styrelse*: På valg efter tur var Munthe Morgenstjerne, Niels Oxenvad og Valdemar Smed. Samtlige genvalgtes enstemmigt. Endvidere valgtes som hhv. 1. og 2. suppleant: Torben Witt, Ålborg historiske Museum og Mette Müller, Musikhistorisk Museum.

9. *Valg af revisor*: I stedet for Else-Marie Boyhus, der ikke ønskede genvalg, valgtes Jens Ole Lefevre, Skive. S. C. Strøbyberg stillede forslag om aftale med en autoriseret revisor. Forsamlingen vedtog enstemmigt dette forslag.

10. *Eventuelt*: På forsamlingens vegne rettede *Knud Klem* en tak til styrelsen for den gode beretning og for arbejdet i det forløbne år. Formanden takkede til slut dirigenten for veludført hverv og meddelte samtidigt, at styrelsen har følgende mødeplaner for det kommende år: Arbejds møde på Lakolk i november, en museums kongres i løbet af januar-februar for ledere, styrelsesmedlemmer m.fl. (stedet endnu ikke fastsat) samt museums kursus i juni 1972 på Brandbjerg Højskole ved Vejle.

B. Munthe Morgenstjerne

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver

Som sædvanlig afholdt SLA sit repræsentantmøde i forbindelse med DHF's årsmøde. SLA's møde fandt sted i Erhvervsarkivet fredag d. 3. september. 32 medlemmer, aktive og passive, var repræsenteret. Efter at formanden, skoleinspektør A. Strange Nielsen havde budt velkommen, valgtes rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt til dirigent.

1. *Formandsberetning.* I sin beretning nævnte formanden, at det havde været et travlt år, så styrelsesarbejdet har udviklet sig til at være et stort fritidsjob. Han rettede derpå en speciel velkomst til de 11 nye medlemmer, 2 passive og 9 aktive. Der er nu 96 lokalhistoriske arkiver.

I det forløbne år har sammenslutningen afholdt to *regionalkurser* i registreringsarbejde. Det ene fandt sted i Roskilde og havde samlet 39 deltagere, mens 27 var mødt til kurset i Kolding. Ved disse kurser havde man lejlighed til at prøvekøre et duplikeret afsnit af den kommende vejledning.

Formanden omtalte endvidere DHF's *kursus om indsamlingsarbejde* i købstæderne i Vester Vedsted, hvor også arkivproblemer blev drøftet. Der er endvidere et *kursus i fototeknik* under forberedelse. I 1½ år har SLA søgt at komme i *kontakt med Danmarks Biblioteksskole* angående en drøftelse af mulighederne for at skolen medvirkede i uddannelsen i lokalhistorisk arkivararbejde. For nylig afholdtes et møde med skolens ledelse. Man kunne imidlertid ikke stille en linieuddannelse af bibliotekarer i udsigt, men vil derimod søge at arrangere korte kurser for bibliotekarer i lokalhistorie. Styrelsen har haft drøftelse med bibliotekstilsynet om den nye bibliotekslovs omtale af lokalhistorisk arkivararbejde og med Danmarks Radio om en indsamling af gamle film og billeder til kopiering til brug for TV's filmarkiv. Man har tilsagt DR sin støtte til en landsomfattende kampagne, som starter i Sønderjylland nu i efteråret.

Der er endvidere drøftelser i gang med indenrigsministeriet om en eventuel anvendelse af militærnægtere i lokalhistoriske arkiver. Atter i år har kulturministeriet givet SLA et nedskåret *tilskud*, men takket være DHF's formand, professor Olaf Olsen, fik sammenslutningen en ekstra bevilling på 1000 kroner fra tipsmidlerne, så vi samlet har modtaget 3000 kr.

Den kortlægning af det lokalhistoriske arkivararbejde landet over, som startedes i 1969, er afsluttet, og en *situationsrapport* er udsendt til alle SLA's og SLF's medlemmer, til amtskommunernes og storkommunernes kulturudvalg, samt til de heltidsbetjente biblioteker.

På årsmøderne de senere år har man talt om »*vejledningen*«, som man blot aldrig så noget til. Nu er den færdigredigeret og klar til trykning, så den kan udkomme i løbet af efteråret i DHF's håndbogserie.

Den kontakt, SLA's og SLF's styrelser har haft om et eventuelt *bladsamarbejde* eller sammenslutning af de to blade »Lokalhistorisk Kontakt« og »Lokalhistorisk Arkiv« vil fortsætte som direkte forhandlinger meget snart.

Formanden rettede en tak til landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen for modtagelsen af Nordisk Arkivnyt og til landsarkiverne som helhed for de arkivregistraturer, lokalarkiverne modtager. Sluttelig takkede Strange Nielsen styrelsen for samarbejdet og forsamlingen for fremmødet.

Diskussion:

I tilslutning til formandsberetningen fremkom et par bemærkninger og korrektioner til situationsrapporten, og flere deltagere havde ordet angående det påtænkte fotokursus, som blev mødt med nogen skepsis. Man tvivlede på, at det på relativt kort tid kan lade sig gøre at lære folk noget væsentligt om fotografering og fremstilling af forstørrelser m.v. Styrelsen vil nu se nærmere på sagen.

Landsarkivar dr. *Harald Jørgensen* mindede om, at han tidligere havde opfordret til at indsende lister over tilvæksten i de lokalhistoriske arkiver. Landsarkivaren anså det for vigtigt, at man på centralt sted (landsarkiverne) er orienteret om, hvad der ligger ude i de lokalhistoriske arkiver. Uden at der kom noget af den gamle diskussion frem, om hvem der skal have hvad – landsarkiverne eller de lokalhistoriske arkiver – meddelte dr. Jørgensen, at der i hans »kongerige« var hjemtaget flere kommunale arkiver, som allerede er registreret, og en registratur er udsendt til kommunerne.

I forbindelse med landsarkivarens udtalelse nævntes muligheden for at udsende en ny og forøget udgave af Helle Linde og Anker Olsen: Manuskripter og arkivalier i danske Samlinger.

2. *Regnskabet*: Kassereren, socialinspektør Olav Christensen, Haderslev, forelagde regnskabet, som viste en balance på 17.284 kr. Der havde været en indtægt på 16.354 kr., mens udgifterne beløb sig til 10.987 kr., og regnskabet sluttede med en kassebeholdning på 6.296 kr.

3. *Kontingentet*: Kontingentet fastsattes uændret til 80 kr. for aktive og 100 kr. for passive medlemmer.

4. *Valg*: Til formand genvalgte skoleinspektør A. Strange Nielsen, Toxværd. Af styrelsen afgik efter tur overlærer Niels-Jørgen Hansen, Ringsted og bibliotekar Gerda Reppke, Solbjerg, som begge genvalgte, og det samme gjaldt revisoren, museumsinspektør Hans Neumann, Haderslev.

5. *Indkomne forslag*: Der var ikke indkommet forslag til mødet, og efter en kort bemærkning fra redaktør *Ejnar Jakobsen*, Sæby kunne dirigenten slutte mødet.

Niels-Jørgen Hansen

Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger

Repræsentantmødet fandt sted på Århus Kommunes Hovedbibliotek fredag den 3. september 1971 kl. 9. 35 deltagere var mødt, repræsenterende følgende historiske foreninger: Als og Sundeved, Frederiksborg Amt, Fyns Stift, Gentofte, Gladsaxe, Horsens og Omegn, Kolding, København, Langå, Lolland-Falster, Præstø Amt, Randers Amt, Ribe Amt, Ringkøbing Amt, Roskilde Amt, Sorø Amt, Stenløse og Omegn, Søllerød, Sønderjylland, Vejle Amt, Viborg Amt, Østjysk Hjemstavn og Århus Stift.

1. *Valg af dirigent:* Professor, dr. phil. *Olaf Olsen* valgtes.

2. *Formandens beretning:* Sammenslutningen tæller nu 39 lokalhistoriske foreninger, efter at 3 nye er kommet til i årets løb: Birkerød egnhistoriske Selskab, Historisk-topografisk Selskab for Vamdrup-egnen og Rosenholm Kommune ved Kulturudvalget. Det samlede antal enkeltmedlemmer er ca. 26.400. Formanden takkede for foreningernes omhyggelige besvarelser af *spørgsmaalmaerne* og for arbejdet med fremskaffelsen af statistiske oplysninger. Behandling heraf vil fremkomme senere. En enkelt iagttagelse har dog hurtigt kunnet konstateres: de historiske foreninger har social slagside. Kun et ringe antal arbejdere, faglærte såvel som ufaglærte, står som medlemmer af foreningerne. Man kunne måske rette på forholdet ved at foreslå oprettet lokalhistoriske studiegrupper, studiekredse i arbejderhistorie inden for arbejdernes egne rækker – i lighed med f. eks. »arbejdernes bibelkreds«. Vore årbøger er i meget høj grad præget af det gamle borgerlige samfunds historie. Egentlig arbejderhistorie ser man næsten aldrig. Arbejderhistorie burde sættes på programmet, samarbejde optages med lokale arbejderpolitikere og fagforeningsfolk. Man burde i højere grad finde frem til de politiske arkiver og forsøge at sætte et forskningsarbejde i gang med henblik på artikler i de amtshistoriske årbøger. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i København vil meget gerne i forbindelse med lokale historikere. En prisopgave om et stykke lokalt arbejderhistorie kunne eventuelt udskrives, også kursus i arbejderhistorie kunne afholdes.

Kontingenterne i foreningerne har i år i gennemsnit været 16,80 kr. med 10 kr. som mindste og 25 kr. som højeste kontingent – bortset fra Værløse, der som kontingent har mindst 5 kr. *Statstilskuddene*, der sidste år syntes i stigning, er nu atter reducerede, og *amtstilskuddene* viser heller ikke nogen synderlig ændring til det bedre. Dog havde et enkelt samfund, Historisk Samfund for Roskilde Amt, foruden det ordinære tilskud på 5.000 kr. modtaget 10.000 kr. i amtstilskud til trykning af Arthur Fangs bog om Roskilde. Det laveste beløb blev ydet med 230 kr. af Præstø Amt. En ensartet linie for amternes tilskudsordning måtte være at foretrække. Også kommunernes tilskud til foreningerne frembyder et meget varieret billede, afhængigt af om interesse

og aktivitet er til stede. I de senere år har en vis *landkommunal støtte* kunne spores, således f. eks. i Ringkøbing og Randers amter.

Kursus. Siden årbogsredaktør-kurset i Odense i april 1970 har SLF ikke afholdt noget selvstændigt kursus. På forskellig vis har man dog været medvirkende ved et par lokalhistoriske kurser arrangeret af DHF. Den lokalhistoriske konsulent, arkivar Viggo Petersen, Åbenrå, havde således ledet DHF's sommerkursus i Vester Vedsted 29. juli – 1. august 1971: »Købstaden. Det lokalhistoriske indsamlings- og registreringsarbejde i købstæderne«, og Warthoe-Hansen havde selv medvirket her som foredragsholder og senere deltaget i planlægning og gennemførelse af »Lokalhistorisk kursus for seminarielærere«, der afholdtes sidste uge af januar 1971 på landsarkivet i Viborg. I dette kursus deltog 24 historielærere ved seminarierne – af ca. 60 mulige. Kurset var et kursus i forsknings- og skribentvirksomhed og fik et overordentlig heldigt forløb ikke mindst takket være lærerstabets høje kvalitet. Kurser af denne type måtte tillægges den allerstørste betydning, og seminariernes historielærerforening opfordres til snarest at gentage det – øst for Store Bælt.

Man havde tidligere drøftet muligheden for som et forsøg at etablere et »Kursus for årbogsskribenter«. En undersøgelse af behovet for et sådant kursus ved rundspørge i foreningerne og gennem dagspressen måtte dog først iværksættes for bl. a. at skaffe sig kendskab til, hvilke forudsætninger eventuelle deltagere måtte have.

Formanden gav nu ordet til amanuensis, mag. art. *Knud Prange, Lokalhistorisk Institut*, der gav en kort redegørelse for arbejdet i instituttet i de 10 måneder, det havde fungeret. Der havde været arbejde såvel af praktisk, administrativ som af undervisningsmæssig og videnskabelig art. Også nogle skriftlige arbejder var blevet til i denne periode: »Hvorfor lokalhistorie?«, »Fra »Frugtbar Herlighed« til herlig frugtbarhed« (Nordisk Tidsskrift) og »Om hulkort til hjemmebrug« (Fortid og Nutid). Artikler i historielærerforeningens blad om lokalhistorie og undervisning og i Personalhistorisk Tidsskrift om »Slægt, miljø og samfund« er undervejs. De fleste af disse artikler vil blive udgivet i særtryk af instituttet. Knud Prange sluttede med at fastslå, at virkeligt behov og stor interesse for instituttet allerede havde kunnet konstateres.

Nu fik arkivar *Viggo Petersen* ordet for beretning om sit arbejde som *lokalhistorisk konsulent*. Den lille tryksag med tilbud om lokalhistorisk konsulenthjælp var blevet udsendt til samtlige tilsluttede foreninger. Der havde i det første år været 61 henvendelser, en del – de rent slægtshistoriske som ikke indebar noget lokalhistorisk – havde måttet afvises. Viggo Petersen gjorde nærmere rede for henvendelsernes karakter: i et enkelt tilfælde havde en vurdering af en lokalhistorisk hypoteses holdbarhed fundet sted. Mange kunne tænkes at have behov for en udenforstående fagmands vurdering af en teori, og Viggo Petersen ville gerne efterlyse henvendelser netop af denne art. I øvrigt havde der været tale om gennemlæsning og vurdering af manuskripter med publicering for øje, valg af forfatter til udarbejdelse af et byhistorisk

værk, formidling af kontakt til arkiver og biblioteker og i en enkelt tilfælde til en gammel mand, der sad inde med værdifulde oplysninger og viden om et bestemt emne. Der var ikke alene sket henvendelser fra enkeltpersoner, men også fra en erhvervsvirksomhed, fra en tidsskriftredaktion og fra to foreninger. De konsulentsøgendes alder havde været fra 13 til 87 år, og der var anvendt 3.412,18 kr. til formålet.

Formanden afsluttede sin beretning med kort omtale af tidsskriftet »*Lokalhistorisk Kontakt*« og udtrykte ønsket om, at en sammenslutning måtte finde sted i nær fremtid af Lokalhistorisk Arkiv og Lokalhistorisk Kontakt.

Diskussion:

Flere mødedeltagere rejste forespørgsler om behandlingen af det erhvervsstatistiske materiale, der var indsendt sammen med spørgeskemaerne i foråret.

Arkivar *Finn H. Lauridsen* gav herefter en foreløbig vurdering af de indkomne oplysninger vedrørende denne erhvervsmæssige opdeling af medlemmerne. De 18 foreninger, der havde indsendt oplysninger repræsenterede 15.000 medlemmer. Materialet var uensartet og ikke landsomfattende, så en vurdering kunne aldrig være videnskabeligt tilfredsstillende. Men den gav dog alligevel et ret tydeligt indtryk af, hvilke mennesker, man arbejder for, og på hvilke områder man eventuelt kunne sætte ind for at søge andre samfundsgrupper draget ind i medlemskredsen. Finn Lauridsen lovede, at en nærmere redegørelse ville fremkomme i Lokalhistorisk Kontakt.

Fra enkelte sider udtryktes betænkelighed ved at anføre medlemmernes stillinger. Fru *Gudrun Gram-Hansen* mente således at have konstateret medlemsfremgang i svagt repræsenterede grupper som arbejdere og håndværkere, efter at man var ophørt med at anvende stillingsbetegnelse.

Diskussionen drejede nu hen på de pengemidler, der skulle fordeles af billedværkets overskud, og *Olaf Olsen* oplyste, at overskuddet allerede nu var så stort, at man kunne forvente det garantibeløb, den enkelte forening havde sat ind, 8 til 10-doblet. Som bekendt skulle overskuddet fordeles i 3 dele: $\frac{1}{3}$ til DHF, $\frac{1}{3}$ til et fond under SLF, $\frac{1}{3}$ fordeles blandt indskyderne. Næste år ville det første endelige regnskab foreligge, og udbetaling til foreningerne kunne ske. Senere ville små portioner kunne uddeles hvert år, efterhånden som resten af værket sælges. Olaf Olsen opfordrede til at agitere for salget, der jo ville komme foreningerne selv til gode. 5.000 eksemplarer var stadig usolgte. Udgivelsen af Landhusholdningssselskabets amtsbeskrivelser ville være en god anvendelse af SLF's trediedel. Et tiltalende typografisk udstyr, så værket kunne fremtræde smukt og slidstærkt anbefalede. Olaf Olsen opfordrede ligesom sidste år foreningerne til lokalt selv at arbejde stærkt for at søge amtstilskuddene forøget. At amternes tilskud

skulle være ens, som ønsket af formanden, var nok mere, end man kunne forlange.

Skoleinspektør *E. Salomonsen* foreslog, at foreningerne i et amt i fællesskab rettede henvendelse til amtet om et stort samlet tilskud, som man selv kunne fordele mellem sig, idet han tænkte sig, at amterne hellere ville yde færre og større beløb end mange små.

Beretningen godkendtes.

3. *Regnskab*: Kassereren, amtsskolekonsulent *J. Ingemann Petersen* forelagde det reviderede regnskab 1970–71, som før mødet var uddelt til deltagerne. Det balancerede med 25.590,98 kr. Kassererhvervet var indtil 1. november 1970 varetaget af *O. Warthoe-Hansen*, herefter af *J. Ingemann Petersen*. Regnskabet godkendtes, hvorefter kassereren kommenterede budgettet 1971–72, som balancerede med 28.114 kr.

4. *Kontingent*: Kontingentet fastsattes uændret til 3 % af foreningernes samlede kontingentindtægter, udregnet på grundlag af et minimumskontingent på 15 kr., svarende til 45 øre pr. medlem.

5. *Valg*: Overlærer *Ole Warthoe-Hansen* genvalgtes énstemmigt til formand. De øvrige styrelsesmedlemmer: stadsbibliotekar *Annalise Børresen*, redaktør *Verner Hansen*, arkivar *Finn H. Lauridsen*, amtsskolekonsulent *J. Ingemann Petersen* genvalgtes ligeledes. Til revisor genvalgtes skoleinspektør *Chr. Petersen*, *Randers*.

6. *Eventuelt*: Fru *Gudrun Gram-Hansen* fandt, at det ikke var praktisk at vælge hele bestyrelsen hvert år og foreslog at ændre SLF's vedtægter således, at halvdelen af bestyrelsen var på valg hvert andet år. Formanden lovede, at sagen skulle blive taget op til næste års generalforsamling.

Til slut greb *Verner Hansen* fra den årbogs-udstilling, som var arrangeret i mødelokalet, *Ole Warthoe-Hansens* nylig udsendte bog »*Randers Håndværkerlav*«, bd. 1–2, og præsenterede den for forsamlingen med rosende ord til forfatteren for det fortjenstfulde værk, der måtte have kostet mange års slidsomt arbejde.

Mødet sluttede kl. 10,45.

Annalise Børresen

Dansk historisk Fællesforening

Årsmødet begyndte torsdag aften den 2. september med Dansk kulturhistorisk Museumsforenings aftenmøde og fortsatte fredag formiddag med de tre sektioners parallelle repræsentantmøder; disse møder er refereret ovenfor. Derefter var der fællesmøde, hvor borgmester Bernhardt Jensen, Århus, talte om »Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde«. Foredraget, der er trykt i dette hæfte s. 635, fulgtes af en livlig debat. Fredag eftermiddag havde deltagerne lejlighed til at bese en række museer: Moesgård, Århus tandlægehøjskoles anatomiske museum og audiovisuelle studiesal, Naturhistorisk museum, Århus kunstmuseum og Vikingemuseet. Kl. 17 samledes deltagerne i Århus domkirke, hvis bygning og inventar forevistes af henholdsvis redaktør, dr. phil. Kjeld de Fine Licht og redaktør, mag. art. Vibeke Michelsen.

Om aftenen kl. 20 foregik fællesmødet i salen i Århus kommunes hovedbibliotek, hvor Finn H. Lauridsen fra Historisk Samfund for Århus Stift bød velkommen. DHFs formand åbnede derefter en diskussion »Hvad skal vi med hinanden? Fælles interesser og konflikter mellem museer, arkiver og historiske foreninger« med ønsket om, at standpunkterne måtte komme skarpt frem. Der var tre indledere.

Palle Friis, DKM: Hvor har vi hinanden? I den store forvirring, som er skabt af kommunalreformen, tegner sig en interessant ting: de museumsløse kommuner er vanskelige at engagere i kulturaktiviteter uden for kommunegrænsen, såsom i støtte til landsdelmuseet, men ønsker at skabe en kulturel baggrund for det ny kommunale fællesskab. Begunstiget af velstandssamfundet opstår der mange ny private samlinger, som hurtigt ønsker offentlig støtte. Kommunerne har dog næsten overalt forstået, at kommunal støtte kun bør opnås af samlinger, som begrænser sig til et afgrænset emne. Begrænsningerne er det store spørgsmål. Man må nå til at anerkende, at 10 oplysninger om én gestand er mere værd end 10 genstande uden oplysninger. Museerne kan være tvunget til at indsamle arkivalier og i Hjørring har arkivet fået plads i museet.

A. Strange Nielsen, SLA: Hvad kan vi gøre for de andre, og hvad ønsker vi, de skal gøre for os? Det ydende og det nydende kan ikke tages hver for sig. Vi må informere om vort arbejde, samle ind for hinanden, støtte hinandens arrangementer og holde fælles arrangementer, hjælpe ved oprettelsen af nye institutioner inden for de andre sektioner og arbejde på at oprette lokalhistoriske fællesråd, som kan optræde samlet over for myndighederne og andre instanser, give det lokalhistoriske arbejde ansigt udadtil.

O. Warthoe-Hansen, SLF: Oplægget antyder, at der er grænser i lokalhistorien; det er vist ikke alle steder, det er lige godt. Grænser må overvindes. Institutionernes opgaver kan beskrives som forskellige, men grænserne er i praksis flydende, arkiver må modtage museumsgenstande osv. Dette må kunne styres. Men der er opstået et andet skel. Institutionerne er kommet med i det rige samfund, ikke

foreningerne. Vi har et fælles mål i et folkeligt oplysningsarbejde. Vi må sammen finde ud af, hvad lokalhistorikere skal bruges til i fremtiden. DHF bør nedsætte en kommission til at kortlægge det store lokalhistoriske arbejde, som er i voldsom vækst, så vi kan få en lokalhistoriens perspektivplan.

Harald Jørgensen, Landsarkivet for Sjælland: Med det stigende antal institutioner er en forbedret kommunikation et absolut krav fra den historiske forskning, f.eks. har man ikke til de nye registraturer over lavsarkiver kunnet oplyse, hvad museerne rummer af lavsarkivalier.

Ejnar Jakobsen, Sæby: Museet i Sæby sørgede engang for at få oprettet et lokalhistorisk arkiv for at arkivalierne kunne komme under gode forhold, og af hensyn til de økonomiske muligheder blev det lagt under biblioteket. Efter senere at have fået en faglig leder, har museet umådelig vanskeligt ved at afstå fra at beholde de arkivsager, som kommer ind. I virkeligheden hører arkivet også naturligere under museet end under biblioteket, men fremtiden for de lokale arkiver må ligge i at komme under landsarkiverne; vi må lære at tåle hinanden, således som museerne har lært at gøre det.

Peter Kr. Iversen, Landsarkivet for Sønderjylland: Den folkelige opbakning af museernes arbejde forsvandt, da bestyrelserne blev til politisk udpegede råd, som har mindre forståelse for det kulturelle, og det folkelige element blev også svækket, da museerne fik faglige ledere. Lokalhistoriske fællesråd må kunne gøre meget, men Historisk Samfund for Sønderjylland forsøgte med et kontaktudvalg, som imidlertid også har udviklet sig til et fagligt/politisk organ. Til de kommende forespørgsler fra kommunerne om oprettelse af nye, små museer må svares, at det må ske med egne midler. Mange steder kan man have pædagogiske samlinger ved skolerne, hvor også meget af museernes ragelse kunne finde anvendelse. En kommission under DHF til undersøgelse af det lokalhistoriske arbejde ville være af stor værdi.

P. Chr. Nielsen, Frederiksborg Amts Historiske Samfund: Vi har forsøgt fællesmøder for alle historiske institutioner i amtet for at blive »gode venner«, vi må jo anbefale hinanden! Vi må forsøge at fordele tingene på de institutioner, der bør have dem.

Knud Klem, Helsingør Bymuseum: Det er forståeligt, at man kan beklage det folkelige elements svækkelse inden for museumsverdenen, men fra museernes side har man indset, at den faglige udvikling var nødvendig for at det hele ikke skulle smuldre. Bymuseet modtog oprindelig arkivalier, men deponerede dem i byarkivet, da det blev oprettet. Nu søger de to institutioner bygningsfællesskab, også et vist lokalefællesskab, med bevarelse af de to institutioners selvstændighed.

Arne Gammelgaard, Lokalhistoriske samling, Hammel: Der er en modsætning forskning-folkelig bevægelse. Vi føler os tvunget til at tage de ting af begge slags, folk kommer med; det har betydning for dem, der afleverer. På en direkte forespørgsel svarede *Harald Jørgensen*, at det måtte man naturligvis gøre.

E. Salomonsen, Østjysk Hjemstavn: Hvis der overhovedet skal være et folkeligt liv, må vi være glade for, at nogen kommer for at aflevere noget. De mange

ny små samlinger er en reaktion mod den store institutionalisering, som nu også vil opluge arkiverne. Foreningerne og museerne burde kunne samarbejde om arrangementer, det mangler museumsfolkene ofte forståelse for.

Niels-Jørgen Hansen, Lokalhistorisk Arkiv, Ringsted: Det er muligt, at institutionaliseringen er nødvendig, og den forhindrer ikke, at man fortsat holder kontakten udadtil åben.

A. Engelhardt, Historisk forening for Stenløse: Det er ideelt med fordelingsaftaler, men hvad når der ikke er nogen institution at fordele til; vi har f.eks. ikke noget museum, men har i et vist omfang deponeret f.eks. i Værløse museum for at støtte de bestående. Man splitter ikke arkiver, kan det ikke være forkert at dele samlinger af arkivalier og museumsgenstande? Hvordan er landsarkivernes konkrete ønske om informationer? Til det sidste svarede *Harald Jørgensen*, at formen var helt underordnet, det kunne ske på hvilken måde den lokalhistoriske samling ønskede.

Peter Seeberg, DKM: Institutionaliseringen får også os til at tænke os om, ligesom politikerne er urolige og ønsker nævn; museerne ønsker ikke at gå udenom. Når en faglig leder kommer til et museum, begynder han da altid med at kaste sig ud i de lokale historiske foreningers arbejde. Det kan være svært nok at samle folk, det må man gøre i fællesskab. Men foreningernes folk kommer fra stedet, mens museumsfolkene sprænger de lokale rammer og er mere rigsorienterede. DHF må have en bredere tilslutning, det er svært for museerne at placere deres personale. Med de ny museumsideal, hvor de naturhistoriske museer kommer til, kan der komme en helt ny struktur og organisation ved siden af DIF. Men vi har skam hårdt brug for hinanden, især lokalt.

Indlederne afsluttede ganske kort: Warthoe-Hansen ønskede, at man klargjorde sig en almen målsætning, kommissionen må nedsættes. Strange Nielsen: Man må støtte de pædagogiske småmuseer. Man må aldrig sige, at denne ting vil vi ikke have; man må sige, tak, den skal vi sørge for at få afleveret på rette sted. Arkiverne kan have stor fordel af at være placeret i biblioteket, hvor bøgerne er. og endelig: det er nu ikke svært at samle folk til de gode arrangementer! Palle Friis: Det er nødvendigt med bedre kontakt og mere information. Sektionerne bør holde møder hver for sig, så man også kan deltage hos de andre. DHF kunne så holde en fælles kongres hvert tredje år.

Til slut takkede Olaf Olsen indlederne og deltagerne for den afvekslende debat.

Lørdag formiddag kl. 9.00 afholdt fællesforeningen repræsentantmøde i Hovedbibliotekets sal. Formanden indledte med at byde velkommen og særlig til kulturministeriets repræsentant sekretær Kim Ry Andersen, til foreningens æresmedlem rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt og til den nu restituerede landsarkivar Peter Kr. Iversen.

1. Formanden mindedes arkæologen Anders Olsen, Hvolris, og aflagde derefter følgende *beretning* for året 1970/71: I årets løb er optaget følgende nye

medlemmer: Lokalhistorisk Institut, Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker, Tåsinge Skipperhjem for Folkemindesamling, Sundby-Hvorup Sognehistorisk Samling, Bov Sogns Museum, Lokalhistorisk Samling, Brøndby-bibliotekerne, Lokalhistorisk Samling, Hovedbiblioteket, Glostrup, Lokalhistorisk arkiv for Brørup og Omegn, Langå Lokalhistoriske Samling, Lemvig Byhistoriske Arkiv, Nørhald Egnsarkiv, Rødning Lokalhistoriske Samling, Egtved Lokalhistoriske Arkiv, Danmarks Radio, Filmarkivet, Birkerød Egnshistoriske Studiekлуб, Historisk-topografisk Selskab for Vamdrupengen, Rosenholm Kommunes Kulturudvalg og Lokalhistorisk Samling for Herstederne.

Medlemstallet er herefter 325, nemlig 128 i Dansk kulturhistorisk Museumsforening, 97 i S sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver, 39 i S sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger og 61 foreninger og institutioner direkte i Dansk historisk Fællesforening.

Styrelsen har konstitueret sig med museumsdirektør Knud Klem som næstformand, museumsinspektør Povl Eller som sekretær, sognepræst O. Bruun Jørgensen som kasserer og arkivar, siden amanuensis Knud Prange som redaktør af Fortid og Nutid. Herluf Nielsen, der redigerer skriftserien, har deltaget i styrelsens møder.

Den daglige ekspedition på kontoret i Hillerød er varetaget af fru Grethe Petersen. Ekspeditionen af det danmarkshistoriske billedværk er foretaget uafhængigt af kontoret ved stud. jur. Stig Hvidtfeldt, Gentofte.

Fra staten har foreningen som sædvanlig modtaget forskellige *tilskud* til sin virksomhed. Det ordinære annuum fra Kulturministeriet er faldet fra 14.000 kr. til 13.000 kr. Af tipsmidlerne har ministeriet bevilget 3.000 kr. til illustrering af Knud Pranges bog om danske segl, og som første del af en ny 3-årig bevilling til trykning af institutionsberetninger i Fortid og Nutid har vi modtaget 4.000 kr.; bevillingen hertil udgjorde tidligere 3.200 kr. årligt. Undervisningsministeriet har bevilget 4.500 kr. til foreningens udgivervirksomhed, hvilket er en forøgelse på 1.000 kr. fra sidste års bevilling, samt uændret 2.000 kr. til Fortid og Nutid.

Til de lokalhistoriske foreninger har Kulturministeriet af kontoen for tidskrifter og selskaber bevilget i alt 51.200 kr., der fordeles på 22 foreninger. Sidste år var beløbet 50.000 kr., og tager man prisudviklingen i betragtning, er der i realiteten tale om en reduktion af støtten. Det er dybt deprimerende, at der i det ministerium, som vi anser for vort »eget«, er en så ringe forståelse for det omfattende kulturelle arbejde, som disse foreninger yder, og vi må desværre konstatere, at vi øjensynlig har talt for døde øren, når vi i de senere år gang på gang har gjort ministeriet opmærksom på den groteske situation, at de historiske foreninger gennem momsens på deres bogudgivelser må bidrage til statskassen med langt større beløb end den støtte, de modtager fra denne. Foreningerne må utvivlsomt gøre mere ud af at søge lokale tilskud.

Den 1. november 1970 blev arkivar Knud Prange ansat som amanuensis ved lokalhistorisk afdeling af Historisk Institut ved Københavns Universitet.

Hermed var *det lokalhistoriske institut*, som foreningen i så mange år har virket for, omsider en realitet. Den officielle åbning fandt dog først sted ved en højtidelighed på Landsarkivet for Sjælland den 21. april 1971. Ved den lejlighed overdrog Dansk historisk Fællesforening 30.000 kr. af billedværkets forventede overskud til det nye institut, at anvende til dets publikationsvirksomhed, som vi forventer vil komme til at foregå i samarbejde med DHF. Blandt de mange opgaver, som institutet allerede har givet sig i kast med, er forbedringen af en ny og udvidet udgave af foreningens hidtil største bogværk: Håndbog for danske lokalhistorikere. Håbet om, at den garantium, som Carlsberg Bryggeriernes Mindelegat for brygger I. C. Jacobsens har stillet til billedværkets rådighed, kunne overføres hertil, er glippet; styrelsen agter at bruge sin andel af billedværkets overskud til formålet.

Antallet af nye abonnenter på *Fortid og Nutid* har været større end afgang; der er nu 1347 mod sidste år 1336. Herved er tidsskriftets økonomi forbedret, og selv om det endnu ikke kan bære sig selv, belaster det kun i begrænset omfang foreningens økonomi. Da tidsskriftet er blevet lidt større, er der stadig lidt underskud, ca. 6.000 kr. Johan Hvidtfeldt er udtrådt af redaktionsudvalget.

Af *det danmarkshistoriske billedværk* er bind III udsendt i det forløbne år, og bind IV er nu færdigredigeret og under sætning, således at det skulle udkomme lidt hen på efteråret. Efter vedtagelse på sidste årsmøde er der udarbejdet et foreløbigt regnskab for billedværket som bilag til årsberetningen. Heraf vil fremgå, at der allerede har været et betydeligt salg af værket, og at det vil give et efter vore forhold meget stort overskud. Den helt store indtjening vil vi dog først have opnået, når hele oplaget på 15.000 eksemplarer er solgt. Under hensyn til overskuddets aftalte fordeling blandt de lokalhistoriske foreninger skal styrelsen indtrængende henstille, at foreningerne rundt om aktivt gør en indsats for salget af de ca. 5.000 eksemplarer af dette smukke værk, der endnu er på lager.

Den *øvrige publikationsvirksomhed* har omfattet to nye bøger samt fire genoptryk. I skriftserien er udsendt Kr. Hald: Personnavne i Danmark. Oldtiden – første bind af en planlagt trilogi. Endvidere er udgivet Sven Tito Achen og Ole Rostock: Dansk heraldisk Bibliografi 1589–1969 i et for bibliografier højst usædvanligt smukt udstyr. Genoptrykkene omfatter Bauers historiske Calender, H. Worsøe: Grundbog i Slægtshistorie, Ib Kejlbo: Historisk Kartografi og Iørn Piø: Folkeminder og traditionsforskning. Under trykning er en bog om etnologisk interviewteknik af Carsten Bregenhøj, og tre andre nyheder i håndbogsserien skulle kunne udkomme i vinterens løb. Som noget nyt har foreningen påtaget sig at tage historiske værker i kommission. To disputatser, Povl Eller: Kongelige portrætmalere i Danmark 1630–82, og Poul Enemark: Studier i toldregnskabsmateriale i begyndelsen af 16. århundrede, er udsendt på denne måde, der giver vore medlemmer mulighed for at erhverve bøgerne med en rabat på ca. 25 % af normalprisen. Endvidere har

vi for det lokalhistoriske institut påtaget os salget af Knud Prange: Hvorfor lokalhistorie?

Med en indtægt på gennemsnitligt næsten 10.000 kr. pr. måned har vort *bogsalg* været langt større end nogen sinde før i foreningens historie. I dette tal er billedværkets indtægter endda ikke medregnet. Det store bogsalg har bevirket, at foreningens regnskab udviser et betydeligt overskud, som imidlertid snarest muligt vil blive anvendt til en forøgelse af udgivervirksomheden. Det skal tilføjes, at vort boglager trods rekordafsætning er blevet ved med at vokse. Dets salgsværdi var pr. 31. marts 1971 226.000 kr., en stigning på 27.000 kr. fra sidste regnskabsår. Lageret omsættes altså på to år.

Den historiske årsbibliografi, som Den danske historiske Forening, Det kgl. Bibliotek og DHF er gået sammen om, skulle have været udsendt med 1. bind (1967) allerede sidste efterår, men er blevet forsinket henved et år. Frk. Bente Pedersen er imidlertid i færd med at forberede de følgende årgange, og forsinkelsen vil forhåbentlig kunne indhentes hurtigt. DHF har påtaget sig nogle udlæg i denne forbindelse.

Den store lokalhistoriske bibliografi på amtsbasis, som dr. Svend Gissel har taget initiativet til, og som DHF har besluttet at stille sig bag, er nået et skridt nærmere virkeliggørelse ved en bevilling til det forberedende arbejde på 43.500 kr. fra Statens humanistiske forskningsråd. Overbibliotekar Oluf Abitz har afløst dr. Gissel som formand for redaktionsudvalget, og bibliotekar Finn Slente er ansat som redaktionssekretær fra 1. september 1971.

Foreningen afholdt i år *sommerkursus* med 42 deltagere på Ungdomshøjskolen ved Ribe under ledelse af arkivar Viggo Petersen. Emnet var »Købstaden. Det lokalhistoriske indsamlings- og registreringsarbejde i købstæderne« og kursuset var en stor succes. Desuden har man bistået Foreningen af Historielærere ved Seminarierne ved forberedelsen og gennemførelsen af et *lokalhistorisk kursus* med Warthoe-Hansen som konsulent og under medvirken af Knud Prange.

Som et resultat af *skolehistorisk udvalgs* arbejde foreligger nu en registratur over skolehistorisk materiale i landsarkivet for Sjælland m.m., mangfoldiggjort ved duplikering umiddelbart før årsmødet.

Hvert tredje år uddeler DHF en *præmie for en årbogsartikel* udarbejdet af en ikke-faghistoriker. På dette årsmøde oplæste formanden følgende udtalelse fra bestyrelsen:

Styrelsen for Dansk historisk Fællesforening har gennemgået årgangene 1967, 1968 og 1969 af de tidsskrifter og årbøger, der udsendes af medlemsorganisationerne, med henblik på præmiering af en afhandling, skrevet af en ikke-professionel historiker.

Blandt mange muligheder har bedømmelsesudvalget udpeget en artikel af konsulent Aage Lauritsen, Ollerup, betitlet »Hedeby, Haddeby, Slesvig og Sli«, trykt i Sønderjydske Månedsskrift 1967, s. 363–84 og 401–20.

I denne afhandling genoptager Aage Lauritsen ældre historikeres og topo-

grafers teori om et system af dæmninger, der tværs over Slien kan have skabt landforbindelse mellem Slesvig by i nord og Haddeby i syd. Aage Lauritsen fremlægger en række topografiske og kartografiske iagttagelser til støtte for denne teori, og i forbindelse hermed forsøges nytolkninger af de mange vold- og befæstningsanlæg i Hedeby's nærmeste omegn.

Hverken sagligt eller formelt er afhandlingen helt uden mangler. Forfatteren er næppe tilstrækkelig kritisk over for de gamle kort, og hans ønske om at kunne forklare alt leder ham til tider ud i meget hypotetiske fortolkninger. Det er også en svaghed, at det ledsagende kortmateriale er mangelfuldt og ikke støtter læsningen.

Alligevel må afhandlingen karakteriseres som et velargumenteret, idérigt og særdeles nyttigt diskussionsoplæg. Forfatteren har et sikkert topografisk blik og en usædvanlig evne til at kombinere iagttagelserne i landskabet. Fremstillingen er klar og levende, og læseren smittes af forfatterens ildhu. Afhandlingen er ubetinget værdig til præmiering.

Præmien, en check på 3.000 kr., blev overrakt konsulent Aage Lauritsen, som takkede.

Johan Hvidtfeldt gav en kort redegørelse for arbejdet i det 1967 nedsatte udvalg til bevarelse af *skolehistorisk materiale*, nævnedes den ovenfor omtalte registratur og sluttede med at erklære, at udvalget blev siddende, indtil fællesforeningen opløste det.

Da dirigenten forgæves havde bedt forsamlingen om bemærkninger til formandens beretning, erklærede han den for godkendt.

2. Kassereren fremlagde *årsregnskabet*, som er trykt s. 773. I år gjorde han det med stor glæde på grund af årets gode forløb og på grund af den forbedrede oversigtlighed, som var opnået takket være foreningens revisor kontorchef Ejgil Pedersen, Fakse.

Efter forelæggelsen gjorde den anden revisor opmærksom på, at der var en inkompatibilitet mellem fællesforeningens og sektionernes regnskab for såvidt angik tilskud fra fællesforeningen til SLA. Spørgsmålet kunne ikke opklares på stedet, men da videre protest ikke blev fremført, kunne dirigenten med forbehold om en redegørelse for forholdet erklære regnskabet for godkendt.

3. *Kontingentet* blev fastsat til uændret 45 kr.

4. *Valg*. Formanden blev genvalgt. Da sekretæren ønskede at gå af, foreslog formanden arkivar Helle Linde, Viborg, som nyt medlem af styrelsen. Repræsentantmødet valgte følgende til styrelsen: O. Bruun Jørgensen, Kristian Hald, Knud Klém, Helle Linde og Knud Prange. De øvrige medlemmer indsættes af sektionerne. Begge revisorer, Olav Christensen og Ejgil Pedersen, blev genvalgt.

5. Under eventuelt rejste *E. Salomonsen* kritik mod årsmødets forløb, fordi

man øjensynlig ikke havde søgt kontakt med tilstrækkelig mange lokale institutioner, hvilket måtte være baggrund for flere uheldige episoder m.h.t. lokaler o.l., samt gav udtryk for ønsket om, at man ved afgang fra styrelsen i god tid gav meddelelse herom, så man ude omkring kunne være orienteret og eventuelt tage sine forholdsregler.

Formanden svarede, at de påståede uheld var for ringe af omfang til at bruge årsmødets tid på, at man ikke havde følt nogen anledning til at bede om tilskud samt at de lokale kontakter, vi havde opsøgt, havde mødt os med strålende venlighed. Det var rigtigt, at udskiftning inden for styrelsen i fremtiden ville kræve en orientering, men i tilfældet med sekretærposten var der et særligt hensyn til foreningens drift, som måtte sikres.

Bjørn Fabricius rejste spørgsmålet om, hvor mødet skulle holdes til næste år. Han foreslog Visby, andre foreslog Varberg, Halmstad, Lübeck og til sidst Godthåb, hvilket fik formanden til at bede forsamlingen overlade spørgsmålets afgørelse til styrelsen.

Straks efter generalforsamlingen kørte tre busser forsamlingen til frokost på Gl. Løgten Strandkro. Derfra gik turen under ledelse af museumsinspektør *Hans Stiesdal* til Hornslet kirke, som blev forevist og hvor også konservator *Holm* havde ordet. Kl. 15.00 modtog lensbaron *Holger Rosenkrantz* deltagerne på Rosenholm og førte dem rundt på gården. Til sidst førte *Stiesdal* deltagerne til Kalø, hvorfra de to busser kørte hjem til Århus til berammet tid, mens en busfuld mennesker forlængede udflugten en timestid med vandreturen ud til ruinen.

Søndagsturen, som var arrangeret af bogbindermester *Anker Mondrup* i Besser og blev ledet af *Hans Stiesdal*, gik til Samsø, fra kl. 9.20 til 21.35. Tre busser kørte de ca. hundrede deltagere til Kolby, Vesborg, Ørby, Tranebjerg, Stavns fjord, Langør, Nordby, Ballebjerg og Onsby. I Onsby kirke takkede *Olaf Olsen Stiesdal* for de to dages lederskab og erklærede årsmødet for afsluttet.

Povl Eller

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

Driftsregnskab for året 1970–71 samt status pr. 31.3. 1971

Foreningsvirksomheden

Indtægter:

Kontingenter	13.090,20
Overskud ved årsmødet	484,00
Renteindtægter	1.383,11
	14.957,31

Tilskud:

Kulturministeriet	14.000,00
Dansk historisk Fællesfond	1.050,00

Udgifter:

Tilskud til SLA 1000,00 og Lokalhistorisk Institut 3000,00 ..	4.000,00
Rejser og møder	3.939,00
Embedsmænd	5.700,00
Lønninger til kontoret	23.110,81
Kontorhold	10.184,49

Skriftserien:

Bogsalg (excl. moms)	117.442,53
Boglager pr. 31.3.1971	52.810,00
Boglager pr. 31.3.1970	42.200,00
Tilskud fra Kulturministeriet til Dansk heraldisk bibliografi	6.000,00
Tilskud fra Undervisningsministeriet til fortsat udgivervirksomhed	3.500,00
Trykning og indbinding	57.460,53
Reklamer	7.279,99
Forfatterhonorarer	8.054,93
Administration og redaktion	2.530,23

Tidsskriftet *Fortid og Nutid*:

Abonnement og salg (excl. moms)	31.012,12
Tilskud fra Kulturministeriet til institutionsberetninger	3.200,00
Tilskud fra Undervisningsministeriet	2.000,00
Trykning og indbinding	23.508,70
Forfatterhonorarer	14.700,00
Lønninger	840,00
Forsendelsesomkostninger	3.702,60

	165.011,28	203.771,96
		165.011,28

<i>Driftsoverskud</i>	38.760,68

Status pr. 31.3.1970 31.3.1971

A K T I V E R

Girokonto	11.801,41	÷ 624,62
Sparekassen i Tølløse – checkkonto	4.286,79	4.840,21
Do – bankbog	5.000,00	8.290,70
Kassebeholdning	401,00	979,71
Lagerbeholdning – bøger	42.200,00	52.810,00
Tilgodehavende – moms	2.377,49	5.156,11
Udestående fordringer	0,00	17.554,56
	<u>66.066,69</u>	<u>89.006,67</u>

P A S S I V E R

Kassekredit – Frederiksborg Bank	1.747,47	0,00
Forskud fra Historisk Billedbog	38.000,00	38.000,00
Skyldige omkostninger	14.736,23	0,00
Kapitalkonto	11.582,99	50.343,67
Skyldig A-skat	0,00	663,00
	<u>66.066,69</u>	<u>89.006,67</u>

København, den 27. juli 1971.

Olaf Olsen
professor, dr. phil.
formand

Ove Bruun Jørgensen
sognepræst
kasserer

Foranstående regnskab er gennemgået af underskrevne revisorer og fundet i overensstemmelse med foreningens bogføring.

Boglageret er optaget til en ansat produktionsværdi og herefter nedskrevet med 30 %. Ved lageroptællingen har revisionen ikke medvirket.

Udestående fordringer er optaget i regnskabet på grundlag af de os forelagte optællingslister.

Tilstedeværelsen af alle øvrige opførte beholdninger er kontrolleret.

Haderslev, den 14. august 1971

Faxe Ladeplads, den 7. august 1971

Olav Christensen
socialinspektør

Ejgil Pedersen
kontorchef

Kassererens bemærkning:

I det på generalforsamlingen forelagte regnskab stod opført tilskud til SLA 4000,00 kr. Beløbet var rigtigt, men det var fordelt således: Tilskud til SLA 1000,00 kr. og 3000,00 kr. til Lokalhistorisk Institut. Jeg beklager, at jeg ikke på stedet havde papirer, der kunne have rettet den fejlagtige tekst i regnskabet. Det være hermed gjort.

Undløse præstegård, 21. september 1971.

Ove Bruun Jørgensen

INDHOLD

<i>Kommentar: Hvem er vi?</i>	633
<i>Bernhardt Jensen: Storkommunen og det lokalhistoriske arbejde</i>	635
<i>Vagn Dybdahl: Socialhistorie i købstæderne</i>	643
<i>Bjarne Stoklund: Europæisk etnologi mellem Skylla og Charybdis</i>	659
<i>Vald. Andersen: Tingbøgerne – extensoudgivelse eller registrering</i>	671
<i>Grethe Ilsøe: Tingbogsregistrering for edb – et forsøg</i>	675
<i>Grethe Ilsøe: Tingbøger i Landsarkivet for Sjælland før år 1700</i>	700
<i>Henrik Thrane: Skal museerne have dobbeltmoral?</i>	710
<i>Anmeldelser</i>	717
<i>Knud Prange: Hvorfor lokalhistorie? (Vagn Dybdahl)</i>	717
<i>Historien. Gyldendals opslagsbog (Jørgen Slettebo)</i>	718
<i>Håndskriftsamlingen (Svend Gissel)</i>	720
<i>Sjællandske rådstuearkiver indtil ca. 1868. Frederiksborg amt I (Knud Klem)</i>	721
<i>Allan Tønnesen: Helsingørs bomærker (Thelma Jexlev)</i>	724
<i>Erling Albrectsen: Fynske Jernaldergrave IV (C. J. Becker)</i>	726
<i>Lis Weise: Efterstillet adjektiv i danske stednavne (Kristian Hald)</i>	729
<i>Stednavne i tekster (Bent Søndergaard)</i>	732
<i>Gillian Fellows Jensen: Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire (Kristian Hald)</i>	733
<i>Arthur Fang: Roskilde, bd. II (Olaf Olsen)</i>	738
<i>Helle Askgaard: Den sønderjydske industris udvikling fra 1920 til 1970 (Dorrit Andersen)</i>	739
<i>Otto Madsen: Brundlund Slot (Flemming Jerk)</i>	741
<i>Caspar Schade: Bidrag til et jydsk idioticon (Kristian Hald)</i>	743
<i>Historiske noter</i>	745
<i>Årsmøderne i Århus 1971</i>	753
<i>Dansk kulturhistorisk Museumsforening</i>	753
<i>Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver</i>	759
<i>Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger</i>	761
<i>Dansk historisk Fællesforening</i>	765
<i>Dansk historisk Fællesforenings regnskab 1970/71</i>	773